



МАКЕДОНСКО  
КУЛТУРНО  
НАСЛЕДСТВО

ОХРИД  
СВЕТСКО НАСЛЕДСТВО



UNESCO Office in Venice

United Nations  
Educational, Scientific and  
Cultural Organization

ISBN 978-608-4549-08-6



UNESCO Office in Venice

United Nations  
Educational, Scientific and  
Cultural Organization



Cooperazione Italiana per lo Sviluppo  
Ministero degli Affari Esteri

# МАКЕДОНСКО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО

Книгата е објавена со поддршка на Италијанската Кооперација (Cooperazione Italiana) и Канцеларијата на УНЕСКО во Венеција - Регионално биро за наука и култура во Европа (UNESCO BRESCA).  
Искажаните ставови и презентацијата на материјалот во оваа публикација не изразуваат мислење на Секретаријатот на УНЕСКО во врска со правниот статус на било која земја, територија, град или област, за нејзините власти или за разграничувањето на нејзината граница или граници. Авторот (авторите) е одговорен за изборот и презентацијата на фактите содржани во оваа публикација и тие не се нужно оние на УНЕСКО и не се обврзувачки за Организацијата.

Скопје 2009

ОХРИД  
СВЕТСКО НАСЛЕДСТВО

М А К Е Д О Н С К О К У Л Т У Р Н О Г Н А С Л Е Д С Т В О

# ОХРИД СВЕТСКО НАСЛЕДСТВО

М А К Е Д О Н С К О К У Л Т У Р Н О Н А С Л Е Д С Т В О

● Охридски регион / Охридско Езеро	12	● Свети Никола - Геракомија	Охрид	114
● Палафитни населби на Охридското Езеро	16	● Света Богородица – Каменско	Охрид	118
● Пенелопа, праисториска населба	Охрид	● Свети Јован Богослов – Канео	Охрид	122
● Залив на коските, наколна населба	Охридско Езеро	● Свети Наум Охридски	близу с. Љубаништа	126
● Некропола Требениште	близу с. Горенци	● Свети Никола	близу с. Љубаништа	132
● Лихнидос – Охрид		● Манастир Заум	близу с. Трејца	134
● Енгелана	Свети Еразмо близу Охрид	● Света Богородица Пештанска	близу туристичкиот камп Градиште	138
● VIA EGNATIA		● Успение на Богородица	с. Велестово	140
● Антички театар	Охрид	● Свети Спас	с. Лескоец	142
● Охридска крепост		● Си (Сите) Свети	с. Лешани	146
● Плаошник	Охрид	● Света Богородица - Ќелија	с. Велмеј	148
● Времето на базиликите	Охрид	● Свети Ѓорѓи	с. Годивје	152
● Света Софија	Охрид	● Раѓање на Богородица	манастир Калишта	154
● Света Богородица Перивлепта	Охрид	● Свети Атанасиј	манастир Калишта	156
● Галерија на икони	Охрид	● Архангел Михаил	с. Радожда	158
● Свети Димитриј	Охрид	● Свети Ѓорѓи	Струга	162
● Свети Константин и Елена	Охрид	● Али пашина цамија	Охрид	166
● Мали Свети Врачи	Охрид	● Текија Зејнел Абедин паша	Охрид	170
● Мал Свети Климент	Охрид	● Турбе на Синан Челеби	Охрид	174
● Света Богородица Болничка	Охрид	● Халвети теќе	Струга	176
● Свети Никола Болнички	Охрид	● Охридска староградска архитектура		178

# ОХРИД SUB SPECIE AETERNITATIS

Охрид е „жив град“ седум и пол илјади години во ризницата на европската праисторија и историја од кои две илјади и четиристотини години како урбана градска престолнина на брегот од величенственото Охридско Езеро, кое заедно со Бајкалското Езеро во Кафказ и езерото Тангањика во Екваторијална Африка, се смета за едно од најстарите езера на светот. Не само со ендемскиот фаунистички свет, овој аквасистем обилува и со исклучителни археолошки вредности кои, на дното од езерото, се зачувани од старите праисториски периоди: остатоци од палафитни (дрвени) езерски населби од бакарното, бронзеното и железното време на локалитетите Уста на Дрим и Врник во Струга и Струшко, Заливот на Коските и Заливот на Бомбите (кај с. Пештани) и Заливот на Прчот (кај с. Трпејца) на Охридското источно крајбрежје. Градот Охрид, легитимен наследник на светлиот Лихnid од антиката, е всушност културната историја

на Република Македонија во мало, град кој како епископски центар е вткаен во дострелите на силната античка цивилизација, а подоцна, преку надалеку прочуената Охридска архиепископија се претвори во светска референца која низ визијата на Св. Кирил и Методиј, заштитниците на Европа, го отвори патот на словенската цивилизација. Низ вековите натака, тој ја претставува, исто така и целокупната црковна историја на Македонија.

Во овој град бил лоциран, преку дејноста на Св. Климент и Св. Наум Охридски, првиот сесловенски универзитет во Европа (Х век) што му го обезбедил престижното име „Словенски Ерусалим“ и „Балканска Венеција“. Охрид бил и најзначајната македонско-словенска престолнина на т.н. Самуилово царство. Од X до XX век, во вечноста на градот, за кого легендата вели дека има 365 цркви за 365 денови во годината, ја вткајуваат својата бесмртност плејада на иконописци, фрескосликари, градители и неимари, кои во времето на Византија и

Отоманска империја ќе ја пренесат славата на овој град и на Македонија низ светот до нашите денови. Културно-историските музеји на секој чекор во градот го отсликуваат долговечниот континуитет на живеење: античкиот театар во стариот дел на градот, епиграфските споменици вградени во подоцните архитектонски градби и во тврдинските сидови на градот, базиликите со раскошни мозаични подови од времето на раното христијанство (V-VI век), средновековните сакрални музеји со исклучителните фреско ансамбли како репрезентативни претставници на византиската уметност - катедралната црква на Охридската архиепископија Св. Софија Охридска (XI-XIV век), Св. Богородица Перивлепта (XIII век), Св. Јован Богослов Канео (XIII-XIV век), Св. Никола и Св. Богородица Болнички (XIV век), Мал Свети Климент (XIV век), Св. Константин и Елена (XIV век), Мал Свети Врачи, Голем Свети Врачи, Св. Димитрија, Св. Никола Геракомија, Св. Богородица Каменско... Денес, археолошкиот

комплекс на Плаошник заедно со возобновената Светиклиментова црква Св. Пантелејмон (X-XV век) и Самуиловата тврдина која гордо се издигнува на повисокиот западен дел од охридскиот рид, доминираат со своите вредности и монументалност, обликувајќи една совршена архитектонска кохезија над брегот од Охридскот Езеро.

Блесокот на градот Охрид во поновата историја се чувствува во XIX век кога тој претставува преродбеничко жариште на Македонија, особено со дејноста на еден од најсилните интелектуални умови на тогашна Европа, охриданиот Григор Прличев, голем преродбеник и поет, кој во Атина во 1861 година е прогласен за „Втор Хомер“. Во XX век Охрид е доминантен културен и духовен центар на Македонија, со тенденција да се развива и натака, од времето на илиндешката епопеја (1903 г.) и сонот на македонскиот народ за сопствена држава кој се остварува со конституирањето на Република Македонија по Национално-ослободителната

војна во 1944 година во рамките на југословенската федерација. Станувајќи бедем на македонскиот национален идентитет, Охрид е центар на обновената Охридска архиепископија во лицето на Македонската православна црква, а во 1967 година во овој град, поточно во КУЌАТА УРАНИЈА, е формирана и Македонската академија на науките и уметностите. Круната на тој чин е прогласувањето на Охрид и Охридското Езеро за светско културно наследство под заштита на УНЕСКО во 1979/1980 година.

Со осамостојувањето на Македонија на 8 септември 1991 година, Охрид повторно станува синоним кој со своето високо меѓународно реноме на научен и културен центар ја презентира Република Македонија како уникатна дестинација на севкупниот општествен и политички живот (со Ј.Плевнеш).

Паско Кузман

# ОХРИДСКИ РЕГИОН



Охридската регија е природно затворена географска целина која има извесни стратешки предности во однос на другите географски простори во денешната држава Македонија. Од сите страни е затворена со високи планини: на запад е планината Јабланица со највисокиот врв Црн Камен од 2259 м и Беличката планина со најголема висина од 1946 м; на исток се планинските венци на Галичица и Петрино кои заедно со Плаќенската планина (најголема висина од 1933 м) и Илинската планина со највисокиот врв од 1909 м го дозатвораат охридскиот географски простор од источната и североисточната страна; од север се планините Каараформан и Стогоово кои сочинуваат една

геоморфолошка целина и од југ, каде Охридското Езеро го отвора просторот со своето протегање, кај манастирскиот комплекс Св. Наум повторно се затвора со планинскиот масив Галичица. Оваа затвореност, како што потенцираате на почетокот, има предности во смисла на заштитеност од различни аспекти, инаку, преку неколкуте значајни планински и речни премини, областа е поврзана со останатиот континентален свет преку планинскиот превој кај Буково, во источниот дел, од каде се преминува кон Преспа и натака кон Пелагонија, и преку долината на реката Сатеска и планинскиот превој кај Пресека кон Кичево и натака кон рамнината Полог во северозападниот дел од Македонија. Многу значајна излезна позиција Охридската регија има западно од езерото кај Кафасан каде се преминува кон Албанија и појужно, каде поминувал стариот (праисториски) Кандависки пат, кој во античкиот период бил искористен за воспоставување на проучената магистрала Виа Егнација, како и јужно од езерото кон Корчанската област, денес во источниот дел од средна Албанија, преку која Охридската област се поврзува со останатата голема езерска зона во Македонија и со Грција. Длабоката и тесна клисура на реката Дрим, која излегува од Охридското Езеро во самиот град Струга, и која се протега живописно кон север, директно ја поврзува охридската област со Јадранското Море. Охридското Езеро, кое го зафаќа централниот и јужниот дел на Охридско-струшката котлина, заедно со Преспанското Езеро и со Маличкото Езеро припаѓа на таканаречените **дасаретски езера** (назив според античката област Дасаретија, воведен од Ф. Фишер) што укажува на фактот дека во времето на нивниот постанок, во терциерната епоха, тие езера сочинувале една поголема езерска целина која ги исполнувала и денешните котлини во овој регион. Отсекогаш, а и денес, овие езера разделени со високи планински





2

гребени од котлините на исток, ни во далечното минато немале никаква врска со старото Егејското Езеро, туку му припаѓале на сливот на Јадранското Море.

Имајќи ги предвид овие податоци, многу логично ќе ги сфатиме општите, а со тоа особено и културните врски на Охрид и регионот со јадранската културна зона уште во најстарите времиња. Охрид, како Западнобалканска микрорегија, во сите времиња, покрај отвореноста и влијанијата кои би можеле да доаѓаат од Егејските области и Тесалија преку Корчанската котлина која од Албанија се протега кон Грција и преку источните планински премини кон плодната рамнина Пелагонија во западниот дел од македонската држава, особено била во тесна врска со источниот јадрански брег преку привлечната долина на реката Црн Дрим која излегува од Охридското Езеро кај градот Струга, протекува кон север низ западниот дел од Македонија, потоа свива на запад кон Албанија и се влива во Јадранското Море.

## ОХРИДСКО ЕЗЕРО

Охридското Езеро е тектонска творба на природната моќ. Има скоро елипсовидна форма која се издолжува во правец север-југ. Се наоѓа на нивото од  $41^{\circ}$  од северната географска широчина и меѓу  $20^{\circ}$  и  $21^{\circ}$  од источната должина. Припаѓа на неогеното Дасаретско Езеро кое зафаќало пространства западно од неогеното Егејско Езеро. Овие две неогени езера немале хидрографска врска, односно водите од неогеното Дасаретско Езеро припаѓале на сливот на Јадранското Море. Од ова неогено Дасаретско Езеро, со спласнувањето на водите, подоцна настанале Охридското (во антиката Лихниското), Преспанското, Корчанското и Билиштанското Езеро кое пак подоцна целосно се исцедило, додека Корчанското се редуцирало во малото и плитко Маличко Езеро (Албанија). Охридското Езеро е едно од најстарите, најголемите и најдлабоките (на седмо место по длабочина во Европа) на Балканот и Јужна Европа. Научниците сосема основано претпоставуваат дека

Охридското Езеро води потекло уште од терциерната епоха (плиоцен), односно староста му се проценува над 3 600 000 години.

Охридското Езеро зафаќа површина од  $358 \text{ km}^2$ , крајбрежна линија долга 87 км, максимална должина од 30 км, максимална широчина од 14,50 км, средна широчина од 11 км, максимална длабочина од 288,70 м и средна длабочина од 151 м. Зафаќа волумен од  $54280 \text{ m}^3$ . Се наоѓа на 695 м надморска височина, односно 158 м е пониско од Преспанското Езеро, поради што, научно е докажано, дека овие две езера се во хидрографска врска, бидејќи водата од Преспанското Езеро понира низ карсниот масив на Галичица и Сува Гора и извира на повеќе места во Охридското Езеро, меѓу кои се и изворите кај Св. Наум, на јужниот дел покрај езерото. Во езерото се вливаат околу 40 помали реки и потоци (од албанската и македонската територија), а од него истекува реката Црн Дрим која се создава од изворите кај Св. Наум, а излегува кај Устието во градот Струга. Бидејќи, главно, изворската вода го храни езерото, тоа има исклучително голема провидност, поради што, кружната бела плоча (Secchi-ева плоча) потопена во летните месеци во бистратата вода може да се гледа до длабочина од 21 м. Температурата на водата во близина на брегот се затоплува и до  $26^{\circ}\text{C}$ , површинските слоеви се затоплуваат до  $24^{\circ}\text{C}$ , а во најдлабоките слоеви температурата изнесува близу  $6^{\circ}\text{C}$ . Охридското Езеро со својата волуменозност претставува еден циновски базен, кој заедно со неговите животни заедници (растителни и животински) со кои е поврзан во нераскинливо единство, сочинува еден мошне сложен екосистем (биотоп).

Рибната фауна на езерото ја сочинуваат 17 вида, кои припаѓаат на три групи: пастрмки (Salmonidae), бели риби и јагули (Anguillidae). Десет вида од овие (60%) се ендемични организми. Типичната риба Салмо летница ја има во четири раси, а вториот

претставник на пастрмките - белвицата претставува една исклучително интересна ендемична риба која, изгледа, е претставник со најпримитивни особини на сите видови од родот Салмо. Ендемичноста е уште поголема меѓу многу други животински организми: меѓу полжавите 86%, меѓу водените глисти 70%. Вкупниот број на полжави најдени во Охридското Езеро досега е наголемен на 60 вида, од кои 53 се ендемични. Особено впечатлив е интересниот ендемичен сунгер *Ochridaspongia rotunda* кој спаѓа во категоријата реликтни форми и кој нема блиски сродници меѓу денешниот жив свет. Раствителниот свет е помалку проучуван, но колку за пример, ја наведуваме само групата Diatomeae, која се претставува со голем број стари реликтни облици, остатоци од терциерниот период, кои доскоро беа познати само во фосилна состојба.

Животот на Охридското Езеро, заедно со терциерната флора и фауна, никогаш и со ништо не бил прекинат. Тоа станало еден циновски рефугиум во којшто нашле засолниште многубројни животни и растенија, што, меѓу другото значи дека „архаичниот свет на Охридското Езеро бил двојно заштитен од исчезнување: прво, поради долгот континуитет на животот во езерото и второ - поради изолираноста од нова инвазија“ кои со право овозможуваат да се искаже незаобиколната констатација дека Охридското Езеро претставува „еден од најголемите природни споменици во Европа“ (С. Станковиќ).

Паско Кузман

Лит.: П. Кировски, Природно-географските одлики на Охридско, ОХРИД, книга прва [монографија], Скопје-Охрид 1985, 11; Ј. Хаишче Серафимова, Охридско Езеро, ОХРИД, книга прва [монографија], Скопје-Охрид 1985, 33, 50; С. Станковиќ, Охридското Езеро и неговот жив свет, Скопје 1957; Ј. Хаишче Серафимова, Охридско Езеро, Охрид, книга прва [монографија], дел I, гл. II, Охрид-Скопје 1985, 33-59.

# ПАЛАФИТНИ НАСЕЛБИ НА ОХРИДСКОТО ЕЗЕРО



Наколните живеалишта во Македонија ги спомнува уште Херодот (V,16) кој дава опис на една езерска населба на Прасијадското Езеро (Бутковското или Дојранското).

Охридското Езеро, заедно со Преспанското, претставува остаток на големото неогено Дасаретско Езеро и припаѓа на Јадранскиот басен. Со досегашните истражувања утврдена е дилувијална тераса 10 до 12 м над денешното ниво од водата на езерото, а освен тоа утврдена е и крајбрежна линија висока 4,0 м над сегашното ниво од езерото. Ова езеро имало и пониски езерски состојби во минатото. Тоа е констатирано врз основа на зачувани траги, археолошки остатоци и други податоци, како

и преданија. Историчари, хроничари, патеписци и истражувачи оставиле податоци врз основа на кои се регистрирани или се претпоставуваат археолошки вредности во водите на езерото.

Досега највпечатливи остатоци од подводното културно наследство се остатоците од наколните (палафитни) населби кои припаѓале на праисториските времиња. Тоа се главно, остатоци од дрвени колци забодени на дното од езерото, како и многуброен движен археолошки материјал на просторите од соодветните локалитети. Такви локалитети се констатирани во струшкиот дел од крајбрежјето, и тоа: Уста на Дрим, кој се простира на поголема површина покрај брегот и во водите на езерото, на местото каде што реката Црн Дрим истекува од Охридското Езеро во Струга; Врбник, близу Струга, во водите на езерото западно од Уста на Дрим за околу 2,5 км, на позицијата меѓу Струга и Калишта, јужно од крајбрежјето за околу 200 м и Црквени Ливади, кај с. Враништа, на простор каде што реката Шум се влива во Црн Дрим, речна населба, но исто така од типот на наколните и близу Охридското Езеро. Во албанскиот дел од езерото констатирани се остатоци од наколна населба близу Поградец. Сите овие населби обилуваат со движен археолошки материјал кој хронолошки припаѓа на младото камено





2

време (неолит), бакарното, бронзеното и железното време од праисториската епоха. Од горенаведените локалитети во струшкиот дел од Охридското Езеро особено е значаен Уста на Дрим, каде што во 1961 година, при акција за регулација на коритото од реката Црн Дрим на ова место со механизација биле исфлани камени и кремени орудија и керамички фрагменти. Ова било причина за изведба на краткотрајни заштитни археолошки истражувања (сондажни, на брегот) со кои е собран богат археолошки материјал кој хронолошки се врзува за времето на енеолитот и бронзеното доба. Населбата била наколна и се просторала на поголема површина крај брегот, всушност, тоа биле неколку помали наколни живеалишта едно до друго, а жителите главно се занимавале со лов, риболов и земјоделство. Денеска археолошки предмети од овој локалитет се наоѓаат во три музеи на Македонија:

во струшкиот музеј „Д-р Никола Незлобински“, во Охридскиот и во Музејот на Македонија во Скопје како и во повеќе приватни колекции во Струга. Регулацијата на коритото на Црн Дрим со механизација во шеесеттите години на XX век е причина за откривање на уште еден локалитет од ваков вид: Црквени Ливади кај с. Враништа, 4 км од Струга низводно по реката, на местото каде што притоката Шум се влива во Црн Дрим. Тогаш е изведен заштитен археолошки зафат од страна на Народниот музеј во Охрид, а во 1979 година Археолошкиот музеј-Музејот на Македонија од Скопје, во соработка со Музејот „Д-р Никола Незлобински“ од Струга ќе изврши археолошки ископувања на овој локалитет со кои е констатирана уште една наколна (крајечна) населба од бронзеното време. Последните неколку години од штотуку изминатиот XX век откриени се остатоци од три праисториски



3



4

наколни населби покрај источното крајбрежје во водите на Охридското Езеро, односно на охридското карпесто крајбрежје за кое се мислеше дека е „негостољубиво“ за лоцирање на ваков тип праисториски живеалишта. Во 1997 година беа извршени првите подводни археолошки истражувања во Македонија, а на локалитетот Плоча Миков Град, во Заливот на Коските, покрај јужниот брег на полуостровот Градиште, близу селото Пештани. На длабочина од 3,00 до 5,00 м беа откриени многубројни дрвени колци закачени на дното од езерото и многуброен движен археолошки материјал со хронолошка припадност на крајот од бронзеното и почетокот на железното време. Во 1998 година беше изведена втората кампања на подводни истражувања на овој локалитет, при што беа откриени, нумерирали, измерени и позиционирани 3102 колци. Подводни археолошки истражувања се

вршени во кампањи континуирано до 2002 година, а со прекини до 2005 година, при што се откриени и документирани остатоци од 6000 дрвени колци. Врз основа на премерувачките зафати на габаритниот простор од населбата констатирано е дека таа се простирала на површина од околу 8500 м<sup>2</sup>. Била изградена на платформа од дрвени колци закачени на дното од езерото. Дијаметарот на колците варира од 13,0 до 30,0 см. Утврдено е дека најблискиот колец до северниот брег од заливот се наоѓа на сса 12 м во езерото што упатува на податок дека тоа е колец од подвижниот мост со кого населбата била поврзана со копното. Истражувањата покажаа дека на дното од езерото на просторот од оваа населба има впечатлива концентрација на цели и особено фрагментирани керамички садови, камени артефакти и фрагментирани животински коски. Керамичките садови и фрагменти главно се со груба фактура



5

и ретко украсени со релјефна орнаментика, а од формите доминираат садови со држалки кои во горниот дел се стеснуваат и аглесто се истакнати, а го надвисуваат венецот на садот. Особено се присутни хоризонтално поставени држалки, а има и садови без држалки, лонци, кои во горниот стеснет дел, на вратот, имаат кружни отвори кои најверојатно служеле за противување на канап или кожа заради нивна полесна употреба, односно носење на рамо или слично. Меѓу керамичките држалки има и такви кои го надвисуваат венецот вертикално, а завршуваат со заоблено или зарамнето цилиндрично столпче, карактеристични за раното железното време, односно за протогеометрискиот и геометрискиот период на медитеранските простори. Во рамките на движниот археолошки материјал особено се присутни кружни керамички плочки со различен дијаметар кои имаат два, три или четири мали кружни отвори. Се

претпоставува дека овие предмети биле користени како риболовен прибор на тогашните жители од населбата. Од керамичките предмети присутни се исто така разни форми на пршлени, конусни и биконусни, како и предмети за ритуални потреби - жртвеници. Камените орудија се главно фрагменти од рачни мелници за жито, како и цели измазнети елипсовидни камени предмети кои сигурно служеле како алатки за перење на облеката. Меѓу многуте фрагменти од коски на домашни животни, присутни се и фрагменти од еленски рогови кои најверојатно служеле како алатки. Врз основа на резултатите од овие подводни теренски истражувања и врз основа на анализите на движниот археолошки материјал може со сигурност да се каже дека оваа наколна населба припаѓала на доцното бронзено време и на почетоците од железното време, односно на времето од 1500 до 700 година пред Христовата ера.



6

Во 1998 година, во ноември, беа открини остатоци на уште една наколна населба, овојпат во близина на селото Трпејца, локалитетот На Дол во Заливот на Прчот. Дрвени колци и движен археолошки материјал (керамика, камени орудија) беа регистрирани на длабочина од 5,00 - 7,00 м под површината на водата. Тогаш беа изведени пробни подводни истражувања кои се сведуваа главно на рекогносцирање и фото-документирање на остатоците на оваа населба. Според карактерот и особеностите на наодите, констатирано е дека и оваа населба припаѓа на крајот од бронзеното време. Во јули 1999 година е откринена и трета населба покрај источниот брег на Охридското Езеро. Овој пат се работи за простор кој го зафаќа северното крајбрежје на селото Пештани, во дел од т.н. Залив на Бомбите. Овде случајно е откринен дрвен колец на самиот брег, како и многибројна фрагментирана керамика која

по своите типолошки одлики е речиси идентична со керамичката продукција од претходните две наколни населби.

Претпоставка за уште една праисторска населба во водите на Охридското Езеро, јужно крабрежје, постои за локалитетот „Војна плажа“ на брегот и во езерото, кој се наоѓа западно од манастирскиот комплекс „Св. Наум“.

Паско Кузман

Лит.: Д. Коцо, „Наколните жилишта во Охридското Езеро крај Струга“ и средновековните споменици во Струга и Струшко, Годишен зборник, книга 4, Филозофски факултет на универзитетот - Скопје, Скопје 1951, 3-6; П. Кузман, Залив на Коските, Плоча Миков Град, праисторска надводна Населба – Bay of the Bones, Plocha Michov Grad, Prehistoric palafitte Settlement, Skopje-Ohrid 2008.

# ПЕНЕЛОПА



Најстариот хронолошки дострел на Охрид не е ридот и стариот дел на градот, туку низинскиот дел, југоисточно од ридот. Тоа е просторот од комплексот „Летница“ и плоштадот до станбениот комплекс „Охридати“ и спортскиот центар „Билјанини извори“, односно денес густо населен со модерни архитектонски градби, улици и дворишта. Овој простор покрај езерото во старите времиња сигурно бил само мочурлив терен обраснат со трска и друга вегетација. До пред само неколку години немавме никакви податоци дека овој крајбрежен простор од Охридското Езеро претставува исклучителна праисториска археолошка оаза. Имено, сигурно дека овде подолготрајно функционирала моќна наколна

(палафитна) населба, еден вид „праисториски град.. изграден на дрвени колци закачени длабоко во мочурливата почва. Со понатамошни активности, главно инцидентни, на одделни места од овој градски простор, откривани се предисториски археолошки вредности, коишто досега се илустрирани со само со евидентираниот моќни дрвени колци и со движен археолошки материјал. Кај градскиот кварт „Охридати“, на длабочина од 4.30 - 4.50 м констатирани се горенаведените показатели со хронолошка припадност на бронзеното време, но со индикации дека населбата егзистирала од крајот на неолитскиот период до крајот на бронзеното и почетокот на железното време. На оваа хронолошка определба особено укажуваше движниот археолошки материјал: фрагментирана керамика, фрагменти од камени и кремени орудија и животински коски. Овој наод беше сосем случаен, а локалитетот не беше евидентиран и регистриран од причина што досега не беа познати ниту површински показатели, ниту пак имаше некакви индикации за евентуални археолошки остатоци, бидејќи сега откриените остатоци се покриени со дебели наслаги на глина. Имено, стратиграфската слика покажуваше стерилен површински слој од кафеаво-сива боја од 0,90 м, потоа слој од недоволно компактна сива глина 1,00 м и слој од





5



8



9

9



10

1,50 м компактна сива глина. Културниот слој започнуваше на длабочина од 3,40 - 3,50 м и беше постојан под вода. Треба уште еднаш да се потенцира: оваа појава досега неможела да се евидентира на простор кој одамна е населен со станбени објекти и други јавни згради (Угостителско училиште, Факултет за туризам, зграда на шумското стопанство, хотелски комплекси и други објекти). Оваа состојба е релевантна и за просторот околку хотелскиот комплекс „Палас“, како и на просторот од старата автобуска станица „Галеб“, близу до градста пошта.

Паско Кузман

Лит.: Непубликувано



10

# ЗАЛИВ НА КОСКИТЕ



Подводните археолошки истражувања на локалитетот „Плоча Миков Град“ во Заливот на Коските, во водите на Охридското Езеро, покрај јужното крајбрежје на полуостровот Градиште, близу рибарската и туристичка населба Пештани, се реализираа во кампањи секоја година од 1997-та, до 2005 година, а во 2007-2008 година беше изведена реконструкција на дел од населбата со што се презентира атрактивен археолошки локалитет на атрактивен простор од езерото. Со овие истражувачки активности за првпат во Македонија се официјализира подводната археологија како гранка на археологијата која се занимава со остатоци, заштита и презентација на подводното културно наследство, кое поради разни околности во

минатото и денес останало под водените површини на македонските езера. Од досегашните сознанија, особено Охридското Езеро обилува со остатоци од праисториски наколни населби, објекти во антиката и средновековието кои биле потопени во водите, главно поради осцилациите на нивните нивоа, како и движни артефакти кои низ минатото се нашле на дното од езерото најповеќе поради риболовни активности или во време на обавување на езерскиот сообраќај низ минатите векови. На локалитетот Плоча Миков Град откриена е праисториска палафитна (наколна) населба со временска припадност на доцното бронзено и раното железно време, а во текот на досегашните истражувања беа евидентирани 6000 остатоци од дрвени колци во водите на дното од езерото, на длабочина од 3 до 5 метри кои потпирале најверојатно заедничка дрвена платформа на која функционирале дваесетина праисториски станбени објекти, изградени исто така, од дрво. Со досегашните археолошки подводни активности констатиран е габаритот на населбата, поставена е подводна археолошка квадратна мрежа и реализирани се ископувања на неколку истражувачки полиња. Притоа се собрани многубројни бронзенодопски и железновременски артефакти, главно фрагментирани и цели керамички садови, камени и кремени предмети, помалку





бронзени, со мноштво фрагменти од животински коски, меѓу кои има и такви кои служеле како орудија. Локалитетот Плоча Миков Град во Заливот на Коските денес е атрактивен музејски комплекс кој има повеќе содржини: реконструирана палафитна населба над водите од езерото, римски каструм кој е конзервиран, реставриран и презентиран на највисокото плато од ридот „Градиште“, пристапен објект со музејски витрини и објект за реализација на подводен туризам.

Паско Кузман

Лит.: П. Кузман, Залив на Коските, Плоча Миков Град, праисториска надводна населба – Bay of the Bones, Plocha Michov Grad, Prehistoric Palafitte Settlement, Skopje-Ohrid 2008.

# НЕКРОПОЛА ТРЕБЕНИШТА



Некрополата „Требеништа“ се наоѓа на околу 9 км северозападно од Охрид, веднаш покрај селото Горенци и се простора на локалитетите Сува Чешма, Три Челести и Вртулка, лево и десно, како и под самата траса на магистралниот пат Охрид-Кичево-Скопје, недалеку и источно од северната половина на пистата од охридскиот меѓународниот аеродром „Подмолье“.

Откритието се случило во мај 1918 година кога случајно бугарските војници на локалитетот Сува Чешма ги откриле првите пет богати гробници, а потоа, со стручно лице од Софија, биле откриени уште две такви гробници. Вкупниот број на сите открити гробни прилози во седумте гробови, евидентирани и однесени во тогашниот софиски Народен музеј (сега се во Археолошкиот музеј

во Софија) изнесува 258. Меѓу нив, како ексклузивни наоди се двете златни посмртни маски кои ќе предизвикаат различни толкувања кај научниците. Освен нив, во гробовите се откриени уште многу златни, сребрени и бронзени предмети (кратер со волутни држалки и релејни украси, седум шлемови др.), предмети од керамика, килибар, стакло и камен. Овие седум гробови предизвикале вистинска сензација во рамките на тогашниот археолошки свет, а кај обичните луѓе почнал да се шири митот за златните маски. Во времето од 1930-1934 година презмени се, овој пат, организирани археолошки ископувања на истиот локалитет од страна на проф. Никола Вулиќ од Белград кој открил уште шест богати гробови. Во 1934 година ја открил третата група на гробови која се наоѓа на 100 м северно од претходните две. Во оваа група влегуваат вкупно девет гробови кои се наречени „сиромашни“ поради тоа што прилозите во нив биле повеќе од скромни. Во рамките на Вулиќевите шест богати гробови откриен е речиси истоветен материјал како и во оние седум гробови откопани од Бугарите, археолошко богатство од племенити и неплеменити метали, керамика, стакло и килибар. И овој материјал, јасно, сосем легално, е однесен во тогашниот Музеј на кнез Павле (денешен Народен музеј) во Белград. Според Н. Вулиќ, вкупниот број на овие археолошки предмети изнесува 187, а според презентираните каталогски единици на археологот од белградскиот Народен музеј д-р Љубиша Поповиќ, тој број изнесува 147. Меѓу овие предмети се наоѓаат уште две златни посмртни маски, повеќе златни сандали (вкупно пет), златна нараквица и многубројни други златни, сребрени и бронзени предмети (меѓу кои уште еден масивен кратер со волутни држалки украсени со Медузи и змиски глави како и со претстави на коњаници во трк на вратот), керамичките садови, стаклени амфори и ѓердани од стаклена паста и килибар.

По Втората светска војна и во нашево совремие





2



3



4



5

повторно се вршени археолошки ископувања во 1953 и 1954 година (Васил Лахтов од Народниот музеј-Охрид и Јоже Кастели од Народниот музеј во Љубљана) при што се откриени вкупно уште 11 гробни целини значајни за археологијата, но „сиромашни”, без златен материјал, без златни маски итн. Оваа група на гробови, заедно со Вулиќевите 9 т.н. сиромашни гробови, се наоѓа на околу 100 м северно од претходните групи. Во археолошкиот материјал доминираат предмети од бронза, нешто сребро, железо и предмети од печена глина. Последните археолошки ископувања на просторот од требенишката некропола се случија во летото и есента 1972 година под раководство на археологот Владо Маленко од Заводот за заштита на спомениците на културата-Охрид. Гробовите беа откриени на два пункта: на локалитетот Три Челести и на локалитетот Вртуљка, под површината на денешниот асфалтен пат, лево и десно од него, западно до селото Горенци. Беа откриени 23 гробни целини, пак од типот на „сиромашните” гробови. Оваа група, четврта засебна група на гробови на просторот од некрополата, се наоѓа на 400 м северно од претходната, третата група на гробови. Археолошкиот материјал и во овој случај е главно од бронза, железо и печена глина.

Имајќи ги предвид сите досегашни сознанија, гробовите од некрополата „Требеништа“ кај Горенци во хронолошка смисла припаѓаат на времето од крајот на VII до крајот на IV век пред Хр. ера, со акцент на времето од крајот од VI и почетокот V век пред Хр. ера, во чија рамка се сместени кнежевскиот тип на гробови и богатите прилози во нив.

Паско Кузман

Лит.: В. Filow, Die archaische Nekropole von Trebenischte am Ochrida-See, Berlin-Leipzig 1927; Popović Lj., Katalog nalaza iz nekropole kod Trebeništa, Narodni muzej Beograd, Beograd MCMVI; В. Лахтов, Ј. Кастели, Нови истражувања на некрополата „Требеништа“ 1953-1954, Лихnid I, Народен музеј-Охрид, Охрид 1957; П. Кузман, Три Челести и Вртуљка - Требеништа 1972, Завод за заштита на спомениците на културата и Народен музеј-Охрид, Охрид 1985; П. Кузман, Уметноста на Требеништа, Гурѓа, Скопје 1997.



6



7



8

# ЛИХНИДОС - ОХРИД



Во времето кога низ Лихнитида (областа покрај Лихнид и Лихnidското Езеро) поминал македонскиот крал Филип II (358 година пр. н.е.), сигурно ги забележал стратешките позиции на двата рида северно покрај езерото (Охридскиот и Габавскиот) и на овие места наредил да се подигнат моќни бедеми - тврдини. Остатоци од најстарата охридска тврдина се откриени во 2001-2002 година на просторот од денешната Самуилова тврдина, додека на Габавскиот Рид до денес се зачувале видливи остатоци од бедеми изградени од мегалитни (киклопски) камени блокови кои некогаш биле моќна престолнина на Енгеланите, а подоцна и на другите македонски

кralеви.

Во македонско-хеленистичкиот период од историјата на светот (од крајот на IV до I век пр. н.е.) Лихнид бил богат урбанизиран град покрај брегот од Белото (Лихnidско) Езеро и покрај познатата античка магистрала Виа Егнатиа. За тоа говори некрополата кај Дебој (помалиот источен дел од Охридскиот Рид) и кај Горна Порта (северен влез во стариот дел на градот Охрид) истражувана 1978/1979, 2001-2002 година која обилува со многубројни археолошки вредности од злато, сребро, бронза и керамика, денес во златната збирка од Музејот на Робевци во Охрид. Од овој период е и Античкиот театар кој се наоѓа во источното подножје на повисокиот дел од Охридскиот Рид, во близина на Горна Порта, кој најверојатно бил изграден во II век пр. н.е. (преадаптиран во II век од н.е. за потребите на тогашното римско општество) и кој денес, истражен, конзервиран и презентиран служи за спектаклени претстави во рамките на културниот живот на Охрид и Македонија. Непосредно до театарот, западно од него, е зачувана во целост типична старомакедонска гробница со скалест влез, дромос, преткомора и комора, која во тој дел на стариот Лихнид била сместена уште во крајот на IV или почетокот на III век пр. н.е. Градот Лихнид и тврдината во изворите првпат се споменуваат кај





3



4



5



6

античкиот историчар Ливиј во 209 година пр. н.е., во време на владеењето на македонскиот крал Филип V. Овој податок говори дека кон крајот на III век пр. н.е. тврдината веќе функционирала во сите пресудни моменти од историјата на градот Лихнид, денешниот Охрид.

Во времето на римската доминација Лихнид бил *libera gens*, град кој во голема мера слободно се развива. Оттогаш потекнуваат новооткриените мозаични подови на Плаошник (I век пр. н.е.) со претстава на тврдина со кули и разни други мозаични уметнички слики, а во рамките на објекти од раскошни палати.

Денешниот изглед и протегањето на тврдината најверојатно биле оформени во IV век од нашата ера, која денес ја препознаваме по техниката на сидање опус микстум (четири, на места и три редови на опеки, со варов малтер меѓу редовите). Забележано е во историските извори дека вака закрепениот град имал

силна одбранбена моќ, поради што во 479 година кралот Теодорих Амалиецот, крал на источните Готи, во својот поход од Македонија кон Нов Епир не успеал да го освои Лихнид „затоа што градот лежел на утврденото упориште и изобилувал со извори меѓу сидиштата“. Ова е времето на базиликите. Лихнид, како и во хеленистичката ера и сега е богат со раскошни архитектонски градби. Само на Плаошник, на релативно мал простор се откриени остатоци од три monumentalни ранохристијански градби: тетраконхална црква со атриум и крстилница, тробродна базилика со нартекс, атриум и пространа крстилница со исклучително вредни подни мозаични претстави и уште еден објект кој сè уште се истражува, а најверојатно претставува епископски двор од времето кога Лихнид бил подолг период епископски центар на провинцијата Нов Епир. Во Охрид денес има архитектонски остатоци за уште пет други базилики, што претставува своевидна појава во времето кога со Источното Римско Царство владеел

царот Јустинијан I.

Следната позначајна појава на Лихнид/Охрид е во IX век, кога за првпат овој град во историските извори се спомнува под името Ахрида. Оттогаш тој престанува да биде Лихнид, а животот во оваа словенско-византиска средина континуирано продолжува под името Охрид. Од Свети Климентовото време (крај на IX - почеток на X век), односно од времето на големиот и првиот словенски епископ и просветител св. Климент Охридски и неговата исклучителна просветителска мисија, од кога останала неговата тролисна црква на Плаошник, денес возобновена, натаму низ средниот век Охрид се развива како исклучително црковно средиште со многубројни сакрални објекти кои до ден денешен со своите фреско-живописни дела се на врвот во рамките на целокупната византиска средновековна уметност. Живописот и иконописот се главните вредности во вкупноста на живеењето на овој град сè до укинувањето на славната Охридска

архиепископија 1762 година. Средновековните сакрални монументи: катедралната црква Св. Софија Охридска (XI-XIV век, Св. Богородица Перивлепта (XIII век) и другите, и денес се репрезентативни вредности на градот Охрид и на неговото славно минато.

Паско Кузман

Лит.: Ф. Папазоглу, Охридско во праисторијата и во античкиот период, ОХРИД (монографија), Дел втори, Охрид-Скопје 1985, 92 (заб.б - Лив. XXVIII, 32, 9.); В. Битракова Грозданова, Топографија и урбаниот развој на Лихнидос, Историја, год. XXII, бр. 2, Скопје 1986, 249-265; В. Битракова, Старохристијански споменици во Охридско, Охрид: Завод за заштита на спомениците на културата и Народен музеј 1975; В. Маленко, Раносредновековната материјална култура во Охрид и Охридско, Охрид (монографија), кн. I, дел VI, Охрид-Скопје 1985, 269-339; П. Кузман, Охрид-Луцидос, Археолошка карта на Република Македонија, Том II, Скопје 1996, 255-261; В. Битракова-Грозданова-П. Кузман, *Lycnidos* во раната антика (Нови археолошки докази), Археолошки откритија на почвата на Македонија-Прилоги за истражувањето за историјата на културата на почвата на Македонија, книга 18, Македонска академија на науките и уметностите, Скопје 2008, 343-357.

## ЕНГЕЛАНА



„Тргнувајќи со војската на Дасаретија, Филип [V, з.н.] ги поврати споменатите градови и уште ги освои градовите Креониј и Герунт, потоа во околината на езерото Лихнидско, Енхелана, Керак, Сатион и Бое, земјата Калекина Банти, и територијата од таканаречените Писантини Оргис“ (Полибиј 5, 108). Ова е првиот помен (217 година пред н.е.) на градот Енхелана (кој етимолошки доаѓа од Енхелеја, а со старомакедонска транскрипција Енгелана), кој пак, доскоро во науката, или сосема инцидентно, се идентификува со денешна Струга на Охридското Езеро. Значи уште Филип II, македонскиот крал, јавајќи со своите воини по земјата Лихнидска во 358 година пред н.е., не можел, како воен стратег,

а да не ги забележи стратешките позиции на двата рида на северното крајбрежие од Лихнидското (Охридското) Езеро; „Волшебниот“ рид (денешен Охрид) и Габавскиот рид (северозападно од Охрид за сса 5 км). Габавскиот рид стрмно и рустично-карповито се издигнува над месноста, базиликата и црквата Св. Еразмо. Стратешката позиција на овие два рида е исклучителна: двата ги контролираат рамните простори покрај езерото на подолги видици покрај Кандавискиот пат (подоцнешната Виа Егнација). Со археолошките истражувања на Самуиловата тврдина/цитадела во 2000-2002 година беа откриени остатоци од најстарата тврдина во Охрид, делови од бедемот и една кула градени со поголеми камени блокови, грубо клесани, сигурно од IV век пред н.е., односно од времето на Филип II. Тоа е дел од богатството на Волшебниот рид.

Другото богатство, Габавскиот рид, се наоѓа на сса 5 км северозападно од Охрид и од него излегува неговото културно-историско минато старо повеќе од 2400 години. Позицијата на стрмниот рид со тврдината е всушност „орловски“ гребен со визури на исток кон Охрид и охридската котлина, на запад кон Струга и струшкото поле, а на југ кон сините води на Охридското Езеро. Остатоците од „камената“ цивилизација се монументални. Долги години се сметаше дека античкиот Лихнидос (денешен Охрид) се наоѓал на овој рид, а не на местото на кое денес се наоѓа.

Врз основа на резултатите од поновите археолошки истражувања се наметнува заклучокот дека се работи за племенската „престолница“ на горномакедонското племе Енгеланите и „база“ на македонските кралеви во III-II век пред н.е. утврдена со моќни бедемски сидови градени со мегалитни блокови во т.н. „херкул“ архитектонска техника.

Во 1931-1932 година вршени се археолошки ископувања на еден дел од овие „киклопски“ сидини





2

од страна на Вилхелм Унферцакт од Берлин, Реишвиц и Келер, како и од Миодраг Грбиќ од Народниот музеј во Белград, со што оваа тврдина документирано е влезена во светската археолшка литература.

Резултатите покажале дека во централниот дел од тврдината, на највисоката висинска точка, бил фундиран еден помал акрополен простор кој најверојатно претставувал засолниште на владетелот и најблиската свита. Освен тоа, истражувачите тогаш го откриле и економскиот дел на тврдината,

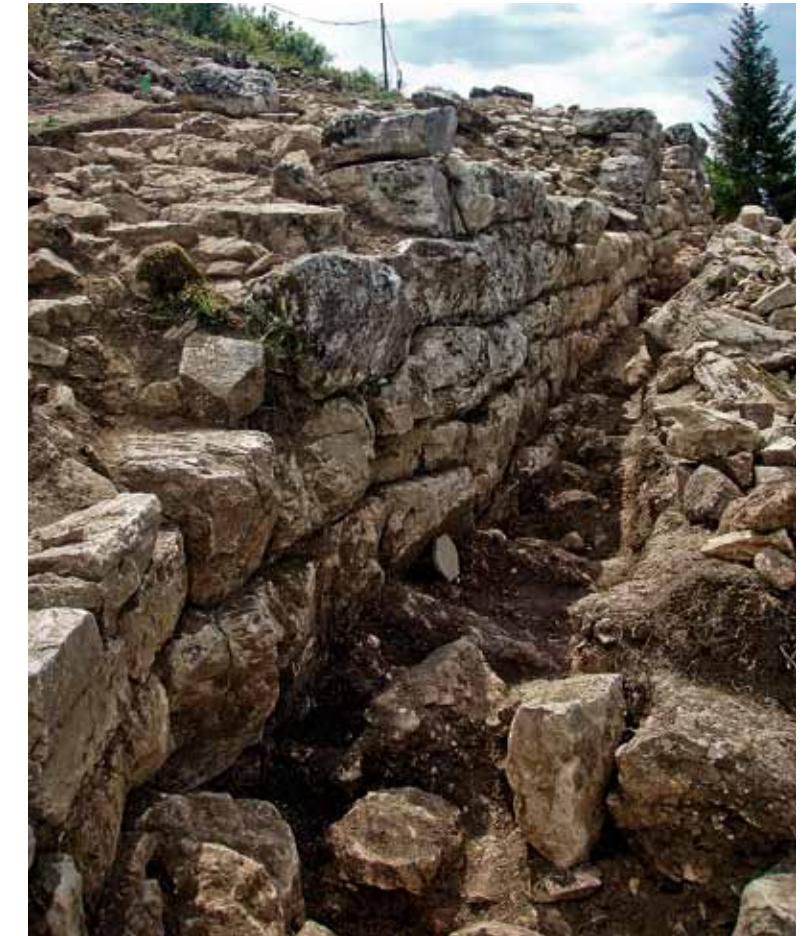
односно просторот во кого биле сместени питоси, големи керамички садови за чување на намирници. Северозападната страна од ова киклопско градиште била најсилно заштитена со монументален бедем широк до 2,10 м и шест моќни кули изградени од мегалитни камени блокови, меѓу кои најголемите со димензии 1,80 x 0,90 м.

Во 2007-2008 година се иведоа обемни археолошки истражувања со кои се утврдија габаритните граници на утврдениот град. Во средината, на највисокото плато е утврден акрополниот дел изграден со помали камени блокови и без врзовно средство, а со димензии: 50 x 40 м. северно, на пониски коти се простира подградието утврдено со мегалитни камени блокови, додека јужно, на простор од прстрана стрмна падина јужното подградие утврдено со помали аморфни и делкан камења, исто така без врзовно средство. Вкупната должина изнесува 430 м. а вкупната ширина 160 м.

Сметаме дека ова „киклопско“ градиште претставува еден од најзначајните археолошки локалитети од ваков вид во рамките на медитеранскиот културен комплекс. Сигурно се потребни истражувачки и конзерваторско-реставраторски зафати од поголем обем заради заштита, презентација и функционализација на просторот во културна смисла. Таквите истражувања ќе ги осветлат темните архиви на старите времиња на Лихнитида, тоа античко цивилизациско пространство покрај водите на Лихnidското Езеро, во чии природни граници се издигнува престонината на северномакедонското жителство, Енгелана.

Паско Кузман

Лит.: М. Рицл, Полибије, Историје I, Матица Српска, Нови Сад 1988, 474 (Полибиј 5,108); V. Unverzagt, Die Burgenlage über dem Kloster Sv. Erasmo am Ochridasee, Germania XXXII, 1954, 19-21, Tafel 9, 10, Beilage 1; P.Lisičar, O Lihnidskoj akropoli, Жива антика, IX год, 1-2 том, Скопје 1959, 231-233; Владо Маленко-Паско Кузман, Хермелеја, Лихнид, Зборник на трудови, бр. 6, Охрид 1988, 96-99.



3



4

# VIA EGNATIA



Патната комуникација Виа Егнатија е позната како значајна античка магистрала која го поврзувала римскиот империјален центар со Балканскиот Полуостров и со Мала Азија, односно го поврзувала Рим со Цариград. Всушност, се работи за големо обновување на веќе старата предисториска трговска сообраќајница позната како Кандависки пат (името го добила по Кандависките планини, старото име за планинскиот венец на денешните Јабланица и Мокра планина како и планинските венци кои се доближуваат до планината Пиндос). Обновувањето на оваа патна комуникација се случило околу 130 година пред н.е. кога Македонија веќе дваесетина години била римска провинција, а името го добила според

Gn. Egnatius, раководител на обновувањето на оваа магистрала. Нејзината траса го поврзувала Рим со Бриндизи на западниот брег од Јадранското Море, а потоа продолжувала од Драч (Дирахион) на источниот брег од истото море, преку Лихнидос (Охрид), Хераклеја (кај Битола), Пела и Солун до Бизант во Мала Азија. Овој пат имал големо воено, трговско и културно значење во времето на римската експанзија, пред тоа и потоа.

Станиците на Via Egnatia се забележани кај неколку стари итinerари: Itinerarium Antonini, Itinerarium Burdigalensis и Tabula Peutingeriana

На територијата од Охридскиот регион дел од оваа магистрала е зачуван на ридестиот простор западно од с. Радожда, на западниот брег од Охридското Езеро, во должина од стотина метри и со ширина од 2,50 м. Патот е изграден од аморфни камења со различни димензии замазнети од употреба, а на места се забележуваат и остатоци од порабувањето изведено со наредени поголеми камени плочи. Во близина на последните селски куќи од Радожда се губи, но се претпоставува дека продолжувал кон езерото, покрај самиот брег од езерото (денес под нивото на водите) и го поврзувал Лихнидос (денешниот Охрид) со тогашниот свет.

Паско Кузман

Лит.: В. Битракова Гозданова, Прилог за Via Egnatia на делницата Lychnidos - Pons Servilii, Лихнид 6, Охрид 1988, 37-52; La Via Egnatia entre Lychnidos et Pons Servilii (nouvelles preuves archéologiques), Ancient Macedonia VII, Thessaloniki 1996, Julia Vikotoupoulou In memoriam, Thessaloniki 1999, 153-156; Fasolo M., La Via Egnatia I, Da Apollonia e Durachium ad Herakleia Lynkestidos, Roma 2003, 229-238.



# АНТИЧКИ ТЕАТАР



Античкиот театар се наоѓа во источното подножје на повисокиот западен дел од охридскиот рид во стариот дел на градот. Бил изграден на природната падина во тој дел од ридот, но биле изведувани и субструкции за сместување на седиштата. Н.П. Кондаков прв укажал дека во Охрид, односно во античкиот Лихнидос, би морало да постои ваков вид на градба, не само заради значењето на овој урбан простор во времето на антиката, туку и заради сигурни показатели на кои тој посочил уште во 1900 година при неговата посета на Охрид. Тоа се двете релјефни плочи со претстава на богот Дионис и Музите (кои денес се изложени во лапидариумот од музејот Робевци), како и многубројни други градежни

материјали вградувани како сполии во разни објекти на градот Охрид (седишта од театарот и архитравни греди). Во 1959/1960-1962 година се изведени првите археолошки зафати од страна на Народниот музеј во Охрид (археологот Васил Лахтов) и притоа се констатирани девет редови на седишта делканы од сив камен и травертин. На нив уште тогаш биле забележани вклесани натписи со имиња на угледни семејства кои си ги закупувале седиштата за да можат редовно да ги следат претставите.

Поголеми археолошки истражувања се изведувани петнаесет години подоцна, односно во 1977 година (археологот Владо Маленко), кога и беше откриен еден поголем дел од гледалиштето. Во 1984/1985 година беа повторно вршени археолошки ископувања и тогаш беше констатиран и ортостатен сид подигнат во време на преадаптацијата на театарот со проширување на скената во арена за изведување на игри венатионс, борба со животни, и кога зад ортостатниот сид биле изградени и четири кафези за чување на животните.

Најголемите археолошки истражувања и конзерваторско-реставраторски работи се случија во 2000/2001 година кога беше целосно откриено, конзервирано и реставрирано гледалиштето и периметралниот сид со диазомата, по што овој





2

спектаклен објект беше презентиран и оспособен за функција, односно за одржување на разни видови драмски и концерни и ревијални претстави. За да се открие и оспособи за употреба овој антички објект беше потребно да се отстранат и дислоцираат 14 индивидуални станбени објекти и да се дислоцираат две улици во овој дел од градот. Во текот на истражувањата и конзерваторско-реставраторските активности беа откриени остатоци од три средновековни цркви: една во југозападниот дел од комплексот, друга во североисточниот дел

во чија близина беа откриени и 280 средновековни гробни целни и руинирани гробни конструкции, една базилика (или средновековна црква?) и цистерна северно од гледалиштето, а на десеттина метри западно од северниот дел на гледалиштето е лоцирана и монументална гробница „македонски тип“ со дромос, преткомора и комора која тука била сместена уште во крајот на IV или на почетокот од III век пред н.е. При истражувањата беше откриен и многуброен движен археолошки материјал: керамика, метални предмети, поединечни и групни



3

наоди на монети, епиграфски споменик со натпис на кој е одбележано името на градот Лихнидос, како и предмети од стакло и коска, меѓу кои за одбележување е наодот на минијатурна театралска маска (висока 1,5 см) на која се изведени релјефно два лика, мунициозно изработени со реалистичен пристап, едната со трагичен, а другата со комичен израз на лицето. Потребно е уште да се потенцира дека врз основа на сите карактеристики, овој објект во „срцето“ на стариот дел од градот Охрид бил најверојатно

изграден во II век пред н.е., а преадаптиран во времето на римскиот царски период, односно во II век од н.е. Функционирал сè до крајот на антиката, односно до појавата на првите христијански заедници во градот Лихнидос.

Паско Кузман

Лит.: В. Маленко, Нови антички наоди во Охрид и Охридско, Жива антика, год. XXVIII, том 1-2, Скопје 1978, 342-347; Т. Јанакиевски, Антички театри во Република Македонија, Битола 1998, 42-43; 49-51; 57-59; В. Маленко, Антички театар во Охрид, Македонски археолошки преглед 1, Скопје 2008, 75-80.

# ОХРИДСКА КРЕПОСТ



Охридската крепост, која го добила името Самуилова тврдина поради фактот што цар Самуил во еден хронолошки дел од своето владеење го одbral Охрид како престолнина на неговото царство, претставува профан објект кој неразделно е поврзан со целокупната историја на Охрид од најстарите времиња до денес. Градот Лихнид и тврдината во изворите, за првпат се спомнуваат

кај античкиот историчар Ливиј во 209 година пред н.е., во времето на владеењето на македонскиот крал Филип V. Овој податок говори дека во крајот на III век пред н.е. тврдината веќе била изградена и функционирала во сите пресудни моменти од историјата на градот Лихнид, денешниот Охрид. Денешниот изглед и протегањето на тврдината најверојатно биле оформени во IV век од нашата ера, која денес ја препознаваме по техниката на сидање опус микстум (четири, на места и три редови на опеки, со варов малтер меѓу редовите).

Забележано е во историските извори дека вака укрепениот град имал силна одбранбена моќ, поради што во 479 година кралот Теодорих Амалиецот, крал на источните Готи, во својот поход од Македонија кон Нов Епир, не успеал да го освои Лихнид „затоа што градот лежел на утврденото упориште и изобилствуval со извори меѓу сидиштата“.

Тврдината и понатака, зависно од историските околности, била повеќе или помалку актуелна, била обновувана или разурнувана, но габаритното протегање од времето на доцната антика останало главно непроменато, освен формирањето на вистинскиот облик на нејзиниот централен дел, цитаделата, кон крајот на X и почетокот на XI





2



3

век, односно во времето на цар Самуил, кога Охрид станал престолнина на првото македонско-словенско царство, без разлика што во историската наука тоа е третирано со поинакви предзнаци. По смртта на Самуил во 1014 година, Василиј II без борба го завзел Охрид, па така тврдината немало потреба да биде разрушена. Во втората половина на XIV век, односно во времето на владеењето на големиот жупан Андреа Гропа со Охридскиот крај, односно во втората половина од XIV век, цитаделата била обновена и зајакната. По турското освојување на Охрид, во тврдината била поставена воена посада, но тврдината не се спомнува како објект каде се случувале важни

настани. Конечно, во крајот на XVIII и почетокот на XIX век самоволниот владетел, „рушител но истовремено и градител“ Целадин бег извршил поголеми интервенции на бедемите од цитаделата. Во текот на овие активности, тој во 1808 година, изградил и сарај на просторот од јужната половина. Оттогаш навака, помеѓу другото, за цитаделата се употребува и името „Горни Сарај“. Со ова завршува историската улога на Самуиловата тврдина. Во 1934 година крал Александар му изградил водовод на Охриѓани, а резервоарите ги сместил во североисточниот дел од јужната половина на цитаделата.

Охридската крепост ја сочинува Централниот дел



4

(акропол, цитадела, кале) кој е расположен на повисокиот западен рид од градот и Подградие кое го зафаќа понискиот источен рид на градот, како и источното и јужното подножје на споменатиот западен рид. Централниот дел (цитаделата) има пресечена елипсовидна форма и е поделена на два дела со бедемски сид по средината во правец исток-запад. На југоисточната страна се наоѓа импозантен влез заграден со две полукружни кули. Бедемските сидови во Централниот дел (Цитаделата, Калето, Горни Сарај) се зачувани до височина од 10 до 18 м. Тврдината има вкупно 18 силни одбранбени кули и 5 порти: Железна порта, Источна порта, Горна порта, Челна порта и Долна порта.

Во времето од 2000 - 2002 година се случи најголемиот истражувачки, санационен и конзерваторско-реставраторски зафат на Самуиловата тврдина при што беа изведувани систематски археолошки ископувања на целиот простор од цитаделата, како и беа целосно санирани, конзервирали и реставрирани бедемите на овој централен дел од оваа тврдина. Со ова реставрирање висината на бедемските сидови на места достигна до 20 м. При овие големи зафати беа откриени и најстарите погребувања на просторот од комплексот Горна Порта, во кои, меѓу другото, се случи и најзначајното откритие во археолошка смисла, „охридската“ златна посмртна маска и



5



6

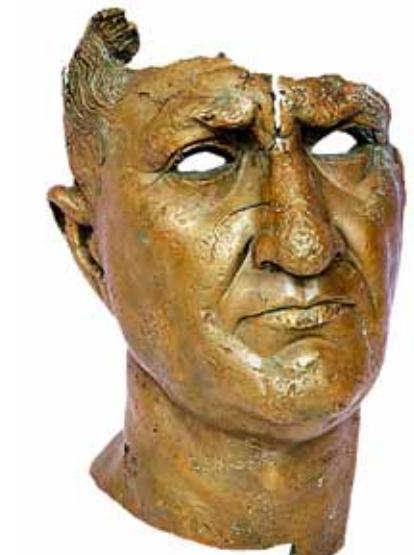


7

златната ракавица, ексклузивни наоди кои досега се забележани само на просторите од старата античка Македонија за времето од крајот на VI и почетокот на V век пред нашата ера.

Паско Кузман

Лит.: Ф. Папазоглу, Дасаретија и Лихnid во времето на римско-македонските војни, Охрид, книга прва [монографија], дел втори, Охрид-Скопје 1985, 92 (прав помен на тврдината цитирано од Лив. XXVIII, 32, 9); А. Николовски, Д. Корнаков, К. Балабанов, Споменици на културата во НР Македонија, Скопје 1961, 217-218; И. Микуличќ, Средновековни градови и тврдини во Македонија, книга 5, Скопје 1996, 241-246; С. Бояджиев, Самуиловата крепост в Охрид [коавтори: П. Балабанов, Н. Тушевски], Крепостно строителство по Българските земи, София 2000, 181-186.



8

# ПЛАОШНИК



Археолошкиот комплекс „Плаошник“ во Охрид, во историска, културна и духовна смисла, е најзначајниот и најсветиот простор за Македонија и за целиот словенски род. Се наоѓа на повисокиот Охридски рид, меѓу Самуиловата тврдина и живописниот предел на црквата Св. Јован Богослов - Канео, на брегот од Охридското Езеро.

Хронолошката вертикалa на живеење се протега од праисториските времиња (крајот на бронзеното време), преку античкиот и доцноантичкиот период и раното христијанство, до развиениот среден век. Податоците говорат дека кон крајот на бронзеното и во железното време на прострото меѓу Самуиловата тврдина и на Плаошник егзисторала првата населба

на Охридскиот рид. Тоа е потврдено со археолошките истражувања (1996, 2007-2009 г.) при кои се откриени многубројни фрагменти на мат сликаната керамика и гробови од железното време со богати орилози на керамички, бронзени и други предмети, меѓу кои, особено значајна е појавата на малите култни бронзени предмети, во археолошката наука познати како „македонски бронзи“. Натака, податоците исто така говорат дека во античкиот период, во времето на силниот подем на дотогашниот монденскиот град Лихнидос, стариот Охрид, на ова место биле лоцирани најзначајните антички храмови, меѓу кои, секако и храмот на богот Дионис. Во доцноантичкото време и ранохристијанскиот период (IV - VI век), Лихнидос бил епископски центар на македонско-римската провинција Нов Епир, а Плаошник местото, на кое, врз урнатините на паганските храмови биле подигнати монументални ранохристијански базилики со раскошна архитектура и уште пораскошни мозаични подни површини. Во крајот на IX век на овој свет простор доаѓа првиот словенски епископ Св. Климент, кој обновил една стара тролисна црква (изградена најверојатно во почетокот на VII век) и ја посветил на светиот лекар Свети Пантелејмон. Тука и во манастирскиот комплекс кој се развил во идните векови, Св. Климент започнал силна просветителска





2

и книжевна дејност (Охридската книжевна школа), се развија Првиот словенски универзитет откаде се ширеле старословенската писменост, уметност и култура. Уште додека бил жив Свети Климент црквата ја проширил кон запад, а во пронаосот си изградил скромен гроб во кој и бил погребан по неговата смрт во 916 година.

Светиклиментовата црква потоа била обновувана и живописувана (XIII - XIV/XV век) на истите темели и така таа функционирала сè до крајот на XV век кога била до темел разурната од страна на Турците Османлии, а на нејзиното место била подигната Султан Мехмед



3

цамијата. Овој објект функционирал некое време, за потоа да биде оставен на милост и немилост на времето.

Во 1942/1943 година тука се започнати првите археолошки ископи, кога и се откриени остатоците од старата Светиклиментова црква посветена на Св. Пантелејмон и гробот на Светителот. Овие откритија ги направил тогашниот управител на Службата на стапините во Охрид, Кирил Приличев, синот на познатиот охридски поет и преродбеник Григор Приличев, а работите стручно ги продолжил неговиот наследник во истата служба, охриданиецот Димче Коцо. Во 1964 -



4



5

1967 година извршени се дополнителни археолошки ископувања и извршена е конзервација на остатоците од Светиклиментовата црква, а руинираните сидови од цамијата се закрепнати со цел „црквата да биде физички заштитена“.

По повод јубилејот „2000 години христијанство во Охрид и Македонија“, во времето од 1999-2002 година на просторот од овој локалитет, односно на просторот од остатоците на Светиклиментовата црква и цамијата беа извршени ревизии и систематски археолошки истражувања, како и конзерваторско-реставраторски работи, по кое е изведено Возобновувањето на Светиклиментовата црква „Св. Пантелејмон“.

Директните работи на Возобновувањето на Светиклиментовиот храм започнаа во март 2001 година, а во летото истата година продолжија и натамошните систематски археолошки истражувања заради обезбедување на соодветни услови за пристапот кон Светиклиментовиот храм. Пртоа беа откриени остатоците од монументалната петобродна ранохристијанска базилика околу Светиклиментовата црква, сместена во централниот дел од овој голем ранохристијански сакрален објект. Работите продолжија континуирано и во 2002 година при што беше откриена монументалната крстилница (баптистериум) јужно од апсидата на базиликата, со зачувани мозаични подови и со прекрасни претстави на символен ранохристијански космогониум (растителни и зооморфни претстави, крстови свастики и др.), нартекс со исто така зачувани партии на мозаични подови во повеќе фази во северниот брод од базиликата; простран атриум во северниот дел со мермерни бази и столбови, помошни простории и пространи дворишта во источниот простор од комплексот и др.

Светиклиментовата црква Св. Пантелејмон до крајот на јули 2002 година беше целосно возобновена, на истите темели од Светиклиментовото време (IX век)



6



8



7



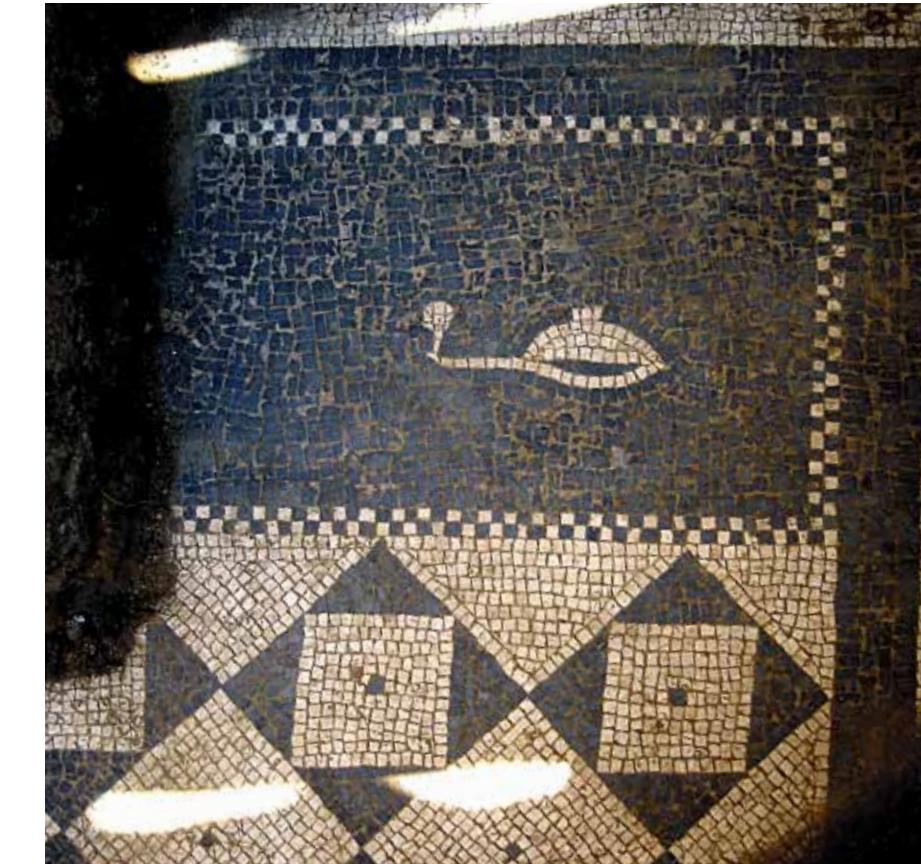
9



10



11



12



13

и дрогадбите (параклисите, северниот и јужниот трем и камбанаријата (XIII-XIV век) со истите градбени материјали и ист пристап на работа, како што се работело во старите времиња и во времињата на нејзините поранешни обновувања. Таа е тролисна со наос (централен брод), нартекс (припрата) со галерија, северен трем, јужен отворен трем, кубе над олтарниот простор, кубе над централниот простор и камбанаријата на западниот дел. Во внатрешноста има зачуван живопис од времето на нејзиното обновување во XI-XII, XIII-XIV век и остатоците од постари фази на подови кои денес се презентирани со подни стаклени површини. Стариот

под во олтарниот простор и во наосот (централниот дел) е возобновен со мермер врз основа на остатоци од стариот оригинален под. Поставена е олтарна мермерна преграда и резбани двери, иконостас и гробот на Свети Климент. На сидовите од северниот трем презентирани се откритите фрагменти од фреско-живописот на старата црква. Светиклиментовиот храм го доби својот првобитен облик со целата своя историска величина и духовна димензија која реминисцентно го враќа Светиклиментовото време во нашето совремие, за да се возобновува и трае во иднината со вечна верба и почит кон бесмртниот дух на Светителот.

Во 2007-2009 година се реализираа обемни систематски археолошки истражувања на целиот простор од Плаошник со цел да се откријат сите релевантни податоци кои ќе овозможат реализација на уште еден голем проект на овој простор: Возобновување на комплексот „Светиклиментов универзитет“.

Паско Кузман

Лит.: Д. Коцо, Климентовиот манастир „Св. Пантелејмон“ и раскопката при „Имарет“ во Охрид, Годишен зборник на Филозофскиот факултет, 1, Скопје 1948, 129-180; Ц. Грозданов, П. Кузман, Т. Бунташеска Паскали, Плаошник, Возобновената црква на Св. Климент и Пантелејмон, Охрид 2003; В. Битракова Грозданова, Линид во ранохристијанскиот период и неговото урбano јадро, Јубилеен зборник, 25 години митрополит Тимотеј, Охрид 2007, 257-268.



14

# ВРЕМЕТО НА БАЗИЛИКИТЕ



Првиот мисионер на христијанската вера на Балканскиот Полуостров бил апостол Павле (Павел), а најстарите пробиви на христијанството во лихнидскиот (охридскиот) крај врзани се со проповедникот Еразмо од Антиохија во крајот на III век, кој настрадал во времето на Диоклецијановите прогони на христијаните. Официјално прогоните на христијаните престанале во почетокот па IV век (со Миланскиот едикт на царот Константин, 313 год.), а во првата половина од тој век Лихнидос (денешен Охрид) се спомнува како енископско седиште во провинцијата Нов Епир. Оттогаш па натака до крајот на ранохристијанскиот период, во богатата црковна историја на овој град, познати се следните лихнидски

епископи: Дионисиј, кој се споменува на Синодот во Сердика 343 година како *Dionysius de Macedonia de Lychnido*. Антониус, на Синодот во Халкедон во 451 година, Лаурентие, во крајот на V век, и Теодоретус, во почетокот на VI век. Овие лихнидски епископи ќе бидат поборници на православието, а со тоа ќе бидат и врзани за папската столица.

Досега, во времето на раното христијанство, само во градот Охрид се констатирани девет ранохристијански цркви, а во целиот Охридско-струшки регион се откриени околу дваесетина сакрални објекти од ранохристијанскиот период. Попатно, ќе ги споменеме сите досега евидентирани, регистрирани или делумно истражени базиликални градби во овој регион, а позначајните и доволно истражените ќе ги презентираме одделно.

Уште во далечната 1927 година вршени се сондажни археолошки ископувања на старохристијанската базилика во Октиси, Струшко, од страна на проф. Никола Вулиќ од Белград. Тогаш е откриена само крстилницата. Истражувањата продолжиле во 1957-1958 год. од страна на проф. Димче Коцо кога е и откриен мозаичен под во нартексот. Од 1986 год. па навака се вршат систематски археолошки истражувања на овој локалитет под раководство на проф. д-р Вера Битракова Грозданова. Со



истражувањата е констатирано дека се работи за тробродна базилика со крстилница, нартекс и бочни анекси, која била подигната за потребите на некоја помала селска населба во блиската околина. Подните мозаични површини со геометриска, растителна и зооморфна орнаментика, носебно се занимливи на просторот од нартексот, каде што покрај другото, претставен е кантарос со јагниња од страните, за која претстава се мисли дека е алузија на рајска населба. Во периодот од 1966 - 1970 година во Охрид се откриени траги на ранохристијански градби на ул. „Илинденска“ и на ул. „Климентска“ а нешто подоцна констатирани се ранохристијански објекти околу црквите Св. Никола Челнички, Св. Јован Арбанашки, Св. Богородица Панданос и Св. Никола Геракомија. Врз основа на резултатите од археолошките и конзерваторските зафати на просторот од катедралната црква Св. Софија во Охрид (1951 - 1952, 1974 и 1984 - 1985 год.) констатирано е дека оваа црква е изградена на темели од доцноантичка градба, најверојатно ранохристијанска базилика.

Во 1971 година при трасирање на пат, на локалитетот Манастиришта - Раица која се наоѓа во подножјето на с. Љубаништа, на јужните простори покрај брегот на Охридското Езеро, откриени се остатоци од сидови и камена пластика. На педесетина метри западно од овој наод, откриени се сидови од поголем објект. Се претпоставува дека овие два објекта претставуваат две сакрални градби од доцноантички - ранохристијански период. Сознанијата се добиени со помош на археолошките истражувања кои Во 1978 година на лок. Дебој во Охрид се изведоа обемни археолошки ископувања условени од изградбата на новото училиште „Св. Климент Охридски“. Притоа се откри хеленистичката и римската некропола на градот Лихнидос, потоа една ранохристијанска базилика над која, пак е сместена и раносредновековната некропола. Базиликата е

тробродна и има две фази. Во првата фаза објектот се состои од атриум, нартекс со странични анекси и наос со три брода одвоени со колонади. Подовите во нартексот и наосот како и страничните бродови биле изведени со мозаик. Објектот од втората фаза се состои од егзонарктекс и нартекс (сместени на просторот од атриумот на првата фаза), странични анекси од северната и јужната страна на нартексот, наос со три издолжени брода и најверојатно крстилница во јужниот дел. Подовите во нартексот и централниот брод се изведени во мозаик, а подовите во страничните бродови и анекси со тули. Подот од егзонарктекс бил изведен со камени плочи.

Во 1980 година на ул. „Илинденска“ во Охрид, при копање на темели за индивидуална станбена

зграда се открија делови од четири простории. Овие простории припаѓаат на монументален објект од доцноантичко време раскошно украсени со разновидни подови, камена пластика, живопис и сиден мозаик. Се претпоставува дека станува збор за сакрален објект, но поголема е веројатноста дека се работи за профана градба - можеби епископска резиденција.

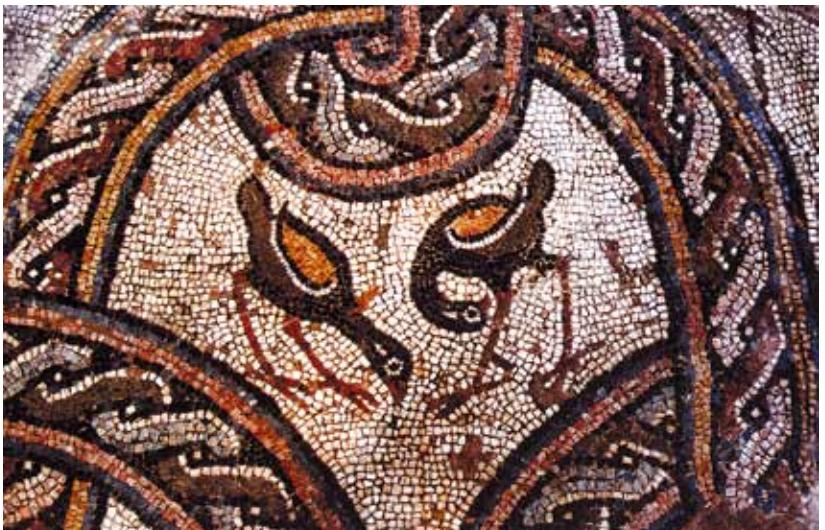
И конечно, во 1987 година несреќно е откриена, и подоста уништена, уште една ранохристијанска црква во Охрид, на лок. Горни Сарај, во источното подножје на Самоиловата крепост. При копање на темели со механизација за изградба на индивидуална зграда, уништени се и оштетени сидови и мозаични површини на простор од 90 m<sup>2</sup>. Потоа се вршени заштитни археолошки ископувања при што се констатира дека најверојатно се работи за ранохристијанска поликонхална црква, истоветна со онаа на Плаошник (Имарет). Овој објект има исто така многу големо значење за црковната историја на Охрид. Покрај овие две цркви во Охрид со ваков архитектоски облик, откриена е само уште една поликонхална црква на спротивниот брег од

Охридското Езеро, во с. Лин, Албанија. Сите горенаведени објекти, во поглед на хронолошката припадност, го зафаќаат предјустинијановскиот и јустијановиот период, поточно од крајот на IV па до VI век. Како што се гледа, регионот на Охридското Езеро обилува со ранохристијански црковни споменици, кои, во поголем број се концептирани во самиот Охрид и околу него и кои ја збогатуваат целосната слика на културната историја на овој град - културен и црковен стожерник ииз вековите. Но бројот иа наведените црковни објекти не е конечен. Иднината можеби ќе го потврди преданието кое во својата содржина има фантастична бројка на црковни градби во Охрид, секако од сите периоди, а кое гласи: Колку денови во годината, толку и цркви во Охрид!

#### ПОЛИКОНХАЛНАТА ЦРКВА НА ПЛАОШНИК

Еден од пајззначајните ранохристијански сакрални споменици во Охрид и многу пошироко е познатата поликонхална црква на Плаошник (Имарет), во северозападниот простор од манастирскиот комплекс на старата Sveti Климентова црква Св. Пантелејмон, на ридот јужно под Самуиловата крепост. На овој простор се вршени археолошки ископувања во повеќе кампањи. Постоењето на поликонхалната ранохристијанска црква е утврдено во 1959 година, истражувањата се продолжени во 1961 и 1965-1966 година, а целосно е доистражена и конзервирана во периодот од 1969-1971 година. Оваа значајна црковна градба се паметнува со својата монументалност, архитектонската форма и со раскошните подни мозаики. Градбата е формирана од четириконхос (наос со четириконхална форма), нартекс, атриум, странични анекси, катехуменум и баптистериум. Најголемата ширина изнесува 39 м, а





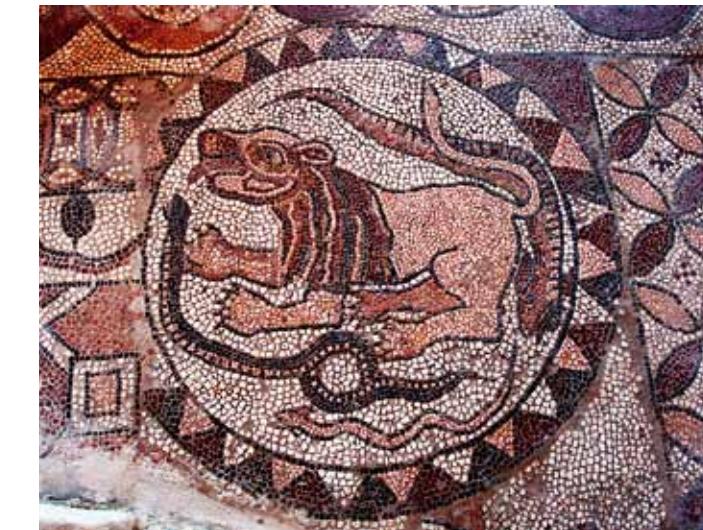
3

левата и десната страна два елена се приближуваат кон потоците да се напијат вода. Под оваа сцена испишан е натпис на донаторите, кои од скромност, не ги оставиле своите имиња. Натписот е на грчки јазик и гласи: „Го направија за свој благослов оние чии имиња ги знае бог“. Особено значајна е мозаичната декорација во трикоихалната крстилница каде што во техниката opus vermiculatum се изведени четирите рајски реки во форма на човечки глави со долги mustački кои претставуваат композициона и идејна целина со претставата иа симболичната слика Fons vitae (Фонтана на животот). Оваа мозаично-декоративна целина во крстилницата, која е „резултат на големо теолошко образование и учена ликовна диспозиција, сугестивно ја заокружува илустрацијата на рајот“: замислена е рајската градина, во изобилие на света вода, која што истекува од устите на реките и фонтаните и од која се напојуваат верниците обликувани како елени и јагњиња. Овде се сочувани и натписите на рајските реки.

Поликонхалната црква Плаошник била раскошно украсена и со фрески а имала и сидна мозаична декорација на што укажуваат откриените стаклени мозаични парчиња со позлата при ископувањето на просторот од баптистериумот и северниот брод. Според некои претпоставки, оваа монументална ранохристијанска градба во Охрид, во времето на доцната антика била катедрала на лихнидските епископи.

#### ТРИКОРАБНА РАНОХРИСТИЈАНСКА БАЗИЛИКА НА ПЛАОШНИК

Недалеку од поликонхалната црква на Плаошник, југоисточно од неа за 100 м, на просторот од Климентовата црква Св. Пантелејмон, во 1965 година констатирана е ранохристијанска



4

тробродна базилика над чии темели, а во нејзината внатрешност, била поставена триконхалната Светиклиментовата црква. Во времето на реализацијата на проектот Возобновување на Светиклиментовата црква Св. Пантелејмон во Охрид, а по повод јубилејот „2000 години христијанство во Македонија и светот“ од 1999-20002 година беа изведени големи ревизии и систематски археолошки истражувања на просторот во и околу Светиклиментовата црква при што беа целосно откриени и остатоците од оваа ранохристијанска градба со монументални димензии. Вкупната должина (со апсидалниот дел) изнесува 48 м, а вкупната ширина (со атриумскиот дел) 26,50 м. Градбата била базиликална, со три броди одвоено со колонади, со нартекс на западната страна, баптистериум (крстилница) на југоисточната страна (југоисточно од апсидата) со квадратна форма и кружна писцина и атриум (двориште) на северната страна. Нартексот со анексите бил украсен со мозаичен под, особено добро е зачувана мозаичната подна површина во северната просторија до нартексот која завршува со апсида кон север, а



5

каде е изведена мозаична претстава на два елена кои пијат вода од кантарос, под чии нозе лежи лав со извиткана змија и со натпис кој ја објаснува сцената; остатоци од мозаична орнаментика се констатирани во северниот брод, а во пространата крстилница се откриени, исто така, богати мозаични подови. Како необична појава се смета мозаичната основа во писцината каде е изведена претстава со два афронтирани пауни кои пијат вода од кантарос, а на целата друга површина од крстилницата изведен е мозаичен под со геометриска, зооморфна и растителна орнаментика во која доминира претставата на лав со две змии и јагула изведени во кружен амблем во западниот дел и во која особено се впечатливи претставите крстови-свастики.

#### РАНОХРИСТИЈАНСКА БАЗИЛИКА „СТУДЕНЧИШТА“ КРАЈ ОХРИД

Во 1957 год. се вршени археолошки ископувања на локалитетот Студенчишта близу Охрид коишто се продолжени и привршени во 1968 год., за конечно



6



7

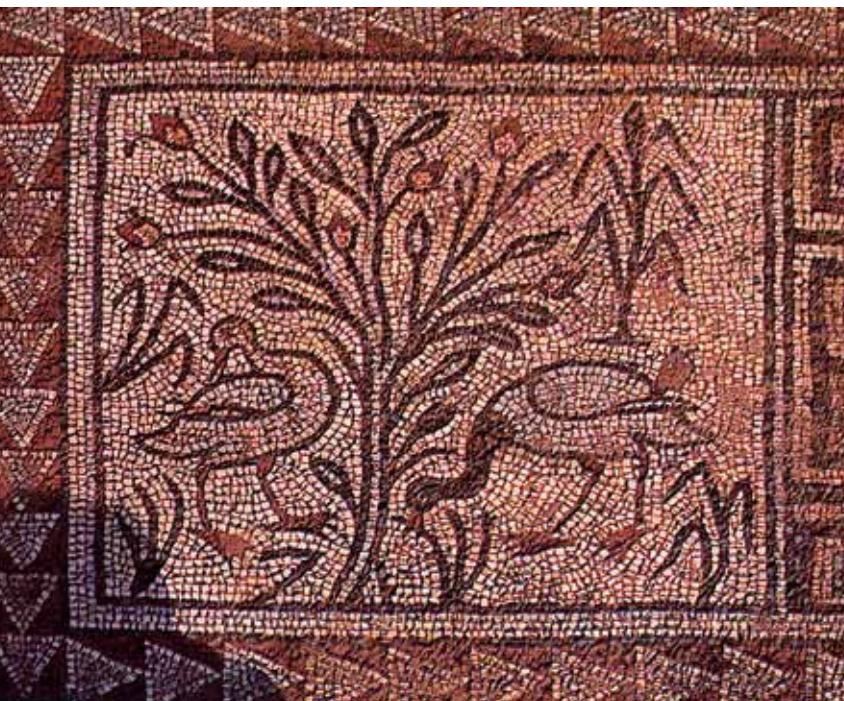
да бидат завршени во 1971 год. со заштитните и конзерваторско-презентативните зафати од страна на Заводот за заштита на спомениците на културата во Охрид. Со истражувањата раководеле археолозите Васил Лахтов, Вера Битракова Грозданова и Владо Маленко. На овој локалитет е откриена тробродна базилика со наос, нартекс, бочни анекси, баптистериум (крстилница) и двоен атриум со базен и свечен влез во базиликата. Архитектонска карактеристика на овој објект е што должината на наосот е пократка од ширината, што е пак необична појава за јужнобалканското подрачје. Инаку, подовите па централниот брод на базиликата и нартексот се мозаично декорирани со геометриски, флорални и зооморфни претстави.

#### РАНОХРИСТИЈАНСКА БАЗИЛИКА „СВЕТИ ЕРАЗМО“ КРАЈ ОХРИД

Во 1974 - 1975 година, на околу 5 км западно од Охрид, при изградбата на магистралниот пат Охрид-Кичево, вршени се археолошки ископувања во јужното подножје на Габанскиот Рид, недалеку од пештерната црква Св. Еразмо. Притоа е откриена монументална ранохристијанска базилика со наос од три брода, раскошен презвитериум со крстеста крипта, нартекс со два анекса северно и јужно, крстилница со кружна писцина, простран атриум западно од нартексот и повеќе помошни простории. Подовите од нартексот со страничните анекси, централниот брод и факониконот покриени се со мозаични површини со разновидни геометриски, флорални и зооморфни мотиви, а подовите на страничните бродови и крстилницата со тули. Подот на атриумот бил изведен со камени плочи. Се претпоставува дека оваа базилика била подигната во чест на големиот светител св. Еразмо Лихnidски.



8



9



10

11

12



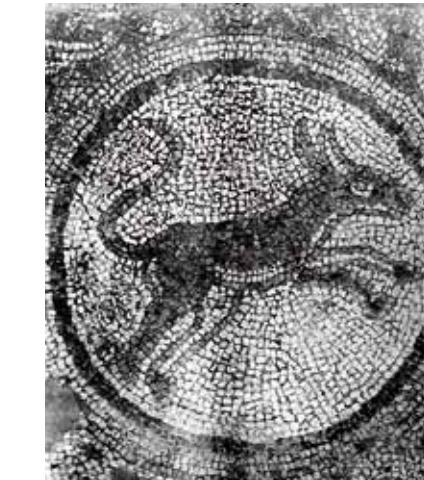
13

Важно е да се напомене дека во самата базилика и околу неа откриена е многу значајна средновековна некропола со хронолошка припадност од VII до XIV век. Некои од гробовите се вкопани во самите мозаици од базиликата.

#### РАДОЛИШТА КАЈ СТРУГА РАНОХРИСТИЈАНСКА БАЗИЛИКА

На локалитетот „Цигански гробишта“ источно покрај с. Радолишта во 1954 година е откриена трикорабна ранохристијанска базилика. Истражувањата се продолжени и завршени во 1976 година кога на просторот од базиликата се откриени и раносредновековни гробови, а конзерваторско-

реставраторските работи се реализирани во 1980 година. Базиликата има олтарен простор со апсидален дел на источната страна, три броди, нартекс со ѓаконикот од северната и катехуменум од јужната страна, егзонартекс со два странични анекса од северната и јужната страна, крстилица на јужната страна и мал трем на западната страна. Централниот брод и нартексот имаат мозаични подови, а останатите простории се патосани со опеки (тули) со различни димензии. Мозаичните подови се украсени со стилизирана флорална и геометриска декорација и зооморфни претстави. Крстилицата е изградена подоцна со изградба на два сида кои се присоединуваат до источниот сид од катехуменеумот и до сидот од јужниот брод. Во средниот дел е изградена крстообразна писцина во која се влегувало и излегувало со скали од западната и источната страна.



14

15

16

17

18

19

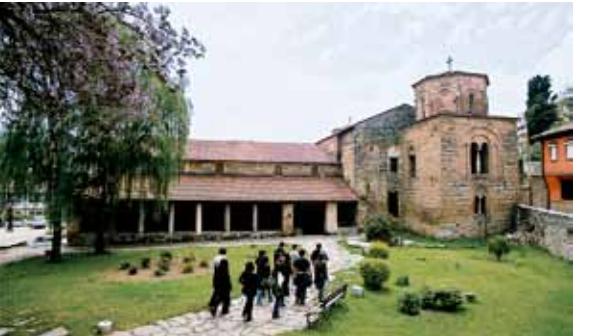
Од камена пластика откриени се фрагменти од столчиња, капители и парапетни плочи кои сигурно припаѓале на презвитериумскиот (олтарниот) простор. По целата површина на објектот откриени се вкопани раносредновековни гробови со хронолошка припадност на времето од VII до XIV век, меѓу кои особено е значаен гробот вкопан во крајниот северен дел од егзонартексот во кого е откриена камена плоча со грчки натпис и евхаристични претстави на погребениот презвитер Георгие.

Треба да се потенцира дека со истражувањата се открија податоци со кои се потврди дека овој ранохристијански сакрален објект е изграден на темели од постари градби од римски период.

Паско Кузман

Лит.: Д. Коцо, Ранохристијански базилики во областа на Охридското Езеро, Зборник на трудови, Народен музеј-Охрид, Охрид 1961, 15; В. Битракова Грозданова, Старохристијански споменици во Охридско, Завод за заштита на спомениците на културата и Народен музеј-Охрид, Охрид 1975, 82; В. Маленко, Ранохристијански објекти од Охрид и Охридско, Лихвид 7, Завод за заштита на спомениците на културата и Народен музеј-Охрид, Охрид 1989, 5-6.

# СВЕТА СОФИЈА



Црквата е изградена во центарот на охридското староградие, на темелите на стара христијанска градба. За време на царот Самуил (976-1014) била катедрала на Црквата која во негово време имала патријаршки статус. Градбата била обновена за време на охридскиот архиепископ Лав (1037-1056), кога добила широка купола и камена олтарска преграда, меѓу најстарите во источноХристијанскиот свет. Интензивните градителски зафати во почетокот на XIV век го дефинирале нејзиниот раскошен изглед со внатрешен и надворешен нартекс со катна структура, чија што западна фасада се споредува со палатата Халке, позната како равенска резиденција на царот Јустинијан I.

Осмислувач и нарачател на најстарото сликарство е охридскиот архиепископ Лав, кој како водечки богословски ерудит бил ополномощтен преговарач на Екуменската црква во догматско-теолошкиот спор со Рим, во тензичните години пред Шизмата (1054). Во годините околу 1045, Лав ја визуелизирал својата ученост ктиторирајќи единствена целина, која претставува ликовна аргументација на неговите тези за православниот универзализам, патернизиран од Константинопол. Оттука, во првата зона се насликаны најугледните поглавари на христијанските цркви. Поставени на точно одредено место, преку архијереите е визуелизирана идејата за хиерархијата на црковните престолнини во христијанскиот свет. Почесно место им е дадено на владиците на Константинополската (Екуменска), Ерусалимската, Александристката и Антиохиската црква, а Римската црква, вклучена во базичниот христијански институционален систем, е претставена преку портретите на шесте папи во Ѓакониконот. Заедно со кипарските владици, на крајот на оваа галерија се приклучени и св. Кирил Солунски и св. Климент Охридски, со што се потврдува екуменскиот статус на Охридската црковна катедра. Обете се најстарите зачувани претстави на овие светители во византиската уметност. Светософиската архијерејска





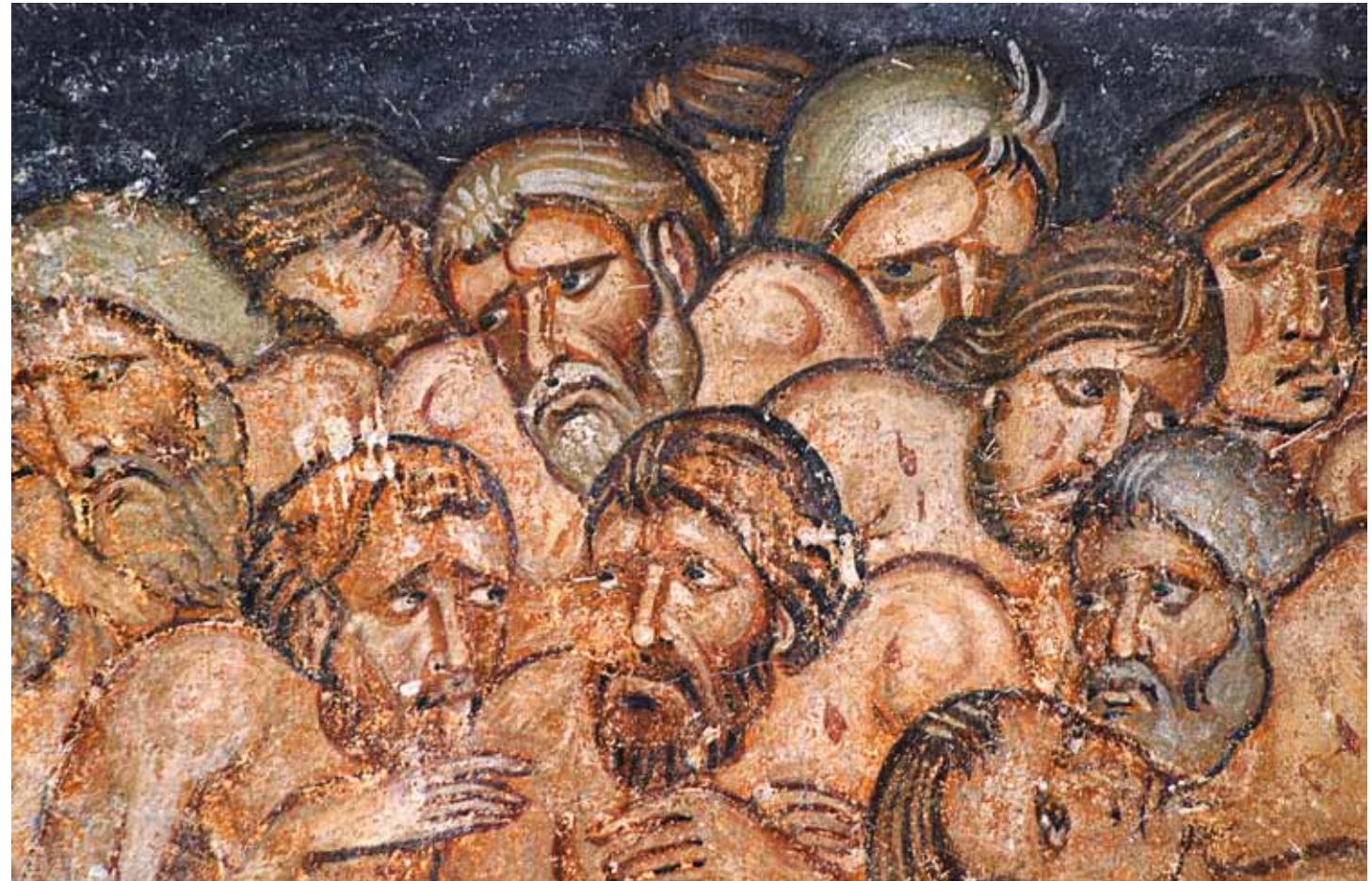
2



3



4



5

галерија е најбројната воопшто насликана, вклучително и папската група, при што портретот на папата Инокентиј е единствен во сидното сликарство. И во најселективната листа на програмски и иконографски ексклузивитети на овој ансамбл се вклучени: уникатната сцена на Литургијата на св. Василиј Велики, ненадминатата наративност на сцената Жртвата на Аврам, Христовиот благослов на евхаристичниот квасен леб во сцената Причестување на апостолите, галеријата на светителки на кои е посветен нартексот, а меѓу нив и претставата на

Богородица седната на перница простум на подот. Претставата на Богородица со синот на северниот столбец во наосот е исклучителна поради соголените нозе на Христос, кои се јавуваат во западното сликарство дури во XIII век и се толкува како зародиш на идеите за хуманизација на божествениот лик и слика. Во проскомидијата, посветена на Четириесеттимина севастијски маченици, се наоѓа еден од најобемните византиски циклуси, кој го илустрира нивниот живот по покрстувањето до масакрирањето. Нивниот групен



6



7

портрет со маченички обележја како веќе канонизирани светци, е единствена позната слика од овој вид во византиската уметност. Во целиот јужен дел на олтарот, наречен Гаконикон, е илустриран животот на св. Јован Крстител и најверојатно бил негов параклис кој имал функција на крстилница.

Овој најголем фреско-ансамбл во Европа од XI век, темен и мрачен, експресивен и мистичен, антилиричен и строг, претставува негација на оввоземното и баналното, негација на физичкото, на материјалното, на убавината. Пораките на ова сликарство се врв на монашката естетика и одраз на „аскетскиот“ надреализам во уметноста.

Значајни сликарски зафати се случувале и во XIV век за време на архиепископот Никола. Во овој период сидовите станале сликаны платна во катните делови на дрогадите. Најпрво, во 1347-50 год. на северната страна на катот на нартексот била декорирана малата црква, којашто ктиторот, деспотот Јован Оливер ја посветил на својот истоимен светител, св. Јован Крстител. На сидовите биле насликаны сцени од Животот на патронот, а во долната зона се портретите на членовите на ктиторското семејство, значајни и поради својата историска важност. Сликарството е илustrативно за одблесоците на византиската ренесанса во XIV век и говорат за талентираноста на неговиот автор, сликарот Константин.

Катот на нартексот добил фреко-живопис околу 1345 год., под ктиторство на охридскиот архиепископ Никола. Долично за катедрална црква, во овој простор доминира циклусот на Екуменските синоди. Еден од најзначајните зографи на Балканот и учител на повеќе зографски генерации во Охрид, сликарот Јован Теоријан го оставил својот потпис на мечот на архангел Михаил во сцената Покажанието на царот Давид.



8



9



10

Токму учениците на Теоријан се автори на ретката сликарска програма на катот на егзонартексот наречен Григориева галерија. Под покровителство на истиот архиепископ, околу 1355 год. се илустрирани: Страшниот суд, Легендата за старозаветниот Јосиф и Чинот за разлачивање на душата од телото. Циклусот за Јосиф, претставен во 40-ина сцени е така опширно илустриран само уште на едно место во средниот век, во црквата Св. Марко во Венеција.



11

Посмртното одделување на душата од телото, со истоимениот циклус во црквата Св. Ѓорѓи (XIII век) во манастирот Хиландар на Света Гора, е единствената зачувана оликотворена монашко-мистична сага во византиската уметност. Красното сликарство во катедралата на Охридската архиепископија претставува единствен учебник за средновековната уметност од XI до XIV век. Како ретко каде во словено-византиската екумена,сликани

и натсликувани низ вековите во континуитет, овие фреско-мурали се стратиграфија на врвните европски ликовни дострели.

Анета Серафимова

Лит.: В. Ј. Ђурић, Црква Свете Софије у Охриду, Београд 1963; Ц. Грозданов, Охридското сидно сликарство од XIV век, Охрид 1980, 60 - 101; Ц. Грозданов, Студии за охридскиот живопис, Скопје 1990, 24 - 75.

# СВЕТА БОГОРОДИЦА ПЕРИВЛЕПТА



Црквата Света Богородица Перивлепта, подигната на највисоката платформа во средградието, трета по ранг во архиепископскиот град, по катедралата Света Софија и Климентовата заветнина Свети Пантелејмон, континуирано и полнокрвно битствува од XIII до XIX век, таложејќи во себе фундаментална творечка преѓа од епохално значење.

Според ктиторскиот натпис црквата е изградена и живописана во 1295 год. од византискиот намесник Прогон Згур, роднина на императорот Андроник II Палеолог, за време на охридскиот архиепископ Макариј.

Градбата во форма на вписан крст со купола и нартекс, импресионира со скалестата структура на

покривните венци и фасадната украса од тули. Авторите на фреските, сликарите Михаил Астрарапа и Евтихиј, создале стилски единствена целина во која има премиерни ликовни решенија кои ќе бидат парадигматични за сликарите од следните столетија, поместени меѓу сцените од Великите празници, Христолошките циклуси, детството и моминството на Богородица, нејзиното Успение... Успенската сага, составена од шест сцени, е најстариот циклус посвететен на последните денови и смртта на Богородица во византиското сидно сликарство. Во горниот, небески дел на централната сцена на која е претставена последната почит на збраниите кон Богородица, положена на одар, е илустрирано нејзиното телесно вознесение во Рајот. Овој наративен пристап ќе биде вековно повторуван. На северниот сид во наосот се наоѓа првиот познат портрет на св. Климент Охридски, насликан надвор од олтарот и поставен близку до верниците кои го славеле како чувар и заштитник. До него е Константин Кавасила, поглавар на Охридската архиепископија од XIII век. Сопоставени во првата зона, овие светители се метафора за словено - византиската акултурација. Наспроти пораката за единство на културните посебности, се наоѓа визуелната порака за универзалитетот. Имено, поставени еден крај друг, легендарните основачи на римокатоличката и источнохристијанската црква, браќата - апостоли Петар и Андреј, ја визуелизираат пораката за крвното, суштинско единство на христијанскиот универзум. Семиотичката густина на сликарството е видлива и во нартексот, каде што се насликани старозаветни префигурации, кои ја сочинуваат првата византиска галерија целосно посветена на оваа тема. Меѓу сцените се наоѓаат старозаветни случки кои овде добиле своја првична сценска иконографија. Божиќната химна го добила најстариот византиски ликовен изобраз токму во нартексот на Перивлепта.





2



3

Помирањето на повеќенасочните определби на големите сликари резултирало со создадење на вонстандартна творечка „конструкција“ која има универзално значење. По својот екстремен драматизам и антилиричност, ова сликарство е единствена појава во словено - византискиот ликовен корпус. Деконструирајќи ги претходните ликовни искуства, тоа почива на негацијата на класицистичкиот пристап. Волуменот и неговата обработка како сликана скулптура, го оформуваат основниот формален, класицистички впечаток на целината. Но, неговата надградба и финалниот ефект се целосно антикласични. Грубите, строги и моќни фигури се вечни и современски во својата непоколебливост и недопирливост. Тие се ликовна метафора на духовната стаменост.

Сидните слики на Перивлепта не се драматични, туку се драма во слики. Изразот е жесток до болка, до крик и очај. Достоинственоста е заменета со вознемирена „маса“ во патетична става или во фуриозни движења. Геометријата на линијата - аглесто кршена, нагло заоблена - ги осмислува разбурканите фигури; длабоко им ги бразди лицата, понира и извира. На светителските лица има палета од изрази, од експресија на жестина до жестока гримаса. Кубичните парчиња се соединуваат во маса и заживуваат низ жестокоста на контрастите. На темните и мрачни основни тонови блеснуваат чистите пигменти на сината, окерната, црвената и белата боја. Великите мајстори нема да го повторат херојскиот стил од Перивлепта. Со секуларна самосвест за високите вредности на создадените дела, тие ги оставиле своите потписи на десет места во црквата. Дваесетина години подоцна, младоста им минала, а силовитоста стивнала. Со подоцните дела тие врвно се вклопиле во актуелниот Цариградски класицизам.

Во втората фаза од ликовната историја на црквата,



4

која се случувала во 1365 година, се насликани јужниот и северниот параклис, посветен на Св. Григориј Богослов, како и отворениот трем. Овие дела, создадени од учениците на Јован Теоријан, водечкиот охридски сликар од средината на XIV век, дале видлив печат на градската уметност од втората половина на XIV век. На западната фасада на северниот параклис и на соседниот јужен сид, исправени простум со молитвена геста, се насликани портретите на најугледните личности во градот и Црквата, поредени во ктиторска целост поради заслугите за сачувбата на новиот фреско-ансамбл. Десно од влезот во параклисот е Охридскиот

архиепископ Григориј II пријател од ктиторот на параклисот, Деволскиот епископ Григориј и од монахот Јован, архимандрит на Свети Климентовиот манастир. На левата страна, до царот Стефан Урош V, поставен протоколарно-фронтално, се наликани Гргур и Вук, синови на покојниот намесник на Охрид, на севастократорот Бранко. Овој групен портрет е историски кадар со непроценлива вредност. На западната фасада на некогашниот отворен трем, во 1595 год., вешти мајстори ја насликале сцената Страшен суд со импресивна наративност. Кога катедралата Света Софија е претворена во цамија (XV век), Перивлепта станува столна црква со



5



6



7

вредна архиепископска библиотека, бројни икони и литургиски предмети. Во XVIII век во близина на црквата е подигната архиепископската палата, опожрена во XIX век. Во истиот век е засидан отворениот трем во форма на надворешен нартекс, којшто и денес ја обиколува црквата. Во 1960 год. е демонтиран големиот иконостас сликан од зографот Дично во 1862/63 год. и е направена реконструкција на старата мермерна преграда на која се поставени икони од различни периоди. Престолните икони од 1778 год. и патронската икона на св. Климент Охридски од 1779 год., со опков од 1816 год., поставена на североисточниот столбец, се дела на сликари со (про)барокни стилски определби. Во продукцијата на оваа градска работилница за потребите на Перивлепта е вклучена и житиската икона на св. Наум Охридски [1778-80 год.], денес во црквата Свети Никола-Геракомија, како и иконописот на царските двери со копаница од XVI век и на иконостасниот крст. Зографот Михаил, којшто стекнал авторитет и доверба по неговата работа во еминентниот Наумов манастир, во протопалеологовски манир создал во 1713 год. две икони за црквата, од кои едната, на св. Јован Крстител се наоѓа на југоисточниот столбец, а другата, на архангел Михаил е изложена во Галеријата икони. Во истата Галерија денес се наоѓаат и три икони од Перивлепта со претстава на св. Јован Богослов и апостол Матеј, на св. Атанасиј и св. Спиридон и на Тројцата јерарси, датирани во 1750 год. и поврзани со авторството на плодните зографи Константин и Атанас од Корча. Современата светска наука едногласно го потенцира грандиозното значење на овој горостасен споменик на врвни сликарски творби од XIII до XIX век.

Анета Серафимова

Лит.: П. Мильковиќ - Пепек, Делото на зографите Михаило и Еутихиј, Скопје 1967.  
Ц. Грозданов, Охридското сидно сликарство од XIV век, Охрид 1980, 121 - 144. В.  
Поповска - Коробар, Иконописот во Охрид во XVIII век, Скопје 2005, 24, 39, 107 - 108.



8



9

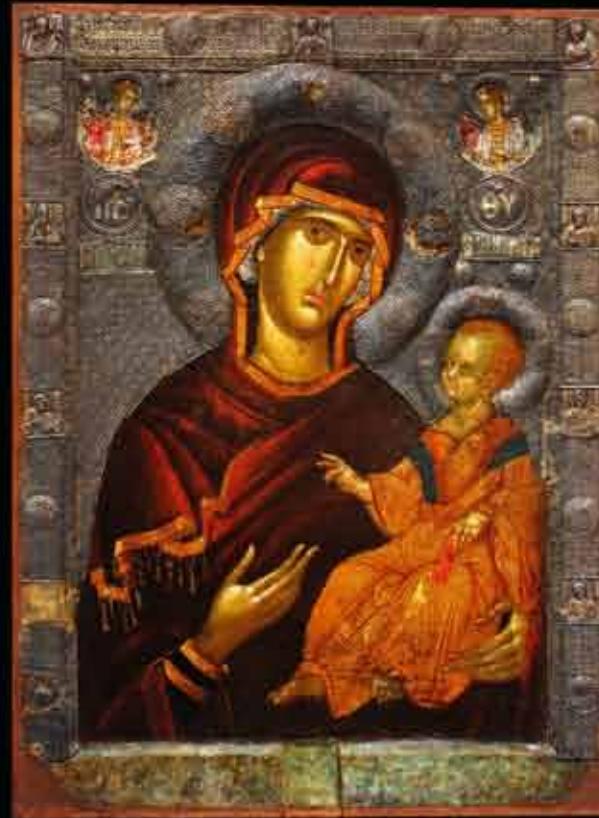
# ГАЛЕРИЈА НА ИКОНИ



Галеријата на икони во Охрид се наоѓа наспроти црквата Св. Богородица Перивлепта, позната уште и како Св. Климент. Самиот објект бил изграден во 1845/50 год. во нејзиниот двор како класно училиште, кое по истерувањето на грчкиот митрополит од Охрид во 1873/74 год., се користело за образование на црковнословенски јазик. Низ историјата објектот имал различни намени: некогаш тутка била сместена градската библиотека, помеѓу 1949 и 1954 год., овде охридскиот професионален театар ги подготувал и изведувал своите претстави, а служел и како фискултурна сала на старото основно училиште "Св. Климент Охридски". Конечно, во 1983 год., објектот е реконструиран и ревитализиран во современа

галерија, каде што се пренесени највредните икони од охридскиот регион, создадени помеѓу XI и XIX век, кои претходно за прв пат биле изложени како збирка во надворешната припрата на самата црква а по повод VII византолошки конгрес што се одржал во Охрид во 1961 год.. Во 2000 год., по повод големиот јубилеј на христијанството, Галеријата беше преадаптирана и охридските икони конечно се здобија со простор кој, според нивното значење, квалитет и убавина, несомнено го заслужуваат. Најголемиот број од охридските икони, покрај оние од Синај, Света Гора и Русија, спаѓаат во редот на најголемите достигнувања на византискиот и словенскиот иконопис и поседуваат високи уметнички квалитети така што денес ниеден преглед на иконописот, ниту некоја антологиска изложба не може да се замислат без нив. Голем број од иконите биле насликаны во охридските средновековни сликарски работилници, а некои биле донесени од Солун или Цариград како подароци за црквите. Тие претставуваат значаен и неделив сегмент од богатото културно-историско наследство на Охрид, градот во кој поникнала словенската писменост и култура. Најраните охридски икони се пандан на сидното сликарство од истото време, а се карактеризираат со монументалност, вкочанетост на изразот и чудната смиреност што зрачи од лицата на светителите, како што е на најстарата икона во Македонија, Св. Василиј Велики и св. Никола од средината на XI век. На почетокот на XII век уметничкиот израз е попрефинет и има понагласен графицизам во обработката, а во охридската галерија овој стилски период е претставен со композицијата Благовештение, насликана на две засебни икони. Една од ретките икони кај кој се среќава запис за нејзиното настанување е иконата Исус Христос од 1262/63 год., нарачана од охридскиот архиепископ





2

Константин Кавасила за некоја од охридските цркви. Сепак, вистинските ремек-дела настанале во периодот на така наречената „Палеологовска ренесанса“ (1261-1453). Во тој период настанала и иконата на Евангелист Матеј, едно од најдобрите остварувања на византискиот иконопис воопшто. Од тогаш е и храмовната икона на црквата Св. Богородица Перивлепта, како и повеќе помали, празнични икони. Од почетокот на XIV век потекнуваат и литиските икони Богородица Психосострија (Душеспасителка) со Благовештение, и Исус Христос Психосостис (Душеспасител), со Распетие Христово на задната страна, кои претставуваат вистинско совершенство во



3

византиското сликарство. Интензивната изградбата на мноштво помали цркви што започнала од средината на XIV век ја наложила потребата од изработка на голем број икони за нивните иконостаси со што сликарите од локалните работилници биле ангажирани во целост. Култот на словенските просветители св. Климент и св. Наум Охридски бил многу силен и тие сесликаны на бројни икони меѓу кои, според своите уметнички квалитети, се издвојува едно дело, литиската икона со претстава на двајцата светители. Некои од иконите се дополнително украсени со опкови од позлатено сребро, на кои има минијатурни фигури на светители, сцени од Стариот и Новиот



4

Завет како и флорални и геометриски орнаменти. По паѓањето на Охрид под османлиска власт, уметничката активност постепено но сигурно замира. Во XVI и XVII век се чинат напори за нејзино повторно заживување но без некој поголем успех и изгледи за макар и бледо копирање на големите уметнички достигнувања од претходните епохи. Дури во XVIII, а особено во XIX век, преку извонредните дела на заграфите Константин, Михаил и Даниил од Самарина и, особено, Дично Зограф, иконописот успеал повторно да се здобие со некаков углед, но ни оддалеку онаков каков што уживаал во минатото. Сега, собрани на едно место, во Галеријата на

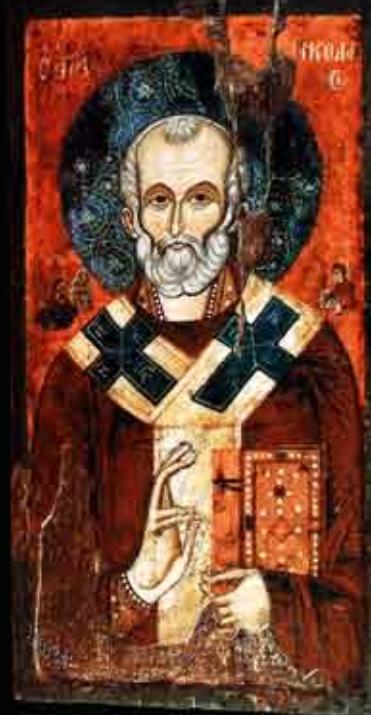


5

икони при цр.Св. Богородица Перивлепта, сите овие икони се достапни на бројните посетители, познавачи или случајни намерници, а преку разните меѓународни изложби, на нивната убавина досега се воодушевувале и љубителите на православната христијанска уметност во Париз, Сараево, Токио, Кјото, Ватикан, Загреб, Рим, Падова, Краков, Нјујорк...

Милчо Георгиевски

Лит.: В. Ј. Ђурић, Иконе из Југославије, Београд 1961; М. Георгиевски, Галерија на икони - Охрид, Охрид 1999.



6

# СВЕТИ ДИМИТРИЈ



Малата еднобродна црква, во изворите посочувана како прв параклис на возвишената Св. Богородица Перивлепта, има импресивна сликарска декорација. Сведената програма, соодветна на тесниот ентериер, има врвна ликовна интерпретативност.

Највисоките сидни делови на јужниот и северниот сид се исполнети со пророчки дојасја. Единствениот циклус на празничните сцени е позициониран согласно старите стандарди, кои биле широко репрезентирани во визанските цркви. Во зоната стоечки светители е направен избор на светите лица, вообичаени во програмата на црквите во Охрид од XIV век. Меѓу нив се и задолжителните св. Климент Охридски и св. Никола, но и петмина свети воини,

чиешто претставување во панцирни облеки е не својствено за истодоброто градско сликарство, кое претпочитало претстави со маченички обележја. Присуството на пророците, иконографските обележја на празничните сцени и гардата воини, се клучните аргументи кои ја вклучуваат оваа целина меѓу парадигматичните ансамбли за продолжувачите на охридската ликовна традиција во XV век. Темните засенчувања околу очите на светителските лица се доминантни и дистинктивни елементи на оваа сликарска изразност. Масковидните лица се носители на антикласицистичка атмосфера, којашто цели кон мистично-драматична ефектност на ликот/сцената. Впечатокот за атмосферата е потенциран од сценскиот амбиент, особено со ликовноста на пејзажот. Тој изгледа како здружена целина од кубични маси кои делуваат како камена скулптура од геометрички тела. Поставени на врвот од сцената, карпите се отвораат во предниот план, правејќи широка јама во кој се поставува слушката. Оваа апстрактна, метафизичка географија го нагласува драмскиот мистицизам како општа сценска атмосфера. Источникот на овој израз е маестралното сликарство во Св. Богородица Перивлепта (1295 год.). Маниризмот како постапка во рециклирање на старите пластични обрасци му дава нова изразност на помладото сликарство, што само-по-себе претставува врвен квалитет. Но, суштинските естетски идеи на





2



3



4



5

ова сликарство исходуваат од уметноста во јадрото на Охридската архиепископија создавана од втората генерација воспитаници на авторитетниот сликар и учител Јован Теоријан и ја бележат врвната точка во осмата декада на XIV век. Сликарската целина е дело на двајца врвни мајстори кои во синергиски тандем ги „сотовиле“ фреските во црквата Мал св. Климент во 1378 год. и година потоа (1379) го насликале комеморативниот мурал на велможот Остоја Рајаковиќ Угарчик во аркосолиумот, којшто се наоѓа во нартексот на Св. Богородица Перивлепта. Во охридската Галерија икони, меѓу врвните иконописани дела, се наоѓа уште едно дело на главниот сликарот од Св. Димитриј, иконата со претстава на св. Никола, поставен на црвена заднина

и со тантеласт орнамент во ореолот. Особената физиономија на светителот е впечатлива по бледилото на мазното лице со бадемasti очи и лачно извиени, прекршени веѓи. Оттука, научно се наложува датирањето на старото сликарство во охридскиот Св. Димитриј околу 1378/79 год. Во XIX век во црквата бил обновен оштетениот олтарски живопис и бил поставен денешниот иконостас со дверите и трите престолни икони на Христос, Богородица и на св. Димитриј, како и наддверјето со Христос Велики архијереј во медалјон обиколен со флорален орнамент. Постои близка стилска сродност меѓу сликарството во олтарскиот простор, дверите и престолните икони што упатува на претпоставката дека се работи за исто авторство кое се поврзува Михаил

од Самарина, еден од најзначајните сликари на своето време. Временската одредница на создавањето на овој „сет“ е годината 1827, испишана на десната маргина на престолната Богородичина икона. Очигледно донесени од друг храм, на новото темпло се поставени иконостасниот крст и епистилот, којшто бил скратен и така адаптиран на широчината на иконостасот. Компаративните анализи на стилските карактеристики на овие дела укажуваат на нивната датација во првата половина на XVII век.

Анета Серафимова

Лит: А. Серафимова, Фрескоживопис во црквата Св. Димитриј во Охрид во контекст на градското сликарство од втората половина на XIV век, Зборник за средновековна уметност 6, Скопје 2007, 67-104.

# СВЕТИ КОНСТАНТИН И ЕЛЕНА

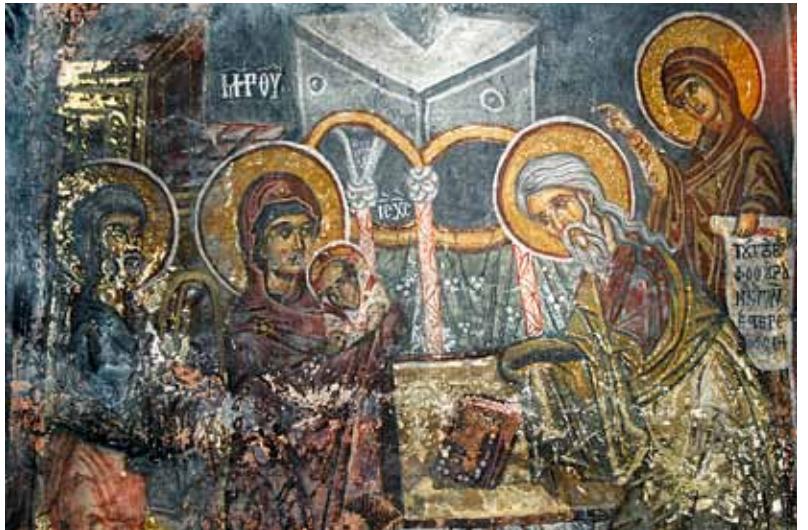


За историјата на Охрид од времето на првиот период од османлиското владеење е значајна и црквата посветена на првите христијански владетели, светите Константин и Елена, изградена кон крајот на XIV век. Еднокорабната градба со полуобличест свод во горниот дел има попренчен кораб, што како просторна схема веројатно се должи на традиционалните врски со Епир каде што била особено негувана. На јужната страна од црквата во истиот период е дозидан мал параклис посветен на римската маченичка св. Петка, а денешниот затворен трем на таа страна е подоцнен. Ктиторот на црквата, јеромонах Партелиј од Охрид, е претставен на јужниот сид во наосот заедно со мајка си, презвитера Марија и со покојниот син Михаил.

Се претпоставува дека бил од имотно семејство судејќи според недвижниот имот што го дарувал, за што детално говори натписот над ктиторската композиција. Сликарството во црквата има едноставна тематска програма во која се издвојува иконографското решение на св. Троица во темето на попречниот свод во наосот. Одделните претстави на Исус Христос Пантократор, Старецот на деновите и Приготвениот престол со св. Дух во вид на гулаб, поединечно преземени од репертоарот на постарите споменици, овде образувале интересна целина на едносушното свето Тројство, која во ваков концепт претходно не била забележана во византиското сликарство.

Фреските од XIV век на јужната фасада на главната црква се зачувани делумно во лунетата над влезот со претставата на патронот, а останатиот живопис е од средината на XV век. Тогаш се насликаны посмртните портрети на архимандрит Никандар, внукот на ктиторот Партелиј и на некој Јован од Охрид со жената и децата, за кои се претпоставува дека тука можеле да бидат погребани. Малиот еднокорабен простор на јужниот параклис од XIV век, освен фигурите на светители во долната зона и вообичаените претстави во олтарот, има само сцени од Великите празници, едноставно распоредени





по сводот и страничните површини. На западната фасада се насликани дванаесет сцени од животот и мачеништвото на св. Петка со што се потврдува посветата на капелата.

Сликарите од обата периода во историјата на црквата не се познати, но нивните стилски карактеристики се тесно врзани за ликовните традиции во Охрид и поблиската околина.

Од стариот инвентар на црквата се зачувани делови

од конструкцијата на иконостасот, царските двери и иконата на Воведението на Богородица, кои се изложени во охридската Галерија на икони, како и дрвените пластично обликувани црковни врати.

Викторија Поповска-Коробар

Лит.: Ц. Грозданов, Охридско сидно сликарство од XIV век, Охрид 1980, 159-165;  
Г. Суботић, Охридската сликарска школа од XV век, Скопје 1980, 78-86;  
Г. Суботић, Св. Константин и Јелена у Охриду, Београд 1977.

# МАЛИ СВЕТИ ВРАЧИ



Светиот лечебен храм посветен на чудодејните исцелители, светите врачи Кузман и Дамјан, е еднокорабна црква устроена на едно од каскадните извирања на древниот Охрид. Од тесната платформа, градот му се подава на намерникот како питореска ведuta, а пак малата заветница го прифаќа како добредојден на своето, на интимното.

Фрескописаните платна во црквата, датирани во четириесеттите години на XIV век, иако половично зачувани, ја содржат возвишената намера на осмислувачот да олицетвори ода на здравјето како божји благослов. Со строг израз - изобраз на моќта, во црквата доминира претставата на Богородица со епитетот „неракотворена“, насликана

во апсидалната конха. Пред неа е поставен малиот Христос во шестостран сад со исцелителна вода, со што е заокружена идејата на иконографскиот тип наречен Животоносен источник. Малубројни се црквите во кои, толку речовито низ слика, здравјето е поистоветено со животот, чијшто источник се наоѓа во похристиената писцина над којашто бдее Богородица во вечно молитва за спасение. Молитвата е уште повеќе нагласена со претставата на Деисисот (Моление), поставен над апсидата на источниот забат, местоположба несвојствена за оваа тријада во истодобрното сидно сликарство. Патроните, пак, светите бесребреници Кузман и Дамјан, благословени од младиот Христос со голобрад лик, омегени со декоративна рамка како на величествена фреско-икона, простум стојат во приземната зона на јужниот сид. Молитвено обраќајќи им се, ним им приоѓа св. Климент Охридски со макетата на градот, којашто е симбол и на катедрата на Архиепископијата. Приклучувањето на Константин Кавасила, охридскиот архиепископ од XIII век, во поворката што богослужи на Агнецот, ја потенцира неговата висока култност и во првата половина на XIV век. Деликатноста на изработката ги издвојува малкуте зачувани празнични композиции, особено онаа со претстава на тегобното Успение. Миницијозната ликовна





2

изработка е доведена до совершенство во претставите на светителскиот пар, Константин и Елена, облечени во раскошна византиска царска руба. Идентична перфекција е видлива и на благородничката одежда на светите воини кои носат крст во рацете, преку што се нагласени маченичките аспекти на нивните животописи. Овој светителски модел ќе превагне во охридскиот фреско-живопис долж XIV век. Очебијна е различната ликовност на сликарството на источниот сид со остатокот зачуван живопис, претежно во наосот. Разликата исходува од два

одделни, а едновремени, ликовни пристапи. Споредбените научни проследи го поврзуваат наосното сликарство со она на катот на нартексот на катедралната црква Св. Софија, каде што свој потпис оставил Јован Теоријан. Овој врвен сликар и учител ги надградил големите дела на византиската ренесанса на кои се школувал, со минуциозност на цртежот и лирска трепетливост на придушениот колорит. За разлика од него, неговиот соработник се приклонил кон поинаква естетика, заснована на доцнокомненските дела. Неговите фигури се

масивни, но без елеганција, со пластиично изведени детали, како на пример претставувањето на монашкиот потстриг наречен тонзура, и со особена графика на лицата. Овој автор ја досегнал својата врвна креативност во иконописот, за што сведочи големата икона со претстава на Богородица со епитет Епискепсис, насликана во цел раст, со Христос во рацете. Иконата е дел од колекцијата красни творби на охридската Галерија на икони.

Црквата Мали Св. Врачи фасцинира и со импозантната бројка на иконописни дела, околу седумдесетина на број, кои денес главно се наоѓаат во Заводот и музеј - Охрид. Меѓу најстарите, секако, е малата икона со претстава на св. Јован Крстител, дел од деисисната целина, датирана во првата половина на XIII век. Меѓу иконите има вредни дела од поствизантискиот период. Големиот иконостасен крст, којшто се наоѓа во црквата, бил сотворен во почетокот на XVII век и првично, до 1711 год., го надвишувал иконостасот во Наумовиот манастир крај Охрид. Иконописот е врамен со позлатена и боена резба со цветни и геометриски мотиви. Во подножникот на крстот, под Распетието, се насликани допојасјата на св. Наум Охридски и, крај него, светите архангели Гаврил и Михаил. Носач на крстот, всушност дно на Рапетието, се две крилести риболики креатури со змејски лица и огнени јазици. Тие го персонифицираат адот, разнебитен од чудесното Христово воскресение по земната смрт на Голгота.

Оваа мала црква е голема ризница и сокровиште на многустолетни талози од молитвени обраќања за спасение на душата и за лечебен благослов.

Анета Серафимова

Лит.: Ц. Грозданов, Охридското сидно сликарство од XIV век, Охрид, 1980, 47-53; Р. Милковиќ-Перек, *Licône de la Vierge Episkepsis d'Ohrid*, Културно наследство 3, Скопје, 1969, 139-144; Иститут, Големиот крст од црквата Мали Свети Врачи, Тематски зборник на трудови 1, Скопје, 1996, 151-161.



3



4



5

# МАЛ СВЕТИ КЛИМЕНТ



Малата еднобродна црква со полуобличест свод, изградена во средеградието, е единствената охридска црква која извorno му била посветена на амблемот на Архиепископијата и заштитникот на градот, св. Климент Охридски. Во натписот е посочено името на ктиторот, јерејот Стефан, заможен Охриѓанец, којшто ја изградил својата семејна заветнина во 1378 год. Сведоштво за високите ликовни вредности на овој ансамбл се зачуваните фрески на источниот, (делумно) на јужниот и на западниот ѕид. Просторно скромниот храм бил насликан со програма која била практикувана во истодобното градско сликарство. Портретите на светите лица на атрибутите на Охридската архиепископија, фигураните на св. Климент Охридски и св. Наум Охридски

и бистата на св. Ахил Лариски, се идејно „умрежени„ со претставите на св. Никола, светите врачи Кузман и Дамјан и со св. Петка. Од Великите празници најдобро се зачувани Успението, реализирано како стоп-кадар на достоинственото со која се совладува тагата на дејствието, како и Цветници, сцена во којашто, контрастно на претходната, сè е раздвижено од детската веселост и толпата која го сведочи Христовото влегување во Ерусалим. Во олтарскиот простор архијерите се насликани во светиот литургиски протокол врз Агнецот. Во апсидалната конха е поставена Богородица Оранта, со раскошност и рафинман преземени од истовидниот модел во црквата Св. Богородица Перивлепта. Обработката на издолжените фигури, карактеристичното физиономско дефинирање на светите ликови, како и специфичната пастозност на колоритот, чијшто тонски ефекти го дефинираат пластицитетот, се особености кои му даваат високи вредносни квалификации на ова сликарство. Двајца сликари, надградувачи на охридското творештво на еминентниот сликар Јован Теоријан, заедно работеле на живописот на Мал Св. Климент, Св. Димитриј, комеморативниот мурал посветен на Остоја Рајаковиќ Угарчик во аркосолиумот во нартексот на Св. Богородица Перивлепта (1379), како и на три икони од Охридската колекција: иконата





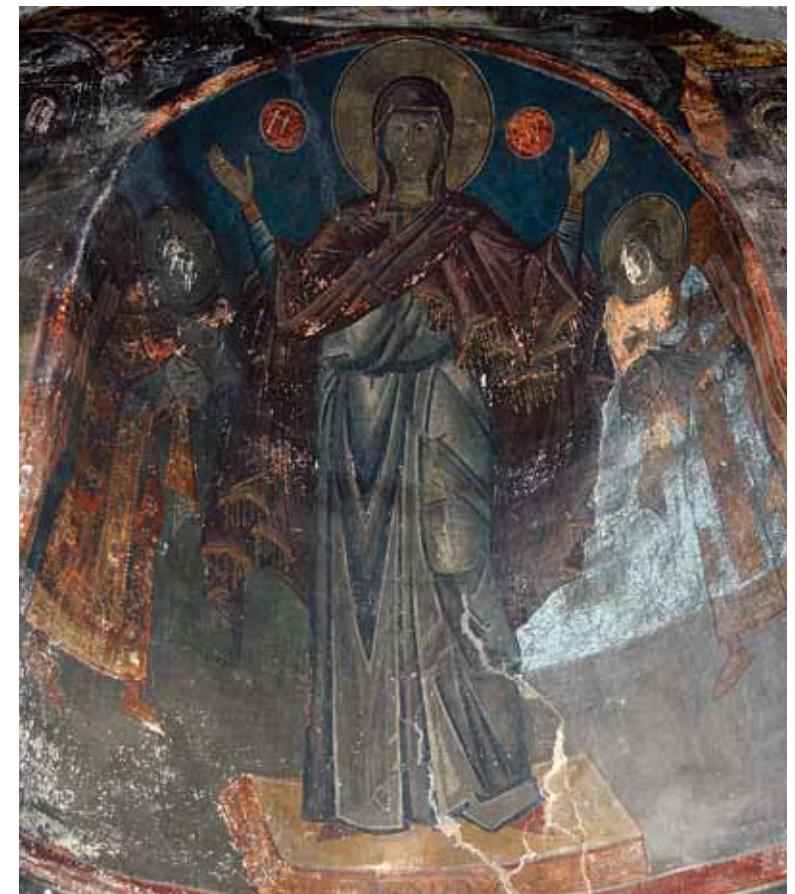
2



3



4



5



6

со претстава на св. Никола, житиската икона на св. Никола, обете архивирани во Перивлепта, и иконата со претстава на св. Наум Охридски, по потекло од црквата Св. Богородица Болничка. Првата е дело на главниот сликар на Св. Димитриј, а другите две икони се дело на главниот сликар на Мал Св. Климент. Врвната ликовна пројава во споменатите дела на стилската линија, условно наречена маниризиран монументализам, е последниот средновековен возлет на охридското сликарство, создаден во времето на столувањето на архиепископот Григориј II и градоначалствувањето на Андреј Гропа. Сликарската двојка од Мал Св. Климент создала дело кое е

впечатливо, од една страна, по издолженоста, елеганцијата и отменоста на фигуите, а од друга страна, по масковидните лица кои сами по себе го нагласуваат драмскиот мистицизам, како стожерна сценска атмосфера, којашто завладува со целиот интериер на интимната ктиторија на охридскиот свештеник Стефан.

Анета Серафимова

Лит.: Ц. Грозданов, Охридското сидно сликарство од XIV век, Охрид, 1980, 141-145; А. Серафимова, Фрескоживопис во црквата Св. Димитриј во Охрид во контекст на градското сликарство од втората половина на XIV век, Зборник за средновековна уметност 6, Скопје, 2007, 67-104.

# СВЕТА БОГОРОДИЦА БОЛНИЧКА

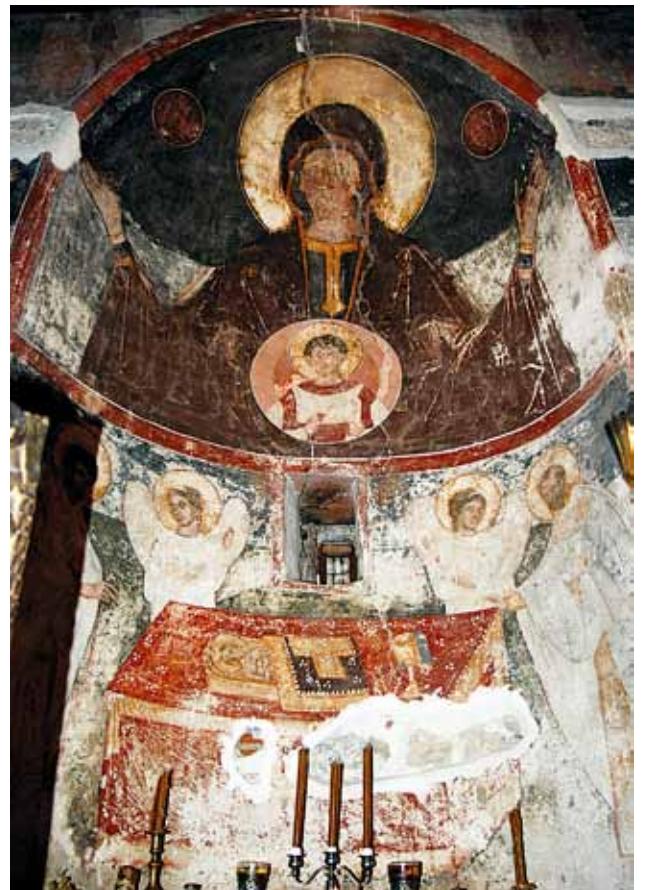


Во старото охридско јадро, познато како болнички јазол со лечебна моќ, се наоѓа црквата посветена на Богородица, некогашен католикон на единствениот градски женски манастир.

Првично подигната со еднобродна форма од ктиторот Јаков, игумен на Климентовиот манастир Свети Пантелеймон во Охрид, црквата веднаш била и фрескописана. Се случило тоа меѓу годините 1368 и 70-тата. Ликовните сведоштва од ова време се сочувани во олтарскиот простор и на северниот сид во наосот. Над Литургијата на архијереите на Христос Агнец достоинствено се издига Богородица со младенецот Христос во иконографско обличје наречено Знамение. Таа е облечена во скромен

долг фустан впечатлив по околовратниот изрез несвојствен за облеклото на Божјата мајка, а типичен за современата женска благородничка гардероба. Од старото сликарство на северниот сид останале уште и фигурите на светите маченици Нестор, Димитриј, Георгиј и Богородица од Деисисот, надвишени од маченичките допојасја насликаны во медалјони. Обележје на ова сликарство се масковидните лица кои, со карактеристичното затемнување на очите, имаат мистично-драматичен израз. Овој еклектичен стил, поддржуван во Охрид во осмата деценија на XIV век од следбениците на работилницата на сликарот Јован Теоријан, ги обединува во стилска целост петте монашки претстави на северниот сид во наосот на катедралата Св. Софија, фреско-ансамблите во црквите Мал Св. Климент и Св. Димитриј, како и во малите пештерни цркви Богородица Пештанска и Св. Никола во Љубаништа. Истата стилска постапка има свој изобраз и на неколку икони кои сега се наоѓаат во знаменитата Охридска иконо-колекција (Галерија на икони) и на комеморативната псевдо-икона со портретот на Остоја Рајаковиќ Угарчиќ во припратата на Перивлепта. Сидното сликарство во наосот на Св. Константин и Елена, поедноставено до шематизираност, е крајната отстапница на оваа ликовна лексика. Токму на истата отсечка се





3



4



5

приклучува и новиот слој фреско-сликарство во Св. Богородица Болничка. Имено, околу 1400 год. црквата била реконструирана со попречен брод, извишен над наосниот покрив, и декорирана со нов слој фрески на сводните делови, јужниот сид и олтарот. Трите претстави на сводот, Христос Пантократор, Старецот на деновите и Хетимасијата, чијашто едност е симбол на св. Тројца, ќе бидат парадигматичен пример за програмска осмисла на многу цркви во XV век на широкиот потег помеѓу Охрид и Софија, живописани од сликари кои биле охридски воспитаници. Во подножјето на сводот

ангелските хорови ја служат Небеската литургија. Под нив се Великите празнични сцени, меѓу кои, во втората зона на јужниот сид, е патронската сцена Раѓањето на Богородица. Дела на помладите исписници на фреско-живописот во олтарскиот простор се претставите на светите владици Григориј Богослов и Кирил Александришки од сцената Поклонувањето на архијереите и бистите на ахијереите врамени во медалјони, како и Тајната вечера. На јужната фасада на црквата, разнолика и содчински и авторски и хронолошки (XIV-XV век), доминира предупредата за Божјата проценка и казна

на смртните ни души олицетворена во претставата на Страшниот суд, насликана на источниот дел од сидното платно. И во долгите турократски векови во оваа црква - податна за тихување, со преубав двор ко зелена оаза во пренаселеното средеградие - продолжило силовитото ликовно творење. Меѓу мноштвото сведоштва за тоа се и иконите во Галеријата икони во Охрид со непорекно потекло токму од Болничката црква, како и иконите и старите царски двери (XVI век) од првичниот иконостас. Денес, пак, на иконостасот изработен во 1833 година од уметникот-

копаничар Никола Дебреља Лазарополец, одважно блескотат позлатените царски двери, насликаната проскомидиска врата и иконостасниот крст, сотворени во 1808 година. Петкатната резбарена иконостасна преграда се извишува до сводот во тесниот, камерен простор, создавајќи бариера, но и спој меѓу видливото и таинственото, спој што може да се досегне само со чистата духовност на богомислието.

Анета Серафимова

Лит.: Л. Мојсоска, Света Богородица Болничка, Охрид 2001

# СВЕТИ НИКОЛА БОЛНИЧКИ



Тесната калдрма која ги раздвојува двете болнички цркви, опашани со сидана ограда од која, ко низ туба, се создава чуден екот при чекорењето, е единствениот меѓник помеѓу Богородичината и црквата посветена на св. Никола. Вгнездена во живописен двор, малата еднобродна црква со свод во форма на полуоблица е изградена и првично живописана меѓу 1330 и 1340 год. Првите фрескописци ги насликале сидните платна во наосот и олтарскиот простор со теми и претстави кои биле стандардна програмска осмисла за охридските цркви во XIV век: литургиски сцени, Велипразничен циклус, дојаја на светители и исправени светци во првата зона. Врамени со кружници, од висините на

сводот внатрешноста симболично ја надгледуваат вознесениот Христос, насликан и во обличје на старец, Вселенскиот трон - приготвен за Него и архангелот Гаврил.

Ликовната полнота на црквата од XIV век ја дополнува и ктиторската целост предводена од Неговото блаженство, охридскиот архиепископ Никола, насликан на јужната фасада во 1345 год. кога бил градителски оформлен јужниот трем. Портретираната група на јужната фасада, во која се вклучени и кралот Стефан Душан со семејството и св. Симеон Немања и св. Сава, претставува историска композиција која јасно говори за измирувањето и соработката на црковно-политичките чинители во тогашниот Охрид. Изведени високо артистички, прецизно и чисто, овие вредни портрети го откриваат творештвото на сликар со висока укост и надареност, бездруго современик на Јован Теоријан.

Градителските активности и осликувањата во/на црквата продолжиле и во XV век. Околу 1467 год. била дозидана и фрескописана јужната капела посветена на светите Апостоли која имала гробна намена. Едновремено повторно е живописана и јужната фасада. Кусо време потем, во 1480/81 год. била декорирана западната фасада, необична според избраните сцени. Дел од нив се својствени





2



3

за олтарскиот простор (Богородица со Христос, црковните отци, Благовештението), а пак останатите се сцени во коишто Христос на чудесен начин ја создава и умножува храната (Јавувањето на Тиверијадското Море, Христос нахранува пет илјади луѓе) и ја престорува водата во вино (Свадбата во Кана Галилејска), што упатува на трпезарискиот карактер на овој дел од црквата. Меѓу охридските цркви, ова е единствено решение на катчето за обедување. Чудесната и фасцинантна резбана врата од Св. Никола Болнички од XIV век, којашто се наоѓа во Археолошко-



4

историскиот музеј во Софија, сочинета од 16 одделни паноа, претставува редок артефакт и повеќедецениски предмет на научни полемични анализи. Поставени централно, шесте коњанички фигури на свети воини се придружени со профани и алегорични сцени и опшиени со декоративни орнаменти. На болничката врата се пресретнале влијанијата на домицилните митско-фолклорни наслојки, византиската традиција и источното наследство. На портите биле здружени во единствена целина мотивите и темите, расфрлани по декоративната и примарна пластика во средниот

век на Балканот. Од овој уникатен еклектизам исходува безвременото значење на болничките црковни порти.

Анета Серафимова

Лит.: Ц. Грозданов, Охридското сидно сликарство од XIV век, Охрид, 1980, 37-45, 53-59; Г. Суботиќ, Охридска сликарска школа XV век, Охрид, 1980, 104-113.

# СВЕТИ НИКОЛА ГЕРАКОМИЈА



Во елитниот дел на старото градско јадро и во непосредна близина на славната катедрала Света Софија, во средината на XIX век е подигната трикорабната црква Св. Никола Геракомија. Називот „геракомија“ го добила најверојатно заради непосредната комуникација со некогашната градба која имала функција на „дом за стари“ (на грчки „геракомија“), а била дел од развиениот архитектонски комплекс на катедралниот храм на Охридската архиепископија. Оттаму и еноријата во чии рамки се наоѓал овој храм била именувана „Геракомија“ за што соопштува Кодикот на митрополитот Козма од крајот на XVII век. На запад од базиликалната градба, срасната со

сидната маса на храмот е подигната камбанарија со мошне необична кровна конструкција од цик-цак форми, а на јужната страна е изграден трем. Скромно сидно сликарство ги краси горните партии на внатрешноста на храмот – трите слепи куполи, подсводните површини на страничните кораби и арките над столбовите што ги двојат корабите. Живописот е дело на тајфата на зографот Дично Крстевич, изведен во 1864 год., во време кога популарниот тресонечки зограф интензивно работи на живописот во другиот монументален храм во Охрид - цр. Св. Богородица - Каменско, како и на икони за повеќе охридски цркви и угледни охридски фамилии. Големиот обем на нарачки на зографот Дично претпоставил учество на повеќе соработници што може да се забележи во шаблонизираниот третман на ликовите, линеарната обработка на драпериите на одеждите и сувиот колорит на претставите на низата пророчки фигури на подсводните површини и во медалjonите на арките поврзани со мотив на лоза. Највпечатливата претстава на која што лично зографот Дично посветил внимание е илустрацијата на Богородичината химна Достојно ест од централната купола на средишниот кораб. Барокната раздвиженост на ангелите што го опкружуваат допојасјето на Богородица – Небесна





2

Царица со Христос - Цар и грижливо моделираната драперија се препознатливи особености на стилот на овој зограф. Овој редок иконографски модел на Богородичината песна е скоро целосно преземен од сликарскиот албум на познатиот самарински зограф Михаил, а може да се види само уште во живописот на таваницата на апсидата на машката трпезарија во Бигорскиот манастир, дело на Михаил и неговиот син, монахот Даниил, во чија тајфа занаетот го изучувал и зографот Дично.

Сликаната челна страна на двокатната иконостасна конструкција и иконостасните икони во црквата Свети Никола

се исто така дело на зографот Дично, работени во текот на две години, пред изведбата на сидното сликарство (1862-1863 год.). Барокниот маниер на украсување на иконостасните површини со слика на декорација од флорални мотиви што станува тренд во балканската црковна уметност од XVIII век, во македонските храмови добива најдоследен подржувач токму во делото на зографот Дично. Иконостасот во Геракомија се вбројува меѓу најрепрезентативните сликанки иконостаси на овој зограф како што се оние во црквата Св. Петар и Павле во родното Тресонче, црквата Св. Ѓорѓи Победоносец во с. Рајчица и црквата Св. Ахилиј Лариски



3



4

во с. Требиште, метоси на Бигорскиот манастир во Дебарско и црквата Св. Илија во с. Стенче, Гостиварско. Од големиот фонд икони, поставени во витрини на сидовите во западниот дел на црквата, работени во периодот од XVI-XIX век, карактеристични се делата на зографите од охридско-москополскиот сликарски круг од втората половина на XVIII век – иконата на популарниот локален светител, монахот-чудотворец, Наум со сцени од неговото житие, дело на анонимен зограф по узор на графиката на Христофор Жефарович, неколку икони со претстави на светители од познатите корчански зографи Константин и Атанас, иконата-врата

за влез во протезис со претстава на архангел Михаил кој ја вади душата на богатиот, дело на анонимни зографи од т.н. охридска пробарокна група и др. Од педесетите до деведесетите години на XX век во храмот Св. Никола Геракомија се чувале моштите на охридскиот светител Климент.

Јулија Тричковска

Лит.: В. Шекеровска, Сидното сликарство и иконописот на Дично зограф во храмот Свети Никола – Геракомија во Охрид, Зборник за средновековна уметност, 3, Скопје 2001, 243-256; Ј. Тричковска, Песната Достојно ест од куполата на црквата Св. Никола Геракомија во Охрид, Културно наследство 28-29/2002-2003, Скопје 2004, 209-210, 218-223; В. Поповска-Коробар, Иконописот во Охрид од XVII век, Скопје 2005, 25, 80, 107.

# СВЕТА БОГОРОДИЦА КАМЕНСКО



Спуштајќи се од градските сидини преку Горна порта кон старата охридска чаршија, на зарамнето плато во некогашната енорија Месокастро, во 1832 г. е подигнат трикорабниот храм посветен на Успението на Богородица. Наспроти скромната надворешност, внатрешноста на градбата е целосно украсена со сидно сликарство чиј богат репертоар ретко може да се сртне во градските храмови од XIX век во Македонија. Најголемиот дел од ова сликарство е дело на тајфата на зографот Дичо од с. Тресонче, од 1863-64 год., подоцна пресликувано од лазарополски зографи. На сводните површини на страничните кораби се илустрирани сцените од Великите празници, Страдањата и Параболите Христови, од драматичните витлеемски

случаја околу Христовото раѓање – Колежот на витлеемските деца, Плачот на Рахела и Бегството на Елисавета со св. Јован Претеча. Сводот и сидните површини на јужниот дел на храмот се посветени на сцени од Акатистот на Богородица, тема исклучително ретко интерпретирана во поновото сидно сликарство во македонските храмови. Тука се прегратните Марија и Елисавета, Кралевите /мудреците кои итаат на поклонение на новородениот Син божји – Христос, Јосиф и Марија, возбудени од веста за зачувањето на Спасителот... На патронката на храмот – Богородица ѝ е посветена и западната купола на средишниот кораб на чии пандантифи се насликани две сцени од нејзиниот живот (Раѓање и Воведение во храм), Успението и симболичната претстава Живоносен источник. Во олтарскиот простор се следи исто така богат репертоар. Меѓу претежно старозаветните сijека на подсводните површини илустрирани се две сцени од животот и мачеништвото на апостолот Тома што претставува исклучителна реткост во црковната уметност воопшто. Следат илustrациите за жртвите на праведниот Јов, на пророкот Илија, Аврам, Авел, Каин, на трите ефески момчиња (во вжарената печка), на пр. Даниил (во лавовата пештера) и композицијата Мојсеј паси овци. Посебна, пред сè историско-документарна вредност





имаат фигурите на архијерите - сесловенските првоучители Кирил и Методиј, со свитокот на кој е испишана словенската азбука, кои добиле доминантно место на источниот сид. На јужниот дел од олтарот следат фигурите на нивните охридски ученици – св. Климент и св. Еразмо. Популарноста на локалните култови, нагласена во ова време на разбудена просветителска мисла, придонела фигураните на светите Кирил, Методиј и Климент да ги сртнеме на уште едно, мошне невообичаено место, на долните партии на крилатата на царските двери. Сидното сликарство во Каменско претставува еден од најобмените ангажмани на тајфата на зографот Дично.

Осцилациите во ликовниот третман се потврдуваат со учеството на повеќе Дичови соработници меѓу кои се неговите двајца синови, Аврам и Спиридон и ученикот Петар Јованович, чии имиња се наведени во ктиторскиот напис над надворешната влезна врата во Гакониконот. Индивидуалната работа на овој вешт зограф може да се препознае на неколку фигури на светители во првата зона на страничните сидови, особено на претставата на архангелот Михаил – чуварат на храмот, насликан до влезната јужна врата и на Христовиот лик на риза (Мандилион), под куполата со Христос Пантократор. Иконостасот во резба е најверојатно изработен

непосредно по градењето на храмот, а позлатен е многу подоцна (1867 год.). Повеќето од иконите се дела на дојдени зографи меѓу кои бил и зографот Мануил Георгиос од Селица (Костурско), кој во 1845 год. се потпишал на престолната икона на патронскиот празник Успение на Богородица.

Јулија Тричковска

Лит.: К. Балабанов, По повод сто години од смртта на Дично Крстев Зограф од село Тресанче, Музејски гласник 2, Скопје 1973, 7-18; Ц. Грозданов, Непознати и малку познати портрети на словенските учители во уметноста на XIX век, во: Уметноста и културата на XIX век во Западна Македонија [студии и приложи], Скопје 2004, 122, 128-133.

# СВЕТИ ЈОВАН БОГОСЛОВ - КАНЕО



На природна платформа во карстен пејзаж, над Охридското Езеро, не случајно во средновековието нарекувано Белото Езеро, на најубавата градска локација Канео, чудесно пркоси црквата посветена на евангелистот Јован Богослов, устроена во форма на вписан крст во правоаголен простор со купола. Куполата има специфичен надворешен раб (покривен венец), кој не е вообичаено рамен или брановиден, туку формира аглести тимпанони, што претставува единствен пример на поширокиот централнобалкански простор.

Најстариот фреско-живопис, датиран околу 1290

год., е зачуван во апсидата и куполата, а во наосот има остатоци од страдалните сцени. Следејќи ја традиционалноста во програмската поставка, во олтарскиот простор се наликани литургиските сцени, Богослужбата на архијереите на Агнецот и Причестувањето на апостолите, а меѓу нив се поставени избрани црковни отци, насликани фронтално во допојасје. Со своето значење се издвојуваат портретите на светителите од црковниот календар на Охридската архиепископија: св. Климент Охридски, св. Еразмо Лихнидски и св Константин Кавасила. Поставен меѓу други споменици од XIII век, ликот на св. Климент Охридски со амблемска семиотика за охридската катедра, ги содржи првите физиономски белези на неговата подоцнежна стандардизирана типологија. Св. Еразмо Лихнидски (+303), антиохиски епископ којшто во својата апостолска дејност го проповедал христијанството и покрстувал од Либан преку Македенија се до Франција и Италија, е симбол на похриствувањето во предсловенскиот Лихнид (Охрид). Обмислено поставени еден крај друг, св. Климент Охридски и св. Еразмо Охридски ја олицетворуваат пораката за непрекинатиот тек на апостолството, пред и по доаѓањето на Словените во Македонија. Св. Константин Кавасила, охридскиот архиепископ





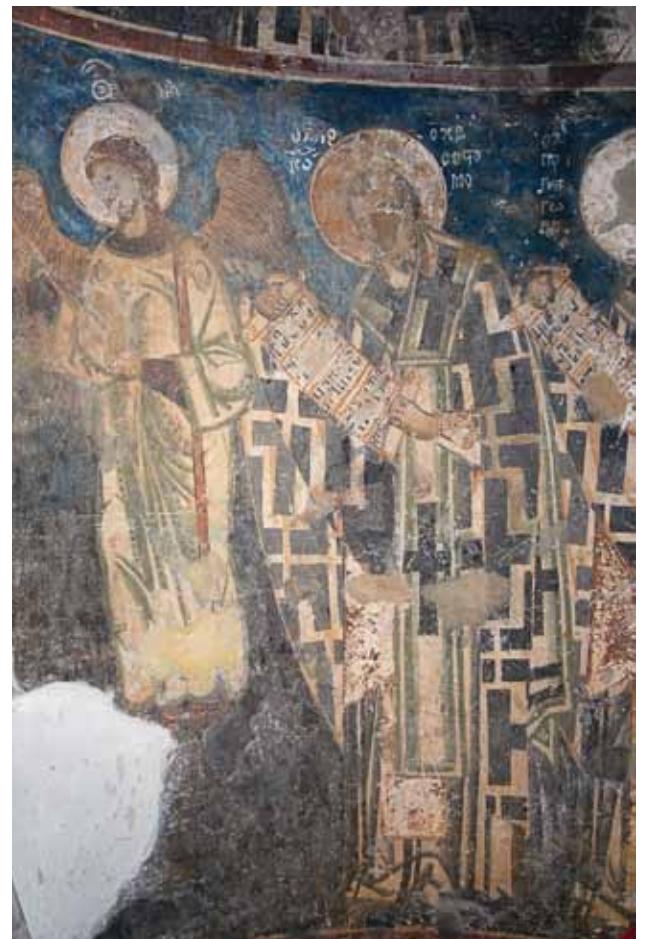
2



3



4



5



6

од шеесеттите години на XIII век, во оваа црква го добил првиот портрет, поставен во апсидата, во архијерејската процесија што литургува пред Христос-Агнец. Овој учен Ромеј ја негувал традицијата на св. Климент Охридски и св. Наум Охридски, како и на Петнаесеттимина тивериополски (струмички) маченици, придонесувајќи за неа со лични книжевни творби. Преку портретот на Кавасила, сликарот ја овековечил својата почит покуму кон тие придонеси.

Поставувањето на дрвениот иконостас и пресликувањето на оштетените делови од стариот

живопис се одвивале во XIX век. Преслики добила куполата и апсидалната конха во која достоинствено доминира Богородица Платитера со Христос, поставен како знамение на нејзините гради. Еминентниот и исклучително продуктивен Дичо Зограф ја сотворил за овој храм во 1844 год. вредната икона Богородица Пантохора, којашто ја дополнила духовната камерност на просторот.

Анета Серафимова

Лит.: П.Мильковиќ-Пепек, Црквата Свети Јован Канео во Охрид, Културно наследство III, Скопје 1971; Истиот, Un courant stylistique dans la peinture du XIle siècle en Macédoine, Културно наследство V, Скопје 1972.

# СВЕТИ НАУМ ОХРИДСКИ



Повеќе од илјада години овој манастир има значајна улога во културната историја на Македонија и на регионот кој некогаш бил под јурисдикција на Охридската архиепископија. Негов основач е преподобниот св. Наум Охридски († 910 год.), еден од соработниците на светите Кирил и Методиј во познатата Моравска мисија. Врз основа на неговите словенски житија се знае дека од 893 год. дејствува како презвитер и учител во административната црковна област на епископот св. Климент Охридски. Во 900 год. или 905 год. св. Наум ја подигнал црквата посветена на Св. Архангели каде што како старешина на манастирот бил и погребан. Верувањата за исцелителската моќ на архангелот Михаил, на овие

простори му се припишуваат и на св. Наум кој како чудотворец и изгонител на демоните од човечката душа е многу почитуван ширум Балканот. Особено во деновите на манастирскиот празник {3 јули и 23 декември} поклониците, меѓу кои често има и муслумани, го посетуваат ова свето место со двојна дедикација, искажувајќи пietet кон моштите на св. Наум што се положени во одделен параклис на јужната страна на црквата.

Со археолошките истражувања и со зачуваните фрагменти од декоративна пластика и фрескоживопис се детерминирани неколку хронолошки фази на црквата. Од првобитниот триконхос од X век се видливи трибелонот од пронаосот и неколку графити со глаголско и кирилско писмо кои се меѓу најстарите словенски епиграфски споменици во Македонија. По многу преправки и доградувања денешниот архитектонски изглед на црквата бил дефиниран помеѓу крајот на XVIII и втората половина на XIX век. Другите објекти во манастирскиот комплекс датираат од поново време. Уметничката скапоценост овде ја претставува иконостасот од 1711 год., изработен во плитка и ажурна резба со позлата, во стилот на високите иконостаси во Епир, Грчките острови и на Света Гора. Сликарската група која ги извела иконите





2



3



4



5

ја предводел јеромонахот Константин, кој во оваа година се потпишал на три од шестте престолни икони (Исус Христос Цар на царевите и Велик архијереј, Богородица Елеуса, Собор на архангелите, св. Јован Претеча, светите Климент и Наум Охридски и светите Марина и Јован Владимир). Според стилско-ликовните анализи е утврдено дека Константин го сликал и иконостасниот крст, а другите делови се од неговите соработници. Празничните икони, од кои по кражбата останале само две (Воведението на

Богородица и Кршевањето), му се припишуваат на Давид од Селеница, а царските двери и епистилот со проширен Деисис на зографот Михаил од Охрид. Освен последниот, другите двајца сликари се високо квалитетни репрезентанти на ликовната уметност во почетокот на XVIII век, чија основна карактеристика е барокизацијата на традиционалната иконографија од времето на т.н. протопалеолошка епоха од крајот на XIII век.  
Сидното сликарство во црквата е дело на зографот



8

9

Трпо од Корча, кој во 1800 год. го сликал гробниот параклис, а во 1806 год. наосот и нартексот. Овој сликар, образуван во ателјето на својот татко и стрико, познатите Константин и Атанас од Корча, нема сликарска вештина, но својата богословска култура ја искажал низ конципирањето на сложената програма со десетина тематски циклуси. За одбележување се неговите решенија во сцените од циклусот на св. Наум, композицијата со Седмочислениците и другите светителски култови на Охридската архиепископија. Како најголем ансамбл зачуван во Македонија од раниот XIX век ова сликарство ја одразува културно-уметничката традиција негувана меѓу Охрид и Света Гора каде што зографот Трпо претходно бил ангажиран. Неколкуте ктиторски натписи се драгоцен извор за манастирската историја и за црковните состојби. Старите конаци со одаи и чардаци именувани според дарителите од Охрид, Корча, Москополе, Ланга и други бројни места, манастирското училиште и економските простории се уништени со огнената стихија во 1875 год. Голем дел од црковната ризница е однесена и во виорот на војните. Од 1991 год. Македонската православна црква го реактивира манастирскиот живот и ја интензивира градежната обнова.

Викторија Поповска-Коробар

Лит.: Ц. Грозданов, Свети Наум Охридски, Скопје 2004; В. Поповска-Коробар, Иконописот во Охрид во XVIII век, Скопје 2005; Група автори, Наум Охридски, Охрид 1985.



10

# СВЕТИ НИКОЛА



Во пазувите на планината Галичица, на нејзината јужна падина наречена Осој, помеѓу туристичкиот камп Љубаништа и манастирската црква Заум, во стрмните карпи кои се надвиснуваат над Охридското Езеро се наоѓа пештерната црква која кај месното население е позната како Св. Никола.

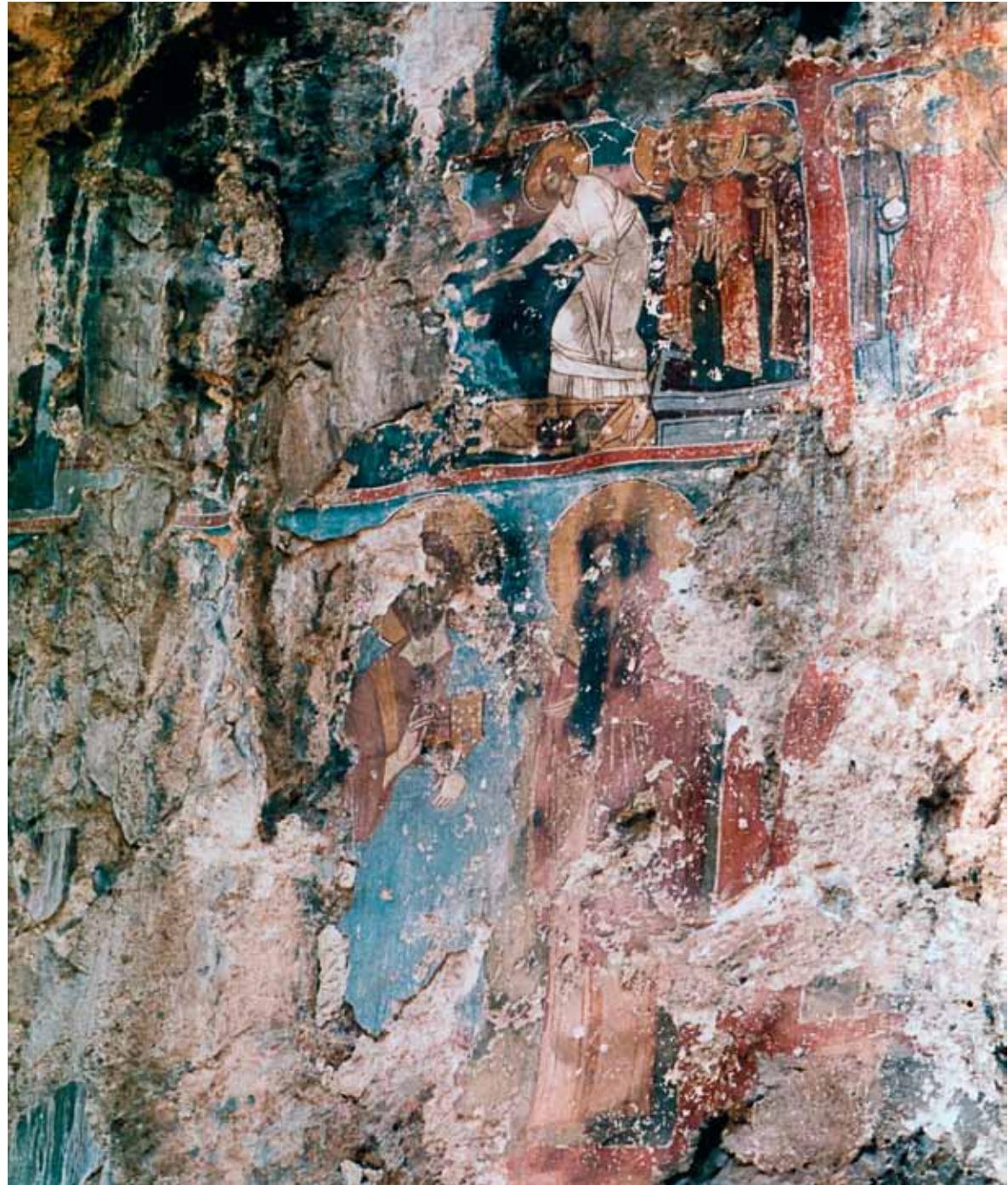
Во релативно широкиот простор на нерамните површини на пештерата денес фрагментарно се

зачувани Успението на св. Богородица, Христовото Распетие, Симнувањето во пеколот, Мироносците на празниот Христов гроб, Исус Христос, св. Јован Крстител и архангел Михаил од композицијата Деисис, како и на архијаконот Стефан, архијерејот св. Василиј и маченичката св. Петка. Композициите се одликуваат со извонредна симетрија во која главно место зазема централната личност (Христос во Симнувањето во пеколот и ангелот на Христовиот гроб). Изненадува богатата палета на зографот и сочноста на колоритот во кој доминираат силни црвени и сини тонови. Фигурите се вити, со воздржана елегантност, ликовите се пластично моделирани со користење на окер и зелена боја за сенчење. Непознатиот сликар е вешт цртач, неговите потези се кратки и сигурни, а вниманието му е посебно насочено на обработка на ликовите и драпериите кои го следат движењето на телото.

Сликарството на Св. Никола се вбројува меѓу уметничките остварувања од последните децении на XIV век во Охрид. Зографот припаѓал на кругот на охридските сликарски работилници од времето на наследниците на големиот охридски сликар Теоијан. Од иконографски и композициски аспект сликарството во Љубаништа потсетува на сликарството во цр. Св. Димитриј во Охрид.

Гоце Ангеличин Жура

Лит.: Г. Ангеличин Жура, Страници од Историјата на уметноста на Охрид и Охридско (XV-XIX век), Охрид 1997, 11-20.



1

- МАНАСТИР: ЗАУМ
- ЦРКВА: СВ. БОГОРОДИЦА
- ЛОКАЦИЈА: БЛИЗУ с. ТРПЕЈЦА

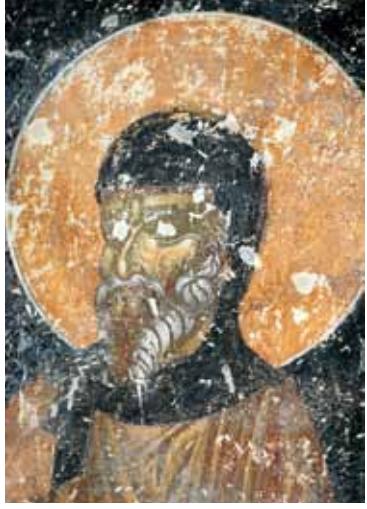
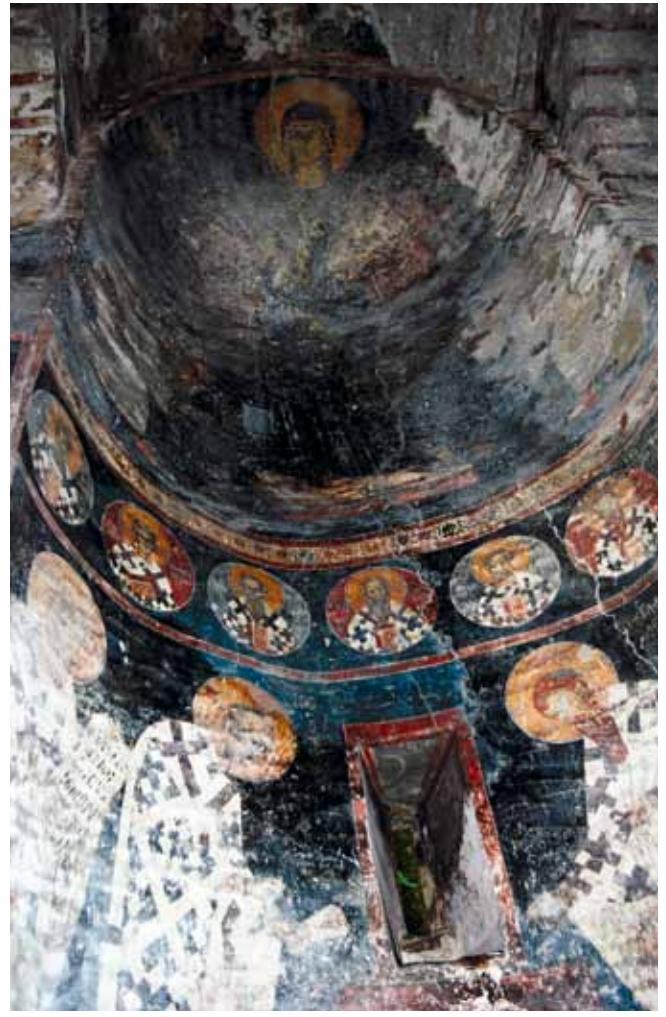
# МАНАСТИР ЗАУМ



Во чудесниот крајбрежен крајолик на Охридското Езеро, во селото Трпејца, со пристапност само од водната страна, која вгнездена во живописниот пејзаж се издига црквата на древниот манастир Заум, посветена на Св. Богородица Заумска. Куполната градба во форма на вписан крст имала и нартекс, којшто не е зачуван. Инвентивната тематика на припратниот дел може со сигурност да се претпостави според програмата на фреско-живописот на зачуваниот источен сид, всушност на сегашната западна фасада на црквата. Натписот над влезот во наосот сведочи дека црквата ја изградил угледниот благородник од Охрид со титула кесар, по име Гргур Голубовиќ. Ктитор на

сликарството создадено во 1361 год. е епископот Григориј Деволски, еден од највлијателните достоинственици на Охридската архиепископија, поглавар на првопрестолната Деволска епископија, учен теолог и голем поклонник на уметноста. Христос Седржител ја надвишува фрескописаната внатрешност, доминантно сместен во темето на куполата. Убаво зачувани, под него, во тамбурот се исправаат пророците со своите профетски пораки, и евангелистите на пандантифите со соите книжни писанија. Наративните сцени во редуциран број, ги илустрираат Празничните и Страдалните случки. Вториот појас е отстапен на патронскиот циклус посветен на случките од детството и моминството на Богородица. На западниот сид се насликаны три сцени поврзани со казанијата за нејзината смрт, меѓу кои и сосем ретко претставуваната Средба на Богородица со апостолот Јован. Поставена под сцената која го илустрира Раѓањето на Богородица, во очебијна идејна спрега со неа, во првата зона на северниот сид е насликана Ана, мајката на Богородица, како ја дои својата тукушто родена ќерка. Реалистичноста на мајчинскиот однос, туѓ на византиската уметност, е досегната во сета човечка и природна димензија. Меѓу истовидните претстави во Сан Марко во Венеција и во Св. Богородица





3

4

5

Перивлепта во Мистра на Пелопонез, на средепат меѓу двете коти, се наоѓа третиот познат примерок, охридскиот, во којшто е видлива истата контекстуална поврзаност со Марииниот циклус. На јужниот сид се исправаат претставите на охридските свети ликови на Климент и Наум, придружени од св. Никола и монахот св. Стефан Новиот. Веднаш до иконостасот е Христос на престол, претстанен како Страшен судија и така означен во натписот. Насликан како

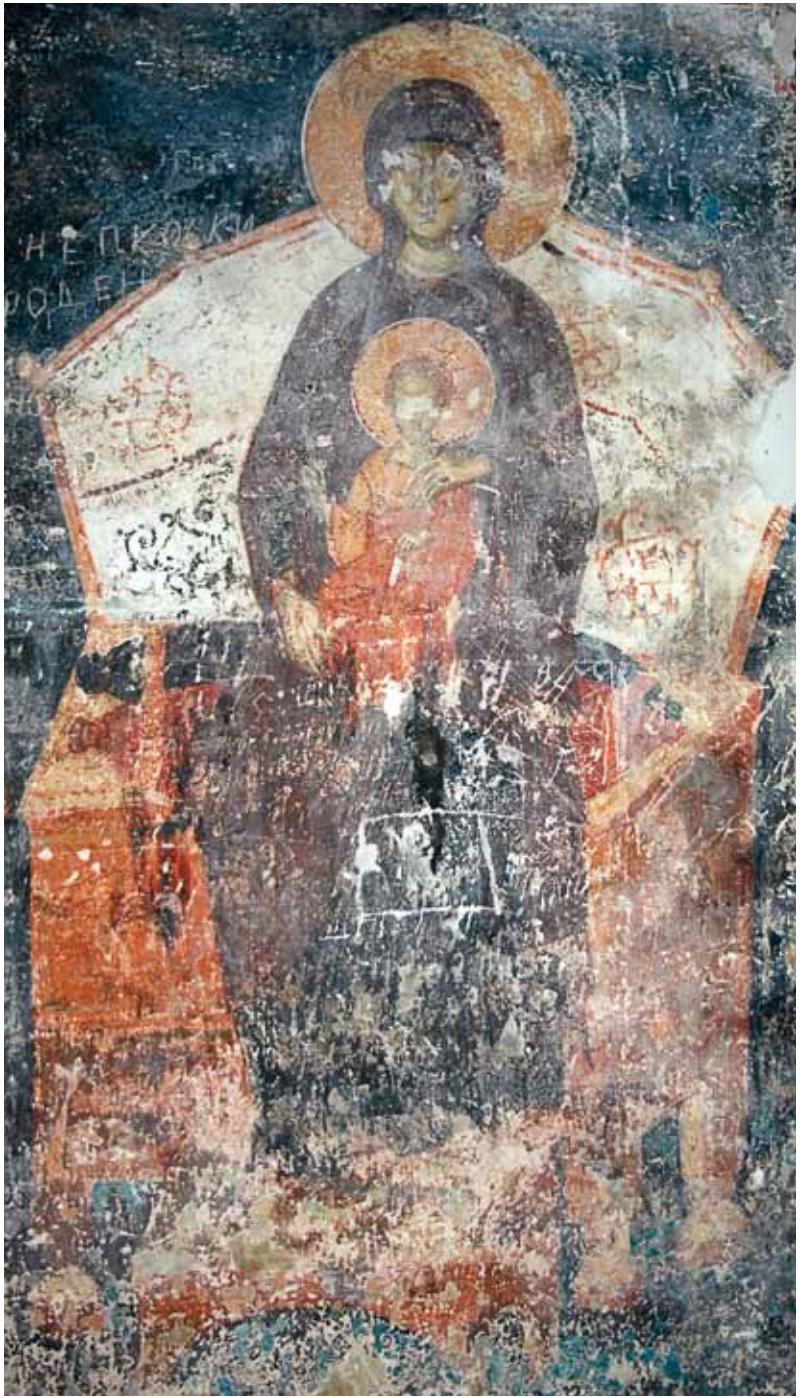
метафора на портата меѓу времените и безвремениет свет, како проценувач на земните дела и човечките души, Христовата претстава е достоинствена и вонземно моќна, но со благороден лик кој визуелно ја досегнува неговата безусловна правичност. Во олтарскиот простор, во првата зона се одвива Литургијата во вечен [с]помен на Христовата жртва, надвишена од допојасни архијерејски претстави. Во конхата на апсидата е Богородица означена како

Неракотворена. Таа, со раширени раце во орантен став, го носи секосмичкиот покров и го дарува севселенскиот живот, според изборот и благодатта божја.

На западната фасада, некогашен нартекс, е претставена комплексна илustrација на темата нареченa Небески двор. Во големата лунета над вратата е насликан Христос како Страшен судија во царска облека. Крај него се Богородица и св. Јован Крстител. Во заумската интерпретација на Небескиот двор се повикани од Христа избраните: апостоли, старозаветни личности, свети монаси и свети воини. Воините носат раскошна благородничка облека, елегантни капи и достоинственички жезла во рацете. Сјајноста на нивната ликовност е видлива на најзачуваниот лик, оној на св. Георгиј, насликан во првата зона на северниот дел од сидот.

Збирните резултати на анализите на ликовниот говор на фреските во Заум, во кои се вклучени анализите на стилскиот ракопис и тематско-програмскиот речник како и типолошките белези на светителските претстави, упатуваат на близки аналогии со фрескоживописот во црквата Св. Георгиј tou Bouou вo Костур, второто културно средиште на подрачјето на Охридската архиепископија.

Анета Серафимова



6

Лит.: Ц. Грозданов, Охридското сидно сликарство од XIV век, Охрид, 1980, 103-120; И. М. Ђорђевић, О сидном сликарству XIV века у костурској цркви Светог Ђорђа tou Bouou, Трећа југословенска конференција византолога, Београд - Крушевац, 2002, 451-459.

# СВЕТА БОГОРОДИЦА ПЕШТАНСКА



Дваесетина километри од Охрид, во карпестиот предел на туристичкиот камп Градиште на источниот брег од Охридското Езеро се наоѓа пештерната црква посветена на Св. Богородица.

Иако повеќегодишното присуство на влага предизвикало промена на колоритот, сочуваниот фрескоживопис претставува најголем сликарски ансамбл што е зачуван воопшто во една пештерна црква на брегот од Охридското Езеро.

На дел од внатрешните површини, со пополнување на нерамнините со големо количество малтер, се добиле погодни површини за сликање. Но на горните површини зографите биле принудени да сликаат врз нерамна основа и да се прилагодат на конфигурација на карпите.

Живописот во олтарската апсида е уништен, додека од композицијата Вознесение Христово, од темето на конхата, се гледаат само фрагменти. Во наосот е насликана композицијата Деисис, а веднаш до неа е фигурата на чудотворецот Св. Никола. Во истата зона следат светите воини Димитриј, Нестор, Артемиј, Никита, Теодор Тирон и Теодор Стратилат, Мина и Прокопиј, преставени во патрицијски одежди украсени со бисери и геометричка орнаментика. Над нив се светите лекари Кузман и Дамјан а потоа следат Св. Климент Охридски, Св. Антониј и Св. Ефимиј.

Големите Празници започнуваат со композицијата Благовести а потоа на северната страна следат Христовото раѓање, Сретението и Крштевањето. На јужната страна добро се зачувани композициите Лазарово воскресение и Влегување во Ерусалим. На западниот дел од храмот се насликани Распетието Христово и Мироносците на Христовиот гроб. Над самото цокле, на западната страна е преставено Христовото Преображение, а на северната половина од западниот сид - Успението на св. Богородица.

И покрај големата оштетеност на фрескоживописот анализите покажуваат дека ова сликарство поседува повеќе карактеристични одлики на охридската работилница од шеесеттите години на XIV век. Тоа се потврдува не само во програмското осмислување на целината и во иконографијата на некои композиции, туку и во изборот на светителите. Сликарството потстоеува на стилот на првата група зографи кои ги работат фреските во Марковиот манастир, а според композициската структура - на делата на познатиот охридски зограф од XIV век, Јован Теоријан, главниот сликар на Григориевата галерија во охридската катедрала Св. Софија.

Гоце Ангеличин Жура

Лит.: Г. Ангеличин Жура, Пештерните цркви во Охридско-Преспанскиот регион- [Р. Македонија, Р. Албанија, Р. Гриција], Охрид 2004, 27-35; Ц. Грозданов, Охридското сидно сликарство од XIV век, Охрид 1980, 147-149; Р. Љубинковиќ и М. Коровиќ-Љубинковиќ, Средновековното сликарство во Охрид, Зборник на трудови, Охрид 1961, 101-147.



# УСПЕНИЕ НА БОГОРОДИЦА



Црквата, посветена на Успението Богодиличино, е еднокорабна со поублест свод и тристррана апсида. Градена е од кршен камен додека делкан камен е употребен само на аглите и влезовите.

Фреско живописот во внатрешноста е пресликан во поново време при што е почитуван стариот распоред на претставите.

Според двата зачувани натписи, оригиналниот живопис бил изведен во две фази - 1444 год. и 1451 год. Постариот натпис, испишан на црковнословенски јазик, говори за отпочнување на работите во месец април 1444 год. и за завршувањето на сликањето, на 4 мај истата година, со заложба на попот Ѓорѓија и соседаните Станче, Михо, Рајко и Петко. Вториот

запис, кој се наоѓа на западниот сид, укажува на продолжување на сликарските работи на останатите површини во 1450-51 год. Во овој натпис, покрај имињата на ктиторите В'лкота, Славко, Грубан, Михо и Никола, се спомнува и името на охридскиот архиепископ Никола.

Во највисоката зона на сводот е насликан Старецот на деновите, источно од него е Христос од композицијата Вознесение, а западно Приготовениот престол. Под нив се допојасните фигури на пророците со свитоци во рацете, а на останатите сводни површини и на горните партии на потесните сидови се сместени Великите празници. Во олтарската апсида е претставена Богородица Оранта со малиот Христос во пазуви а под неа е композицијата Поклонување на Агнецот. Во страничните ниши се Пиета и Роман Мелод. Почесно место на јужниот сид до иконостасот, е дадено на патронот на црквата - св. Богородица а веднаш по неа се особено почитуваните св. Никола и локалниот светител и патрон на градот Охрид, св. Климент. На северниот сид е поворката на светите воини Теодор Стратилат, Прокопиј, Меркуриј, Димитриј и Ѓорѓи Победоносец. Необично е сместувањето на св. Петка во олтарскиот простор, веднаш до фигурата на св.

Василиј Велики. Идејната врска за оваа концепција може да се побара во нагласувањето на моментот на пренесување на преосветените дарови што според Литругијата на преосветените дарови, чиј автор е св. Василиј Велики, се случува токму на Велики Петок. Авторите на сликарството од првата фаза поседуваат помирен и посигурен цртеж од нивните наследници. Нивните внимателно сликаните форми, особено ликовите на воините на северниот сид, добиле тврдост изразена со остри судири на светли и темни партии, при тоа не губејќи ја сладникавоста на изразот. Претставите на св. Никола и св. Климент Охридски пак потсетуваат на најдобрите пластични решенија во охридското сликарство од последната деценија на XIV век.



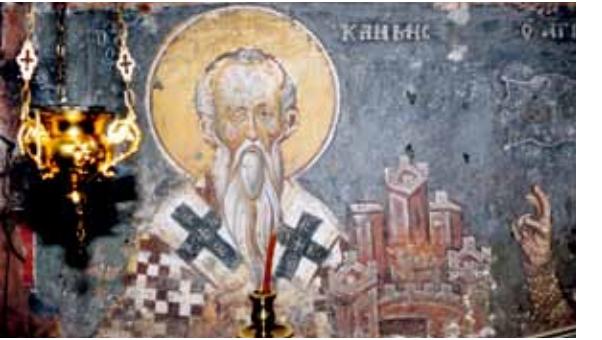
За начинот на работата на помладиот зограф кој ја довршил фрескодекорацијата во црквата во 1451 год., засега можеме да ценим преку ликовите на св. Теодор Стратилат, насликан на коњ и на архангел Михаил. Сочниот колорит и карактеристичното решавање на одделните делови на ликот не се нова појава: иако значително изменети и доведени до карикатуралност, тие овозможуваат да се насети експресивниот израз на фрескодекорацијата од охридската црква Св. Константин и Елена.

Гоце Ангеличин Жура

Лит.: Г. Ангеличин Жура, Христијански храмови и свети места во Охридско, Охрид 2007, 21-22; Г. Суботиќ, Охридската сликарска школа од XV век, Охрид 1980, 61-69; К. Балабанов, А. Николовски и Д. Ќорнаков, Споменици на културата во Македонија, Скопје 1980, 284.



# СВЕТИ СПАС



Североисточно од Охрид, во селото Лескоец е подигната мала по димензии еднокорабна црква посветена на празникот Вознесение Христово. Во натписот кој се наоѓа над западниот влез однадвор, испишан во времето на обновувањето на црквата (1898 год.), кога е досидан трем од западната и јужната страна, се споменува и годината 1462 како датум кога црквата била изградена и живописана. Храмот Вознесение Христово е подигнат со заеднички труд на неговите жители кои поименично се наведени во натписот над јужниот влез. Во овој долг и тешко читлив натпис се споменуваат преку дваесет имиња меѓу кои, како најзаслужни ктитори, се издвојуваат Тодор и неговата жена Булка.

Во внатрешноста на овој мал по димензии храм се наоѓа најголемата зачувана целина на сидно сликарство од XV век во Македонија, богата не само по бројот на сцените и на поединечните фигри туку и по ретките или сосем непознати иконографски особености. Обемната програма на сликаната декорација била овозможена со радикалното смалување на димензиите на претставите. Во горниот дел на сводот се наоѓаат фигураните на Христос од Вознесението, допојасниот лик на Старецот на денот и Приготовениот престол, а под нив допојасните фигури на старозаветните пророци. На долните површини од сводот и на соодветните страни од бочните ѕидови распоредени се Големите Празници. Успението Богородично како и обично е насликано над западниот влез. На западната страна на тесната површина пред Успението Богородично насликани се сцените Пилат ги мие рацете и Јуда ги прима сребрениците. Во олтарската апсида над прозорецот се наоѓа Богородица, а во долното дел е оштетената представа на Поклонението на Агнецот. Во најнискиот појас на наосот е направен избор на почитувани светители од охридското подрачје: на јужниот ѕид, веднаш до иконостасот се св. Климент Охридски, св. Никола Мирликиски и ктиторите Тоде и Булка, а зад јужната врата - св. Параксева Чудотворка





3

4



5

и св. Марина која со чекан го убива ѓаволот.  
Соседниот надолжен сид ги собрал светите воини  
Меркуриј, Прокопиј, Димитриј „Велики војвода“ и св.  
Ѓорѓи, а пред иконостасот е Царскиот деисис.  
Влијанието од охридската сликарска традиција и  
охридското поднебje зографот во црквата Вознесение  
Христово во селото Лескоец ја потврдил со ретката  
иконографија на ликот на св. Климент, заштитникот на  
Охрид, насликан со модел на градот во рака, како и  
со необичниот деталь во композицијата Тајната вечерва

каде што на трпезата е насликана охридска пастрмка  
со нејзините карактеристични црвени пеги.

Гоце Ангеличин Жура

Лит.: Г. Ангеличин Жура, Христијанските храмови и свети места во Охридско,  
Македонија Прима, Охрид 2007, 42-43; Г. Суботиќ, Охридската сликарска школа  
од XV век, Охрид 1980, 93-104; Р. Љубинковиќ, Црква Светог Вазнесења у селу  
Лесковцу код Охрида, Стариар II, Београд 1951, 193-216.

# СИ (СИТЕ) СВЕТИ



Подигната во средината на XV век црквата на Сите Свети(тели) во село Лешани, припаѓа на редот мали еднокорабни гробјански храмови. За гробниот карактер на храмот зборува посветата на Сите Светители кои се почитувани како заштитници на мртвите како и зачуваните стари надгробни плочи. Со најновите археолошки ископувања се потврдува постоењето на постар храм, со тристраница апсида и нартекс. Зачувани се фрагменти од некогашниот живопис на источниот сид на нартексот.

Според натписот кој рускиот истражувач Виктор Григорович го прочитал во пролетта 1845 год., храмот бил подигнат од Никола Божиков од Охрид

во 1452 год., за време на архиепископот Никола. Во сводот се насликани Приготовениот престол, Старецот на деновите, опкружен со серафими, ангели и тетраморфи и Христос од сцената Вознесение, а во пониските зони се допојасните фигури на старозаветните пророци Исаја, Малахиј, Давид, Самуил, Михеј и Мојсеј. Големите празници започнуваат на источниот сид со преставата на Благовестите и продолжуваат на јужниот сид со Раѓањето, Сретението, Крштевањето и Лазаровото воскресение. Меѓу допојасните светителски претстави, поставени во медаљони и правоаголни полиња се архијерите Силвестер, Василиј и Ахилиј, светите лекари Кузман, Дамјан и Пантелејмон, а веднаш до св. Пантелејмон е ликот на заштитникот на Охрид, св. Климент. На северниот сид се светите воини Димитриј и Ѓорѓи, а пред самиот иконостас е Царскиот деисис од кој е зачуван само ликот на св. Богородица Царица. Во продолжение, во олтарскиот дел се фигурите на светите архијереи Петар Александрички и Анастасиј Александрички.

Едноставноста и леснотијата во изложувањето на програмата во Лешани оддаваат искусен зограф, темпераментен творец, продолжувач на една посебна струја во сликарството во спомениците на



охридскиот круг која се следи од шеесетите години на XIV век, а на која и припаѓаат дел од фреските од Марковиот манастир во близина на Скопје.

Гоце Ангеличин Жура

Лит.: Г. Ангеличин Жура, Христијанските храмови и свети места во Охридско, Македонија Прима, Охрид 2007, 44-46; Г. Суботиќ, Охридската сликарска школа од XV век, Охрид 1980, 69-76.



1

2

# СВЕТА БОГОРОДИЦА КЕЛИЈА



Малата црква на Богородица во с. Велмеј, преставува еднокорабна градба со полуобличест свод и тристраница апсида. Патронката на храмот, Богородица од типот Умиление е претставена во лунетата над влезната врата, врамена во богато орнаментирана флорална декорација.

Внатрешноста на храмот е целосно насликана. Во олтарниот простор на северниот сид е прикажана Визијата на св. Петар Александришки, додека во конхата на асидата Богородица од типот Знамење (со малиот Христос во медаљон) е сигнирана како Платитера. Под неа, во вообичаената композиција Поклонување на Агнец се вклучени и двајцата архангели Михаил и Гаврил, облечени во далматики,

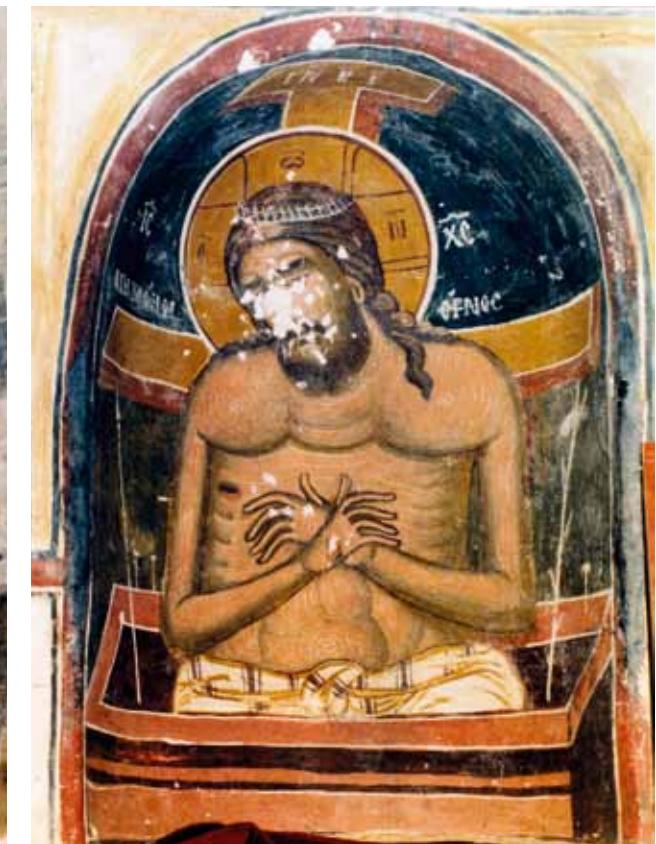
со богато украсени лороси и со рипиди во раце. Над конхата во асидата под горниот прозорец е насликан Христовиот неракотворен образ кој го носат два ангели облечени во долги химатиони. Страницено од ангелите се прикажани дванаесетте апостоли живо гестакулирајќи и со погледи вперени кон небото каде што се наоѓа Исус Христос во мандорла придржување од четири ангели.

Во првата зона од северниот сид се насликани воини и композицијата Деисис, а како пандан на оваа композиција на јужниот сид се претставени двајцата свети воини Теодор Тирон и Теодор Стратилат со маченички крстови во левата рака додека десната им е со гест на поклонение. Интересно е што овие свети маченици на главите носат маченички венци.

Импресивна е преставата на великосхимникот Ефимиј, со долга бела брада, високо чело и бела коса, облечен во монашка риза, мантија и аналав. Преподобниот отец во десната рака држи отворен свиток на кој се испишани неговите зборови: „Браќа оружјето на монахот е размислувањето, молитвата, смиреноста и мудроста.“

Во третата зона, започнувајќи од олтарниот простор, на јужниот и северниот сид се прикажани Големите Празници. Целиот западен сид над влезната врата го зафаќа композицијата Успение на Богородица.





2

3

4

5

Малите димензии на црквата Св. Богородица-Келија ќе условат тематското концепирање на живописот да биде заокружено во една целина која програмски ќе биде многу слична со сликаните ансамбли на еднокорабните охридски параклиси од XIV век и селските цркви во Охридскиот крај од XV век. Сето тоа се гледа во изборот на светителскиот хор, започнувајќи со Дејзисот, светите воини, великосхимниците, мачениците во медальони, изборот на Големите Празници и трите претстави на Христос во сводот - Синот Божји, Старецот на Деновите и Ангел на Големиот Совет. Анализата на живописот укажува на два сликарски ракописи кои се разликуваат по начинот на свак

ањето на ликовната обработка на светителите. Првиот зограф кој го извел поголемиот дел од животописот е теолошки образована и сликарски надарена личност. Неговиот суптилен ликовен израз е препознатлив во обработката на волуменот на светителските ликови, посебно на светите воини и апостолите каде што користи топол окерен инкарнат со благо црвено руменило и зелени сенки. Уметникот е длабоко инспириран од сликарството на XIV век, а сето тоа може да се согледа во смислата за хармонично компонирање на сцените коишто ги збогатува со карпести и шумести предели и ги врамува со богата архитектура како и во начинот на сликањето на фигураните и моделирањето на

дрaperиите кои го следат движењето на телото. Како теолошки образована личност тој ќе биде инспириран од поезијата на св. Јован Дамаскин во илустрација на сцената на Успението на Богородица. Живописот во црквата посветена на Богородица преставува врвно ликовно достигнување од крајот на XV век и почетокот на XVI век во Македонија.

Гоце Ангеличин Жура

Лит.: Г. Ангеличин Жура, Св.Богородица Пречиста-Келија, с. Велмеј -Охридско, Културно наследство, 19,20,21/1992-93-94, Скопје 1996, 149-164; П. Мильковиќ-Пепек, Една непроучена црква во с. Велмеј во Охридскиот крај, Зборник на Археолошкиот музеј на Македонија, 1975-1978, Скопје 1978, 105-109.

# СВ. ЃОРЃИ



По својот архитектонски тип црквата Св. Ѓорѓи преставува еднокорабна засведена градба со издигнат попречен кораб, архитектонски тип кој во Охрид се појавува кон крајот на XIV век во црквите Св. Богородица Болничка и Св. Константин и Елена. Фрескоживописот кој се наоѓа на западниот дел од црквата неповратно е уништен пред Првата светска војна кога кон западната страна бил додаден широк наос, а од старата црква е формиран олтарен простор. На сводот на попречниот кораб е претставен ликот на Христос Седржител (подоцна пресликан), опкружен со тетраморфи. На страничните делови на сводот се уште

се видливи старите фрески со претстави на серафими и ангели, додека во триаголните сегменти на сводот се насликаны четворицата евангелисти Марко, Лука, Матеј и Јован.

На страните на надолжниот кораб од јужна страна се композициите од Големите Празници: Раѓање, Сретение, Крштевање и Лазарово воскресение, а на северната продолжуваат Влегувањето во Ерусалим, Распетието, Мироносиците и Слегувањето во пеколот. Во олтарската апсида е насликана композиција Поклонување на агнецот, а на источниот сид Благовестите.

Охридскиот патрон св. Климент добил исклучително место на северниот сид, веднаш до иконостасот а пред Царскиот деисис, додека фигурата на св. Никола, вообичаено поставувана близку до иконостасот, тука добила место на западниот крај на јужниот сид. Необично е местото на композицијата Преображение која е сместена во првата зона на јужниот сид, веднаш до иконостасот.

Авторот на ова сликарство се потпред на постарите сликарски остварувања во Охрид како и на ранохристијанската симболика. Во тој контекст карактеристично е присуството на традиционалните симболи на царската власт - двоглавите орли (на источниот сид, во орнаментирана рамка) и одамна отфрлената симболична претстава на Исус Христос - фигурата на јагне со иницијалите на Исус Христос. Фрескоживописот на непознатиот зограф од XV век не поседува особени уметнички квалитети. Фигурите во композициите кои се наоѓаат во втор или трет план имаат глави со изразита изокефалија. Но и покрај тоа овој ансамбл плени со сочиот колорит.

Натписите на фреските во Годивје даваат интересни податоци. Сите сигнатурите на сцените и ликовите се испишани на црковнословенски јазик со примеси на локален дијалект, што претставува реткост во спомениците од територијата на Охридската



археописопија од ова време, додека текстовите на ротулосите што ги држат светите архијереи се вообичаено пишувани со грчко писмо. Користењето на црковнословенскиот јазик во натписите на сидното сликарство во охридската диецеза станало поприсутно дури во периодот на турократијата, особено во времето на охридскиот архиепископ Прохор. Карактеристичното архитектонско решение по примерот на охридските споменици од XIV век и тематската врска со сидното сликарство во охридските

храмови од истото време, укажуваат дека за храмот Св. Ѓорѓи во с. Годивје биле повикани мајстори кои што добро го познавале уметничкиот фонд во Охрид, но дека нивниот творечки потенцијал не бил на висина на постарите уметнички достигнувања.

Гоце Ангеличин Жура

Лит.: Г. Ангеличин Жура, Христијанските храмови и свети места во Охридско, Македонија Прима, Охрид 2007, 28-30; Г. Суботиќ, Охридската сликарска школа од XV век, Охрид 1980, 27-34; Ц. Грозданов, О портретима Климента Охридског у охридском живопису XIV века, ЗПУ, Нови Сад 1969, 10.

# РАЃАЊЕ НА БОГОРОДИЦА



Денешниот манастирски комплекс се развиил околу средновековното монашко живеалиште и црква изградени во карпи. Најстариот зачуван живопис во таа црква, посветена на Раѓањето на Богородица, датира од крајот на XVI век. Горниот дел од градбата, изведена од камен, тули и дрво, е делумно видлив бидејќи е инкорпориран во современ објект. Прилагодувајќи се на карпестите површини, анонимните сликари извеле вообичаена иконографска програма сликајќи ситни ликови во наративните сцени. Службата на архијереите и темите поврзани за евхаристијата се прикажани на северниот сид. Во лачно засведена ниша стојат св. Кирил Филозоф, св. Климент Охридски и св. Спиридон држејќи

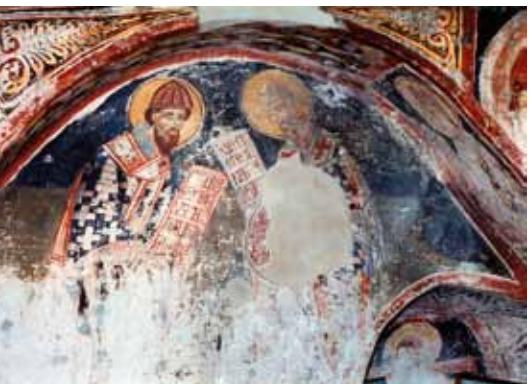
свitoци со литургиски текстови. Исклучителноста во композицијата е отсуството на вообичаените екуменски црковни отци во чинот на Светата литургија. Наместо нив, непосредно околу Агнецот - жртва (што денес не е видлив) се поставени св. Константин - Кирил Филозоф и св. Климент Охридски, словенските мисионери и просветители од IX-X век. Оваа иконографија е едно од најсилните изразување на почитта кон нив на територијата на Охридската архиепископија во поствизантискиот период.

Кон крајот на XVIII век, веројатно заради оштетеност на живописот, во апсидата и проскомидиската ниша фреските се обновени во стилот на традиционалното, но барокизирано сликарство од зографи кои се потпишале со имињата Јован и Ангел.

Калишта е активен женски манастир со грижливо негуван простор на кој во XX век се изградени главната црква Св. Богородица, параклисот Св. апостоли Петар и Павле крај светиот извор, економски и административни објекти со резиденцијата на архиепископот на Македонската православна црква.

Викторија Поповска-Коробар

Лит.: Г. Ангеличин-Жура, Страници од историјата на уметноста на Охрид и Охридско (XV-XIX век), Охрид 1997, 33-40; М. Коровиќ-Љубинковиќ, Одраз култа Кирила и Методија у Балканској средњевековној уметности, Кирил Солунски, кн. 1, Скопје 1979, 123-130.



# СВЕТИ АТАНАСИЈ



Во непосредна близина на Манастирот Калишта, срасната со околните карпи, се наоѓа мала пештерна црква, посветена на Александрискиот архиепископ Атанасиј. Изградена е со трудот на монасите од блискиот манастир.

За оформување на црквата била искористена плитката вдлабнатина на пештерата на чија источна страна биле оформени сидови со тристррана апсида и бил поставен

покрив од камени плочи. До храмот водат камени степеници.

Во внатрешноста на црквата е сочуван најбогатиот средновековен сликан ансамбл во струшкиот регион. Стилските белези на овие фрески недвосмислено укажуваат на работа на вешт зограф од седумдесетите години на XIV век кој одлично го познавал својот занает и поседувал солидна теолошка наборазба. Во XIX век дел од овој живопис е пресликан.

Во апсидата е насликана Богородица, во став на Оранта, а под неа - композицијата Поклонување на Агнецот. Изборот на светителските фигури, преставени на малите површини на сидовите од наосот, е извршен со голема умешност. Веднаш до иконостасот од јужната страна е насликан заштитникот на Охрид, св. Климент Охридски, а потоа следат пустиножителите Ефимиј и Антониј, лекарите Кузман и Дамјан, воините Димитриј, Ѓорѓи и Теодор Тирон, архангелот Михаил и чудотворецот Никола. На северната страна до иконостасот е насликана композицијата Деисис. Од циклусот на Големите Празници се илустрирани: Раѓањето Христово, Сретението, Распетието и Мироносците на празниот Христов гроб, додека на западната страна е Успението на Богородица. Останатите композиции кои припаѓаат на оваа целина, Благовестите и Христовото Вознесение, вообичаено се сместени во олтарскиот простор. Ликот на патронот на храмот Св. Атанасиј е насликан над јужната врата.

Најверојатно во XVII век, живописот во олтарскиот простор е з bogатен со претстави на повеќе архијереи, додека допојасните фигури на светите маченички Петка, Марина, Недела и Варвара, поставени во правоаголни рамки, се над јужната врата.

Во особеностите на најстарото сликарство на оваа пештерна црква се огледа извесен еклектизам. Драпериите, а особено позадината, зографот ги слика со светли и чисти бои. Ликовите имаат живи изрази,



драпериите слободно паѓаат. Зографот има големо чувство за светлотемни контрасти. Ликовите од оваа црква потсетуваат на некои стилски одлики на постариот живопис во Преображенскиот манастир во близината на с. Зрзе, Прилепско, а некои карактеристики навраќаат на живописот на Св. Богородица Захумска во близината на Охрид од 1361 год.

Гоце Ангеличин Жура



Лит.: Г. Ангеличин Жура, Пештерните цркви на брегот од Охридското Езеро, Македонија Прима, Охрид 1999, Ц. Грозданов, Охридското сидно сликарство од XIV век, Охрид 1980, 158-159; 19-26; В. Ј. Ђурић, Византиске фреске у Југославији, Београд, 1975, 90.

# АРХАНГЕЛ МИХАИЛ



Високо над селото Радожда, во живописен карпест предел и на само стотина метри од брегот на Охридското Езеро, истрајните средновековни монаси приспособиле мал но богат со сликана декорација простор за свое прибежиште посветувајќи го на небесниот архистратиг – архангелот Михаил. И покрај повеќекратните оштетувања, денес може да се согледаат напластените слоеви на фреско-сликарство од XIII, XIV, XV и XVII век во наосот и нартексот, како и скромно украсениот дрвен иконостас со икони од XIX век. Од најстариот слој живопис, во најголем дел откриен на јужниот сид на нартексот, се издвојува прочуената композиција Чудото во Хона – тематски, иконографски

и сликарски репрезентативен исечок од сториите за подвите на архангелот Михаил. Доминантното место и грижливо формираниот простор што е отстапен на оваа сцена се смета дека се должи на намерата да се изрази пietet кон најстарото светилиште на архангелот Михаил во Хона. На истиот сид, под слојот фрески од XIV век, е откриена и претставата на св. Параскева, додека на западниот – ликовите на св. Јован Каливит и на св. Климент Охридски. Живописот во наосот од XV век претставува засебна целина. Тука се светителечители Пантелејмон, Кузман и Дамјан и две фигури на жени светителки (на источниот сид), на св. Константин и Елена (на јужниот сид), а на северниот сид се распознаваат св. Теодор Тирон и Стратилат, великомаченикот Гоѓи, архангелот Михаил и композицијата Деисис. Втората зона е посветена на сцени од Великите празници, а во замислената купола е Исус Христос Пантократор. Под него се пророчките фигури. На живописот од крајот на XVII век му припаѓа патронската фигура на архангел Михаил од источната фасада. Стилско – ликовните особености на најстарото сликарство по кое е позната пештерната црква во Радожда зборуваат за актуелните предизвици на зографите кои твореле во контекст на сликарските ориентации на протопалеологовската и





2



3



4



5

палеологовската уметност, вешти во организација на деликатниот простор и импресивни во изразувањето на суптилниот карактер на ликовите на светителите. Сите подоцнежни „реплики“ и/или ново формирани сликарски целини го потврдуваат исклучителното место на овој храм, а кој како ретко кое светилиште оформлено во специфично дадениот природен простор покрај брегот на Охридското Езеро, нуди повеќевековна историја и исклучително богатство на сликан материјал.

Лит.: Г. Суботиќ, Охридската сликарска школа од XV век, Охрид 1980, 21 - 24.  
Д. Баршиева - Трајковска, Пештерната црква Архангел Михаил, Радожда, истражувања и конзервација, Скопје 2004.

Јулија Тричковска

# СВЕТИ ГОРГИ



Во централното јадро на градот Струга, на темели на мал средновековен храм, во 1835 год. е подигната монументална трикорабна базилика којашто со дел од сидната маса е вкопана под земја. Приратата и камбанаријата на запад се од подоцнежно време. Иконостасот е изработен во 1847 год., во комбинација на камен и дрво, а сидното сликарство е изведено триесетина години подоцна (1872 -1874) од тајфата на галичките зографи, браќата Макариеви. Иконостасот и сидното сликарство се најспецифичните содржини по кои овој храм добива посебно место во црковната уметност од XIX век во Македонија. Мермерните парапетни плочи на иконостасот имаат плитка релејфна рамка од

флорални мотиви а во средината – рајски птици. При повторувањето на централниот мотив на плочите, мајсторот го избегнал шематскиот концепт и птиците ги моделирал на различни места и во различни пози. Во духот на оваа дисхармонична композициска поставка на мермерната декорација, во горниот агол на парапетната плоча под престолната икона на Исус Христос, е претставена фигурата на патронот на храмот – св. Гоѓи на коњ. Горните партии на дрвениот и позлатен иконостас се работени во длабока резба од флорални и зооморфни мотиви. Овој редок конструктивен и уметнички концепт е израз на спојување елементи од средновековните мермерни олтарни прегради и современите дрвени резбани иконостаси.

Сликарството на браќата Христо, Исак и Козма Макариеви, чии имиња се испишани над јужниот влез во храмот, е сведоштво за современите тематско-иконографски трендови, во голем дел произлезени од популарната графичка продукција. Пространите сидни платна се исполнети со сцени од повеќе циклуси – Постанокот на светот, Великите празници, Христовите параболи, сцени од животот на Богородица и нејзиното успение на небо, сцени од мачеништвата на св. Гоѓи и на св. апостол Петар, Страшниот суд, Јовановото откровение... Врската со текстуалните





предлошки на оваа „илустрирана Библија“ е конкретизирана на тој начин што во рамките на секоја сцена е наведено соодветното поглавје – концепт што вообичаено е применуван во графиката. Популарноста на одредени светители е исто така посебно нагласена во сликаниот репертоар на струшкиот храм. Новиот модел на композицијата на словенските просветители, Седмочислениците, со

словенската азбука испишана на свиток положен на масата покрај која централно место зазема фигураната на св. Климент Охридски, добил почесно место – веднаш до олтарот на северниот сид. Фигурата на зетскиот кнез Јован Владимир, чиј култ традиционално бил почитуван во централните и западните делови на некогашната Охридска архиепископија, е насликан над композицијата на

Седмочислениците, според моделот од една икона со житие на светителот од 1742 год., дело на познатиот бакрорезец Христофор Жефарович.

Посебен раритет во сликаната програма на галеријата на кат се четирите сцени со морализаторски карактер за последните мигови од ововземниот живот на христијанинот, предадени со чувство за сугестионност и дарба за нарација.

Најголемата реликвија што се чува во струшкиот храм е иконата со допојасје на патронот – св. Ѓорѓи од 1267 год. Ова уникатно дело на зографот и рефендер на охридската катедра - Јован, претставува завршен акорд на уметничките дострели на зографите кои твореле во доцнокомненскиот стил. Меѓу другите иконописни дела, во значителен дел изработени во XVI век, се житијската икона на св. Ѓорѓи, поставена на јужниот крај на престолниот ред икони на иконостасот, на иконата за целивање Богородица со Христос, атрибуирано дело на зографот Јован од Грамоста, на светите апостоли Петар и Павле од виртуозен анонимен зограф и други, над педесетина икони, неодамна случајно пронајдени при замената на дотраениот кров на храмот. Оваа богата збирка во најголем дел упатува на креативната уметничка продукција на Охридската архиепископија од времето на архиепископот Прохор (1525-1550).

Повеќето од иконите денес се презентирани во галеријата оформена во припратата на храмот.

Јулија Тричковска

Лит.: Ц. Грозданов, Сидното сликарство и иконописот во струшкиот крај, во: Струга и Струшка, 335-345; Истиот, Влијанието на Христофор Жефарович врз творештвото на македонските мајстори од XIX век, во: Западно-европски барок и византиски свет, Зборник радова со научног скупа (1989), САНУ, књ.18, Београд 1991, 207-212; Ј. Чокревска-Филип, Праведено и грешно исповедување во црквата Св. Ѓорѓи во Струга, во: Јубилеен зборник 25 години митрополит Тимотеј, Охрид 2006, 295-308.



7

# АЛИ ПАШИНА ЦАМИЈА



Али паша џамија е сместена во старата охридска чаршија. За годината на нејзината изградба и за нејзиниот ктитор немаме податоци. Според една вакуфнама која датира од 1491 година и во која се споменуваат сарај и вакафи кои му припаѓаат на Али паша можеме да заклучиме дека имало и џамија која го носела неговото име. Според архитектонските карактеристики и едноставноста на формите можеме со сигурност да претпоставиме дека џамијата е подигната кон крајот на 15 или почетокот на 16 век. Во составот на џамијата во 1823 година била подигната и медреса која денес не постои.

Основата на Али Пашина џамија е во форма на квадрат со димензии 15 x 15 м. над која се издига

осмоаголен тамбур а над него, невообичаено, уште еден дванаесетостран тамбур засведен со плитка купола. Преодното решение во внатрешноста на џамијата е решено со помош на тромпи. Сите страни од харимот непрекидно водат кон единствената точка на кубето што ја симболизира единственоста на Аллах ц.ш. Потиснатиот кров на куполта, доста тесните отвори на прозорите се карактеристика на локалната градба што говори дека нејзиниот неимар е веројатно од Охрид. Првобитниот трем не е сочуван но следејќи ги аналогите со слични објекти во овој период може да се претпостави дека бил од типот на отворен трам со три мали куполи (веројатно сличен на денешниот). Внатрешноста на џамијата се одликува со единство на просторот, едноставност на формите и доминација на волуменот. Михработ, сместен на југоисточниот ѕид е со единствена форма – вдлабен во ѕидот, без декоративни елементи и врамен во плитко профилирана рамка. Минберот е изработен од камен и на него се појавуват единствените декоративни елементи во целиот внатрешен простор. На горниот дел од минбарот изведени се во плиток рељеф розети и мотивот на чемпрес (кипарис), кој всушност претставува стара и универзална слика со погребна симболика, и истиот може да се смета за типичен мотив од народниот фолклор од крајот на 18 и почетокот на 19 век.





2



6



7



5

По целата должина на југозападната страна е сместен махвилот кој на свој начин го смирува волуменот во внатрешноста. Остатоците од минарето се наоѓаат до јужната страна од џамијата. Тоа е урнато во 1912 година и до денес не е обновено. Според димензиите на неговата основа станува збор за минаре кое со својата височина и елегантност доминирало во овој дел од охридската чаршија. Градено е од тула и во него се влегувало и од тремот но и од махвилот во џамијата. Она што е особено интересно е податокот за постоење на уште едно минаре во западниот дел од џамијата. На овој податок наведува во својот „Патепис“ Евлија Челеби кој пренесува дека во Охрид постоела џамија со две минариња. Џамијата првобитно имала едно минаре а подоцна Султанот Бајазид II (1481-1512) наредил да се подигне уште едно. Можното постоење на уште едно

минаре го потврдуваат и трагите од постоење на влез на тој дел од џамијат. И самите охриѓани пренесуваат дека во Охрид постоела џамија со две минариња. Доколку ова се прифати, во тој случај Али Пашија џамија е една од ретките џамии со две минариња подигнати на Балканот. Али Пашијата џамија е градена од камен и печена цигла и е меѓу првите џамии која е изградена во Македонија. Целиот харим на џамијата нема никакви форми кои би ја нарушиле неговата целина., доколку се прифати нашата претпоставка, е една од ретките џамии со две минариња на Балканот.

Зоран Павлов

Лит.: М. Ибрахими, Али Пашија џамија во Охрид, Ел-Хилал ноември-декември 1987 год., 12; Е. Н. Ayverdi, Osmanli Mimari Eserleri, Yugoslavya, III. Cild, 3. kitab, Istanbul 1981, 136.

# ТЕКИЈА ЗЕЈНЕЛ АБЕДИН ПАША



Ова значајно теке кое припаѓа на халветскиот ред дервиши е сместено во непосредна близина на стариот чинар во Охрид.

Според записот кој се чува во охридското теке каде доаѓа пирот Хајати, тие излегуваат како шејхови во 1766 година. По земањето на хиљафет од серескиот карабашиски шејх Јусеин, шејх Мехмед Хајати се упатил кон Охрид, каде по известно време со ферман на Султанот го основа текето и дервишкиот ред Халвети. Текето претставува комплекс составен од повеќе објекти различни по својата намена и значење, но со подеднакво важна улога во социјалниот живот и потребите на верниците.

Теке цамијата е веројатно подигната кон крајот на 16

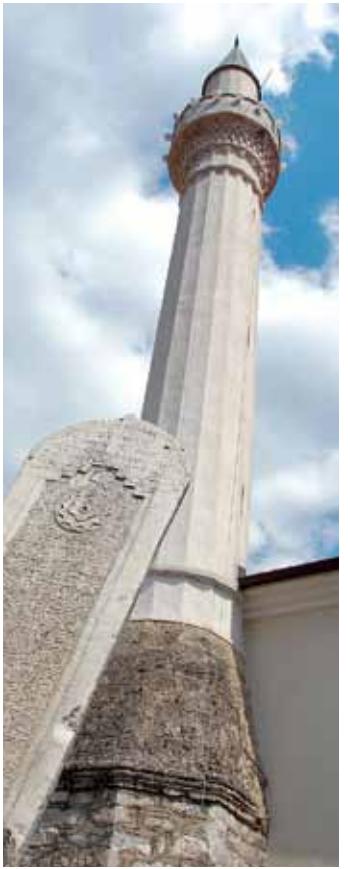
век како задужбина на Зејнел Абидин паша. Во неа се наоѓаат сите простории неопходни за извршување на верските обреди: семахане, кафе оџак, просторија за молење, гостинска соба. Минарето, кое е запазено во целата своја височина, потекнува од 17 век.

Турбето кое се наоѓа веднаш до влезот во комплексот е градено во две фази. Турбето во кое е погребан Хајати Баба и уште други три гроба е подигнато во 18 век. Истото е обновено во текот на 19 век од страна на шејхот Зекириј во ампир стил. Во овој обновен правоаголен дел се сместени гробовите на девет шејха од текето.

Шадрванот преставува полигонална градба прилепена до западната страна од турбето. Тој ја имал функцијата за земање абдест пред молитва но и на место за релаксација и разговори на дервишите.

Комплексот на текето е надополнет со семејната кука на шејхот (факсимилски обновена кон крајот на 20 век) која со своите амбиентално архитектонски и уметнички вредности (резбани таваници, стари предмети, библиотека со ретки книги...) е неодвоив дел од духовниот и верскиот живот на текето. Во комплексот на текето се и две групи на гробишта – едните веднаш до цамијата и вторите кои припаѓаат на семејството на шејхот и каде се погребани членови на семејството, прислужници и дарители на текето.





2

3



4



5



6

Денешниот изглед теќето го добива во текот на 19 век, што го потврдува присуството на елементи од ампир стилот.

За време на својот живот Мехмет Хајати дава хиљафет на голем број шејхови во Македонија и Албанија, како резултат на што се отвара едно теке и во Струга. Охридското теке е аситане – центар, на кој му биле подредени братските текии во Струга, Кичево и Штип.

Зоран Павлов

Лит.: Г. Паликушева, Дервишки ред Халвети во Македонија, Зборник на Штипскиот народен музеј I, Штип 1958/59, 105-119; Е. Н. Ayverdi, Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri - Yugoslavia, III. Cild, 3 Kitab, İstanbul 1981, 142-144.

# ТУРБЕ НА СИНАН ЧЕЛЕБИ



На Плаошник, во непосредна близина на црквата Св.Климент, се наоѓа турбето во кое е погребан Синан Челеби. Турбето во својата архитектонска форма е доста слободно решено, со развиена форма која е диктирана со двата гроба што се наоѓаат во него. Во основа тоа е во форма на буквата „L”, од типот на отворени турбиња, ослонето на квадратни столбови на секој од аглите. Левиот дел од турбето е помал и тука е погребан Хасан Баба а другиот гроб е веројатно на братот на Синан Челеби или можеби неговиот син. Според некои податоци во гробот е погребано детето на Ана Ташула, христијанка, жена на Џеладин бег која го задавила своето дете да не ја прими муслуманска вера. Во просторно поголемиот издолжен простор е сместен гробот на Синан Паша со исклесан надгробен камен со натпис. Според натписот на арапски јазик, над кој се наоѓа украс од стилизиран лист, Синан Челеби умрел на 19 април 1493 година. Денес, оваа надгробна плоча се чува во Заводот и Музеј во Охрид. Турбето кое е единствено од овој тип во Македонија со своето архитектонско решение овозможува негово извонредно поврзување со околниот пејзаж. Тоа претставува култно место на муслуманите и особено е посетено на 6-ти мај (верски празник Х'д'рlez - Ѓурѓовден).

Зоран Павлов

Лит.: К. Томовски, Преглед на позначајните турбиња во Македонија, Годишен Зборник на Технички Факултет, III-3, Скопје 1957/58.



1



2



3

# ХАЛВЕТИ ТЕКЕ



Сместено во стариот дел од градот, во непосредна близина на центарот, Халвети текето во Струга претставува значаен споменик на Османлиската култура. Не постои натпис со точниот датум на неговото формирање, но според кажувањата, текето било основано од страна на Хасан Баба (Асан Деде) кој бил истакнат дервиш во Струга, а халифе добил од пир Хајати од Охрид во почетокот на 18 век.

Текијата е од типот на ахшаб градби. Претставува повеќепросоторен објект со мали димензии простории кои функционално го оправдуваат своето постоење. Објектот се состои од следниве простории: семахане (простор за намаз), кафе-оџак (просторија за разговор), јаз-оџаги (летен простор) и мисафирхана (приемна соба за гости). Сите простории се покриени со четвороводен кров поделен во два дела.

Влезот во текето е од неовообичаената јужна страна каде што се наоѓа и минарето. Тоа е изработено од добро обработени камени квадри а изградено е веројатно (според натписот кој се наоѓа на неговото тело) во 1922 година.

Во внатрешноста на молитвениот простор сочувана е оригиналната дрвена купола.

Со своите културни и естетски вредности Халвети теке претставува типичен пример на османлиската градба од 18 и почетокот на 19 век.

Зоран Павлов

Лит.: Е. Н. Ayverdi, Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri - Yugoslavia, III. Cild, 3. Kitab, İstanbul 1981, 241; Исламска заедница и нејзините институции, Скопје 1997, 85-86.



# ОХРИДСКА СТАРОГРАДСКА АРХИТЕКТУРА



Охридската архитектонска структура се развила врз старите остатоци на античкиот Лихнидос, на доминантните позиции од античкиот град и доцноантичките проширувања на градот кои, просечно, лежат на длабочина од 1,50 м под денешното ниво на Охрид. Денешниот архитектонски склоп е формиран на просторите од седлестиот охридски рид над самиот брег од езерото и, во

поново време, со проширувања на низинските простори околу ридот. На повисокиот ридест простор, Високото Кале, каде што се издигнува Самуиловата тврдина/цитаделата на Охридската крепост, односно на неговото источно подножје и на самиот седлест дел кој ги дели двете ридести возвишенија, како и на западните и јужните простори простори од понискиот рид, односно во просторите на подградието кое го заградуваат бедемите од охридската крепост, просторот наречен Варош, се развило старото градско јадро, архитектонски врзано и групирano околу сакралните архитектонски градби, црквите Св. Климент и Св. Пантелејмон, Св. Богородица Перивлепта, Св. Софија, Голем Св. Врачи, Мал Св. Врачи, Св. Константин и Елена, Мал Св. Климент и црквите Св. Богородица и Св. Никола Болнички и Св. Никола Геракомија, како и населбата Канео, истурена позиција во југозападното подножје на повисокиот рид, поточно на самиот брег од езерото, до југозападниот гребен од ридот на кого уште во XIII век била изградена црквата Св. Јован Богослов Канео. Архитектонскиот склоп на источното подножје од понискиот рид, кое завршува со популарната охридска Чаршија, односно источниот дел од понискиот рид којшто е надвор од сидините на





2



3



4

охридската крепост, просторот наречен Месокастро, е формиран во времето на доминацијата на Отоманската Турција, но секако, со архитектонски објекти кои соодветствуваат со архитектонските одлики на Варош. Имајќи го предвид фактот дека денешниот изглед на старата охридска архитектура главно се потпира на условите и градителските можности на населението од градот во втората половина на XIX век, кое, за разлика од индустрискиот развој на

западноевропската цивилизација, во таа смисла се уште е во средновековни рамки, материјалната база за градењето на објектите за живеење се состоела од автохтоните природни материјали: камен, дрво и вар. Каменот главно бил употребуван за сутеренските и приземни сидови, а често овие камени сидови го надминувале и првиот кат. Катовите и меѓукатните конструкции биле изведувани врз основа на скелетниот-бондрук систем. „Хоризонталните и вертикалните конструкции еластично се сврзани



5



6

во стабилна целост" (Чипан) со помош на триаголни форми во составот на сидовите изградени од две страни со прореди на тенки грубо делканы штици преку кои се нафрлува малтер од песок и вар. Значи, сидовите биле составени од две платна и воздушен слой меѓу нив, со што се постигнувала задоволителна термоизолација. И покривните конструкции ја следеле конструктивната идеја, а биле изведувани со вертикални потпирачи и со минимален наклон што го ползува керамидата како главен елемент на покривниот систем. Во врска со ова треба да се каже дека употребениот материјал и облиците на градбите биле под „целосна власт“ на градителот во поглед на статичката стабилност при што се постигнало чувството на мирна сигурност и складност во конструктивната проблематика.

Вкупниот екстериерен впечаток на најелитните архитектонски градби од староградската охридска архитектура е дека со посегот по висините на катовите архитектонскиот облик се проширува со надвишени и проширени катови на челните страни кои се потпираат на дрвени потпирачи (еркери) и со колористичкиот ефект од само две бои: бела од фасадните сидни платна и кафеава од поединечните или хоризонталните низови на дрвените прозорски рамки со истоветен колористиччен и хармоничен спој со влезните партии, односно дрвените порти. Во стариот дел на денешниот Охрид ваквите архитектонски градби се зачувани на повеќе места покрај улиците „Самуилова“ и „Коста Абраш“ во јужното подножје на понискиот охридски рид, речиси близу или покрај езерскиот брег, како и на улицата „Илинденска“ (популарната „Попарница“) која се протега во седлестиот простор меѓу двета рида, на потезот од Горна Порта до катедралната црква Св. Софија, како на пример палатата на Карчевци до Горна Порта) која беше урната кон 60-тите години од XX век, куќата на Огненовци (денес со бр. 45); на



7

улиците „Самуилова“ и „Коста Абраш“ се издигнуваат архитектонските градби од овој вид: палатата на Стружанчевци која е наслонета на зачуваната кула од Долната порта на охридската крепост, палатите на Чаулевци, Робевци и Уранија, палатата на Савинови (денешната Вила „Света Софија“) до црквата Св. Никола Геракомија и куќата на Грунчевци јужно покрај Св. Софија. Некои од овие архитектонски градби во Охрид го носат епитетот „Охридски архитектонски убавици“, како што е на пример импресивната градба на Грунчевци (до Св. Софија) и како што се на пример палатите на Робевци, Уранија и на Савинови и каква што до 60-тите години од XX век беше куќата на семејството Карчевци до Горна Порта, која во тие години од минатиот век исчезна од архитектонскиот лик на градот. Ова се изградени индивидуални станбени објекти од побогатите семејства во средината на XIX век, кои се з bogатија



7

со работилниците за преработка на кожа, „еснафски семејства кои оставија елегантни материјални траги на своето дејствување и постоење... од Европа донесоа многу модерна покуќнина, но не се занесоа по европската класицистичка палата; останаа верни на локалната традиција и ја издигнаа до оригинално совршенство. Создадоа стил на ендогена регионална архитектура и не се приклонија ниту пред влијанието на големите центри на Отоманската империја, Солун и Стамбол“ (Чипан) и покрај тоа што во архитектонските склопови се вградени известни елементи на ориенталната архитектонска слика. Имајќи го предвид подоцнешното осиромашување на охридското жителство во почетокот и првите две децении од XX век (Илинденското востание, Балканските војни, Првата светска војна), потоа доминацијата на европската класицистичка архитектонска одлика со наместа „вметнати во

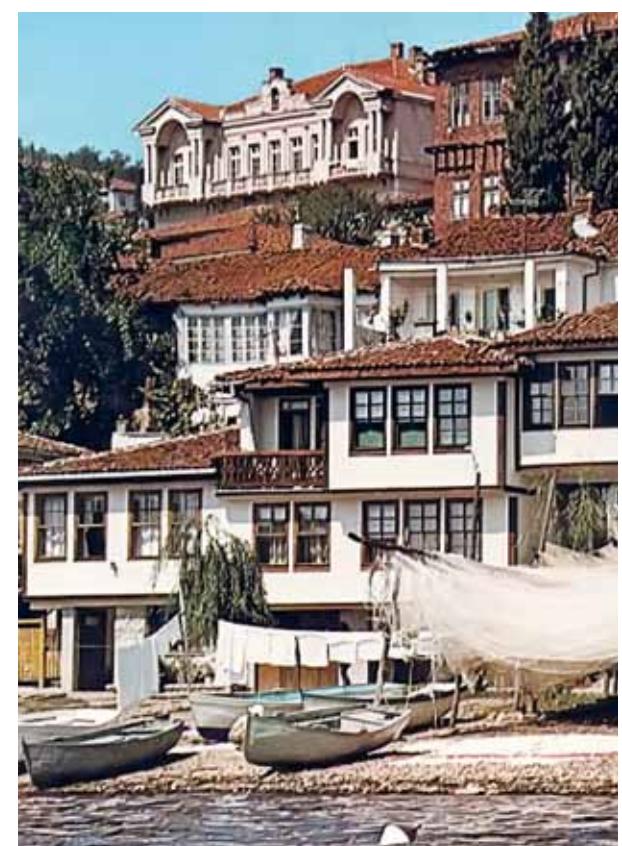


просторот" изникнаа раскошни градби од тој стил, во поново време се реафирмира, покрај другото, и стилот на охридската староградска архитектура, на места со целосни екстериерни копии, но и со појава на еден друг вид на архитектонски пристап, односно со појавата на т.н. неостароградска архитектура на Охрид. Имено, се работи за модернизиран староградски архитектонски стил кој со извесни стилски адекватно вклопени екстериерни елементи, но со сосем модернизирани

ентериерни архитектонски структури, наложени од потребите на новото време, целосно се вклопува во типизираната староградска охридска архитектонска кохезија (се разбира, без повремените невкусни упади во просторот со индивидулни архитектонско склопови, односно со изнасилени упади на елементи атипични за стариот дел на градот: тимпанони и слични надградби или невкусни анекси). Од овој вид на прво место е куќата на Даравелски (старата несвидна градба на Томчови) на улицата „Самуилова“

(наспроти Св. Никола Геракомија), па куќата на семејството од писателот Радослав Петковски на улица Илинденска бр. 41, потоа еден дел од старата куќа јужно од Горна Порта каде што завршува улицата „Илинденска“, куќата на д-р Бранко Милошевски на улицата „Кузман Капидан“ (кракот за Плаошник) и др. Така, денес охридската староградска архитектура доживува своја извесна реминисценција, се разбира со нови и модерни пристапи, но и со зачетоци на нови архитектонски тенденции (имајќи го предвид фактот дека Охрид со националната легислатива и со принципите на УНЕСКО од 1980 година навака е посебно законски заштитен) кој не може да бидат целосно сопрени поради простиот факт што Охрид е сепак жив град, или град со континуирано течение на животот, но сигурно може развојно-плански да се насочува кон заштитата на старите вредности дури и со нови архитектонски пристапи во рамките на таа типична архитектонско-структурна одлика на градот.

Паско Кузман



Лит.: Б. Чипан, Стара градска архитектура во Охрид (второ дополнето издание), Македонска книга, Скопје 1982; В. Чипан, Изразни средства на современата архитектура во градови со историско наследство, Архитектонско-градежен факултет, Скопје 1970; D. Grabrijan, Makedonska kuća ili prelaz iz orijentalske u savremenu evropsku kuću, Ljubljana 1955; Б. Чипан, Сé поблиску до исчезнувањето, Нова Македонија, ЛИК, 5 јули 1995.

## ТЕРМИНОЛОШКИ РЕЧНИК

### АРХЕОЛОШКИ СПОМЕНИЦИ

**Акропол** [грч.: ἄκροπόλις]

Најдоминантен дел од тврдина-утврден град, горни град, заштитен простор со бедемски сидови.

**Амбра** [ар.: anbar]

Амбра или килибар е миризна смола која се добивала од жлездите на еден вид на кит, со која во ориенталните земји се замисувале одате, пријатен мириз кој се ставал и во просториите од римските терми.

**Амулет** [лат.: amuleum]

Висулец, амаљија, предмет од различен материјал (камен, е заштитен коска и др.) со натприродна сила; оној што го носи од секое зло.

**Андезит (Андезитни карпи)**

Геолошки: вид на вулкански камен.

**Анекс** [лат.: appenhus]

Додаток, помошна просторија, бочна.

**Аподитериум** [лат.: apoditerium]

Соблекувална во римските терми (купатила).

**Арка** [лат.: арса=ковчег]

Архитект.: полукружен архитектонски елемент, форма, кој (а) поврзува два столба.

**Аскос** [грч.: ἀσκός]

Асиметричен керамичен сад со една држалка, искосен врат и необична форма, налик на барска птица.

**Атриум** [лат.: atrium]

Предворје, преден дел од храм или црква, дворана за посетители.

**Базилика** [грч.: βασιλική]; лат.: basilica].

Во грчката архитектура дворана во која архонтот држел служба; во римската цивилна архитектура голема дворана со изразена надолжна оска, најчесто поделена на три или пет бродови (navis) од кои средниот е најширок и највисок; во сакралната архитектура најчест архитектонски облик во раното христијанство (V-VI век).

**Баптистериум** [грч.: βαπτιστήριον]

Крстилица, дел од ранохристијанска базилика или црква во кого се врши крштевање.

**Барботин**

Техника на украсување на површината од керамичките садови во праисториските периоди (неолит). Заматена глина се нафлува на површината од садот и се создава груба орнаментика.

**Бедем**

Широк одбранбен сид со кули.

**Букранион** [грч.: βουκράνιον]

Глава од домашно животно (вол) изработена во рељеф, религиозен симбол поврзан со култот на плодноста; во грчката и римската архитектура украс на архитектурата, на саркофазите и на надгробните споменици.

**Гимназион** [грч.: γυμνάσιον]

Објект - простор за вежбање на атлетите, подоцна и ефебите, главно надвор од градските сидини. Овие објекти имале посебни дворани за разни видови спортски дисциплини, дворишта, палестри, библиотеки и др.

**Глефосување**

Техника на украсување на керамика во римско време (ориентално потекло), средновековен период: византиска и турска керамика. Садовите се премачкани со оловна, кварцна или алкална глеф во изведба на разнобојна орнаментика.

**Дромос** [грч.: δρόπος]

Стаза за фискултурни натпревари; ходник (коридор) до гробната архитектура.

**Дипilon** [грч.: δίπτυλον]

Двојна порта. Во Атина се состои од една надворешна и една внатрешна, меѓу нив имало двориште со гробови странично и помпоеон-зграда за формирање на свечени поворки.

**Диптериум** [лат.: dipteryum]

Просторија за мачкање со масла на болните и на уживателите во римските терми, лечилишта.

**Дужд** [итал.: doge; лат.: dux]

Водач, војвода; титула на поглаварите на Венецијанската и Геновската република.

**Екседра** [лат.: exedra]

Полукружен (апсидален) облик во состав на поголема архитектонска градба.

**Енеолит** [лат.: aeneus=бакар; грч.: λίθος=камен] или **халколит**

Бакарно време, премин од неолитот (младото камено време) во металните времиња од праисторијскиот период, односно времето меѓу финалниот неолит и раното бронзено доба.

**Ефеб** [грч.: ἑφέβος]

Момче (младич) од 16 - 18 години, урнек за телесна убавина и складност.

**Екстрамурос** [лат.: extra muros]

Надвор од сидините.

**Жртвеник**

Место на кое се принесува жртва; предмет, керамички сад со посебен облик изработен за обавување на ритуалот принесување на жртва.

**Импост** [лат.: imponere=да се наметне, да удри]

Градеж.: дел меѓу свод и столб, камена пластика; може да биде и декоративен, капител во облик на пресечена пирамида.

**Имбрекс** [лат.: imbrex]

Керамида покривна, полукружен пресек, покрива двосливен покрив.

**Инсигни** [лат.: insignia]

Особени знаци на некое достоинство, почесни знаци, одличија.

**Исар** [тур.]

Рид, утврден рид.

**Калдариум** [лат.: caldarium]

Просторија со топла вода во римските терми.

**Кантарос** [грч.: κάνθαρος]

Сад (керамика, метал) на висока нога, со две држалки вертикално поставени една наспроти друга; служел за пиење вино; атрибут на богот Дионис.

**Кардо Максимус** [лат.: Cardo Maximus]

Главна улица која создава крстосница со Кардо Декуманис (лат.: cardo decumanus) - попречна улица во градовите воните каструми во античкиот римски период.

**Кастел**

Утврден замок.

**Кастрофилакс**

Воен управител на тврдина во византискиот период.

**Каструм** [лат.: castrum]

Римски војни логор заштитен со ископан ров околу него; подоцна утврден со бедемски сидови.

**Кефалија**

Цивилен управител на тврдина.

**Комора** [грч.: καμάρα; лат.: camera]

Сводна просторија, гробна просторија во семејните гробници.

**Концил** [лат.: concilium]

Собрание на црковни велигодостојници заради решавање на актуелни црковни прашања, црковен собор.

**Квадрибург** [лат.: quadriburgium]

Утврден воен логор со четвртеста форма во римскиот период.

**Колонади** [фр.: colonnade]

Ред од столбови, дворана со столбови.

**Ксенодохион**

Мотел, ан, крчма.

**Кубе (купола)**

Полусферичен конструктивен елемент во сакралната архитектура; најчесто се издигнува над покривната конструкција во централниот дел од црквите.

**Либација** [лат.: libatio]

Култен ритуал на принесување течност како дар за боговите.

**Лагум** [лат.: lagum]

Сводна надземна или подземна конструкција.

**Лепеж**

Смеса од кал со примеси на слама (плева) за облепување (малтерисување) на куките од праисториските периоди.

**Македонијарх[онт]**

Чин (функција) на македонец во општествена заедница од римски период.

**Манускрипт** [лат.: manu scriptum]

Ракопис, ракописен текст.

**Мартириј** [лат.: marturium]

Црква, дел од црква или друга градба во која се наоѓа гробот на христијански маченици.

**Мобилијар** [нл.: mobiliare]

Подвижен имот, намештај; црковен намештај во олтарниот простор од црквата, иконостас и др.

**Некропола** [грч.: νεκρός, πόλις=град]

Град на мртвите, повеќе гробови, гробища.

**Неолит** [грч.: νέος=нов; λίθος=камен, ново камено време]

Термин за младото камено време кој е воведен од Ц. Лабок (J.Lubbock) во 1865 год. и кој ја означува епохата на првите праисториски заедници кои произведувале храна, кои имале стационарни населби и во која се појавува керамичката индустрија и индустриската на обработен (мазнет, глачан) камен.

**Опус сектиле** [лат.: opus=техника на сидање и украсување; sectile=техника на поставување на мозаични камчиња]

Техника на украсување (поплучување) на подни и сидини површини со малку покрупни разнобојни мозаични камчиња.

**Палисади**

Одбранбен систем од земја и дрво.

**Параклис**

Помошна просторија во олтарниот дел на црквите која се наоѓа до апсидалниот простор.

**Палафити** [итал.: palafitta=колци, трупци]

Соеници, куки на дрвени колци и дрвени платформи.

**Перистил** [грч.: περίστυλον; лат.: peristylum, peristylum]

Трем со столбови кој заградува двориште од сите четири страни во македонско-хеленистичките и римските палати, вили и куки. Овој архитектонски стил најпрвин се практикувал во рамките на јавните згради, а подоцна и во приватниот сектор.

**Пиксида** [грч.: πυξίς]

Помала кутија (кружна) од печена земја, метал, шимширово дрво или слонова коска која служела за чување накит, зачин или мириси во античкиот период.

**Прекомора**

Просторија во монументалните сидани гробници која се наоѓа пред влезот во главната гробна просторија (во старомакедонскиот и во римскиот тип на гробниците).

**Префурниум** [лат.: praefurnium]

Огниште за помала бања.

**Принципија** [лат.: principia]

Штабска зграда, зграда за командното кадар на војската во римскиот период.

**Псалм** [грч.: ψαλμός]

Удирање по жици; побожна песна во слава

**Пиластер** [итал.: pilaster]

Четвртест столб вметнат во предниот тел на сид, испуст.

**Пинтадера** [шп.: pintadera]

Помали предмети од печена земја, поретко од камен, слични на алатки (печати) за украсување на леб, со едноставни геометриски врежи (канелури) на долната базна страна, најчесто елипсовидна; керамичките печати се познати во неолитските култури од југоисточна и централна Европа и Блискиот исток; се претпоставува дека овие алатки служеле за нанесување на бои на тело или на тканина.

**Писцина** [лат.: piscina]

Базен за вода во римските терми, крстилиница (базен за вода во крстилиите-баптистериуми) во ранохристијанските базилики.

**Питос** [грч.: πίθος]

Голем керамички сад кој служел за чување на жито и други намирници во античкиот период. Најчести имаат заштитено дно. Понекогаш во овие садови се погребувале покојници. Се појавуваат во времето на критската и микенската култура, архајскиот период, а ги има и во средниот век.

**Полихромен** [грч.: πολύ, χρώμα=боја]

Повеќебоен, има повеќе бои.

**Порта Принципалис** [лат.: Porta Principalis]

Главна порта која води во центарот на римскиот град.

**Портик** [лат.: porticus]

Покриен трем со столбови во римската архитектура.

**Преткомора**

на Господ; во Стариот завет има 150 пофални песни, а се припишуваат на царот Давид.

**Рецipient** [лат.: recipiens]

Примател, оној кој прима содржина: стомак од керамички сад во кого се налева содржината-течност.

**Спатула** [лат.: spatula]

Коскени предмети во вид на плитки лажици со подолги држалици. Се појавуваат уште во младиот палеолит (старото камено време), па во неолитот (младото камено време) и во античкиот период. Се смета дека служеле за мазнење на кожа, а и за мешање на храна и козметички и медицински работи.

**Скена**

Во античките театри помошна театарска зграда која била поврзана со платформата каде се одржуvalа претставата и во која се чувале тетдарските костими.

**Стоа**

Посебна градба на покриен трем со столбови во античкиот период.

**Сигилум** [лат.: sigillum]

Печат.

**Субурбиум** [лат.: suburbium]

Подградие.

**Тегула** [лат.: tegula]

Потенка квадратна тула со поголеми димензии.

**Теменос** [грч.: τέμενος]

Обележен простор кој бил во сопственост на кралот или пак бил посветен на некој бог или божество.

**Тепидариум** [лат.: tepidarium]

Просторија за млака вода во римските терми (купатила).

**Тера сигилата** [лат.: terra sigillata]

Луксузна трпезна римска керамика со фина фактура и светолт црвен премаз, по потекло од источните земји.

**Терми** [лат.: thermæ]

Јавни, поретко и приватни купатила во кои просторите и водата се загревале со специјално изградени-подгответви простори-хипокоусти (антички римски период).

**Тотем** [инд.: doodeem]

Идол, племенски знак на старите

северноамерикански племиња; предмет, животно или растение преку кои се почитувале претците и духовите.

**Трибелон**

Порта со три влеза, тривлезна врата.

**Транширање** [фр.: trancher]

Сечење, расечување (траншеа=засек).

**Туф** [геол.]

Вид на вулкански камен.

**Фаза Анзабегово-Вршник II-IV**

Стратиграфска фаза на живеење во неолитскиот период во науката зачувана според карактеристиките на културен слој на локалитетите Анзабегово и Вршник кај градот Свети Николе во Источна Македонија.

**Фибула** [лат.: fibula]

Дел од накит - предмет кој служел за прицртвување-закопчување на облеката, а се употребува од праисториското бронзено време до средниот век. Ги има во разни видови и облици. Секоја фибула има глава, лак, нога и игла. Се изработувале од бронза, сребро и злато.

**Фолис** [лат.: follis]

Бронзени монети воведени во времето на царот Диоклесијан (284-305). Најчесто овие пари се нарекуваат нумуси. Во рановизантискиот период претставува бакарна монета со вредност од 40 нумуси.

**Фригидариум** [лат.: frigidarium]

Просторија за студена вода во римските терми (купатила).

**Фрутариум** [лат.: frutarium]

Поширок керамички сад за чување на овошје.

**Хероон** [грч.: ἡρῷον]

Храм посветен на антички херој кој бил употребуван за комеморација и почитување на херојот. Најчесто бил подигнуван врз претпоставениот гроб или пак врз кенотафот на славената личност.

**Хореум** [лат.: horeum]

Јавен објект, магазин.

**Цитадела** [итал.: cittadella]

Помала тврдина која се наоѓа на доминантно место во поголема тврдина (акропол).

## ХРИСТИЈАНСКИ СПОМЕНИЦИ

**Ажур**

техника на тантелесто резбарење со пробивање на дрвена или метална површина

**Акатист**

најсвечена црковна песна која се пее без седење. Најстариот и најпознат акатист е посветен на Богородица и содржи 24 строфи

**Амвон**

издигната камена или дрвена конструкција во храмот која има функција на говорница/проповедница

**Анахорет**

пушкиножител, монах кој се оддал на испоснички и осаменички живот посветен на Бога

**Аналогион**

дрвен висок постамент/сталак на кој за време на богослужба се поставува икона, евангелие или крст

**Апокалипса**

Откровение на апостолот Јован - последната книга на Новиот Завет во која се претсказува крајот на светот и се остварува "нов живот во новиот свет град Ерусалим".

**Апокрифи**

неканонски книги, текстови со библииски содржини, забранети од црквата

**Апсida**

полукружно обликуван простор на источната страна на олтарскиот простор, кој во горниот дел завршува со конха

**Арка**

конструктивен елемент со полукружна форма кој поврзува два столба или пиластри

**Аркада**

низа на арки кои поврзуваат столбови

**Аркосолиум**

полукружно оформена плитка ниша вдлабена во ѕид во која се погребуваат покојниците. Во својата изворна форма тој е најчесто дел од катакомбите

**Архиепископ**

главен епископ, прв меѓу епископите

## Архиепископија

област под духовна управа на архиепископот

**Архијереј**

највисок свештенички чин

**Архистратиг**

војсководец на небесната војска

**Архонт**

кнез, владетел

**Бифора**

дводелен прозорец во средината одвоен со столб

**Богородица Одигитрија (Патеводителка)**

најзастапен иконографски тип на Богородица со малечкиот Христос

**Богородица Оранта**

frontalna претстава на Богородица во цел раст со подигнати раце во висина на рамениците и вперени кон небото

**Богородица Платитера (Знамение)**

претстава на Богородица со Христос на нејзините гради

**Брод**

в. кораб

**Велики празници**

в. Големи Празници

**Великосхимник**

монах во велика схима, чин што го понесуваат монасите по долгогодишн строг испоснички живот

**Вестибил**

трем, предворје, влезна простираја

**Големи празници**

христолошки циклус сочинет од 12 сцени: Благовештение, Раѓање Христово, Сретение, Крштевање, Преображение, Лазарево воскресение, Влегување во Ерусалим (Цветници), Распетие, Воскресение (преку двете сцени Симнување во адот и Мироносци на гробот), Вознесение, Слегување на св. Дух и Успение на Богородица

**Емануел**

роденото име на Христос што значи „Бог е со нас“

**Епископ**

раководител со свештенството на одреден црковно-административен центар

**Епископија**

област под управа на епископ

**Епистил**

монолитна дрвена плоча поставена во горниот дел на иконостасот

**Дарохранителница**

дрвена кутија во вид на храм во која се чуваат светите дарови

## Дедикација

посвета на храмот на одреден светител или празник

**Десис (Моление)**

симетрична композиција во која првите застапници за спас на човечкиот род - Богородица и св. Јован Крстител се во став на моление кон централната фигура на Исус Христос

**Деспот**

царски намесник, владетел со неограничена власт, автократ

**Достојно ест**

химна посветена на Богородица, составен дел на Литургијата на св. Јован Златоуст

**Ѓакон**

почетен свештенички чин, црковнослужител/помошник кој учествува во одредени делови на богослужбата

**Ѓаконикон**

јужниот дел на олтарскиот простор во кој се чуваат одежите, литургиските предмети и богослужбените книги

**Евхаристија**

клучен дел од литургијата - претворање на лебот и виното во тело и крв Христова коешто се одвива во присуство на светиот Дух

**Евхаристекс**

надворешна припрата, дограмба на западната страна на нартексот

**Екуменски собори**

циклис составен од седум историски собори на источно-христијанската црква на кои биле осудени еретичките учења / движења

**Емануел**

роденото име на Христос што значи „Бог е со нас“

**Епископ**

раководител со свештенството на одреден црковно-административен центар

**Епископија**

област под управа на епископ

**Епистил**

монолитна дрвена плоча поставена во горниот дел на иконостасот

**Конзола**

носач, потпора, греда

**Конха**

сферична завршиница на апсидата или полукружно оформлен простор во сидната маса на другите делови на храмот

**Кораб**

надолжен простор во внатрешноста на градбата што ја двои на повеќе делови

## Еретик

кривоверник, тој што отстапува од вистинското/официјалното учење на црквата

**Житие**

животопис, опис на животот на светител или средновековен владетел

**Зограф**

сликар на фрески и икони

**Игумен**

манастирски старешина

**Иконостас**

дрвена конструкција со икони, која го одвојува олтарскиот простор од наосот

**Интарија**

техника на украсување на дрвото со вметнување на разновидни материјали (коска, седеф, метал)

**Јеромонах**

монах кој може да врши богослужба

<b>Ктитор</b> основач, нарачател, дарител на црква или манастир	<b>Ниша</b> полукружно оформена вдлабнатина во сидот	осветлување, но има и одредена функција во литургискиот обред	<b>Старозаветни префигурации</b> пророчки визии преку кои е предвестена Богородица, односно Христовото овоплотување / инкарнација	материјални имоти чии приходи биле користени за основање и одржување на исламските верски, добротворни и просветни установи
<b>Купола</b> своден завршеток во форма на полутопка	<b>Октоих</b> богослужбена книга, осмогласник во кој песните се поделени во осум гласа и му се припишуваат на св. Јован Дамаскин	зборник на имиња на покојни и живи црковни велиcodостојници, монаси и световни личности коишто се споменуваат за време на богослужба	<b>Столбец</b> четириаголен столб	<b>Текија</b> Дервишка зграда во која се вршат дервишките обреди
<b>Лавра</b> првобитно ќелија на анахорет/испосник, подоцна голем манастир под кој спаѓаат повеќе манастири	<b>Олтар</b> најсветиот простор во храмот што се наоѓа во источниот дел. Одвоен е од наосот со олтарска преграда. Во него се одвива најсвечениот дел од литургијата - претварањето на лебо и виното во тело и крв Христова (евхаристија)	старешина, свештеник кој може да врши одредени обреди	<b>Страшен суд</b> Второто Христово доаѓање наговестено во Откровението по апостолот Јован	<b>Турбе</b> Мавзолеј, гробница засведена со купола
<b>Литургија</b> православна богослужба чиј најсвечен дел е претварањето на лебот и виното во тело и крв Христова (евхаристија)	<b>Приготвен престол</b> в. Хетимасија		<b>Тамбур</b> дел од куполата во форма на цилиндар	<b>Цамија</b> Муслиманска богомольја
<b>Лунета</b> полукружно поле втопено во сидната површина, над врата или прозорец	<b>Олтарска преграда</b> камена/мермерна или дрвена преграда којашто го двои олтарскиот простор од наосот	доградба на западната страна на наосот, во кој се вршат крштевања, погреби, литии	<b>Травеј</b> одделен простор во црквата, просторно дефиниран од сводната конструкција и нагласен со столбови или пиластри	<b>Шадрван</b> Фонтана (чешми) пред цамијата за задолжително ритуално миење на верниците
<b>Мандилион</b> в. Риза св.	<b>Пандантифи</b> конструктивни аголни елементи за формирање купола кои имаат форма на сферни триаголници		<b>Херувим</b> ангелски чин со четири крила	<b>Шејх</b> Дословно старец, старешина, главар (на ред, племе)
<b>Мандорла</b> елипса или кружница околу Христовата претстава, која ја симболизира божествената светлина	<b>Пантократор</b> Седржител, фронтална фигура или допојасје на Исус Христос - творец на светот и господар на вселената	северниот дел на олтарскиот простор каде што се подготвуваат светите дарови и се извршува службата на проскомидијата	<b>Хетимасија [Приготвен престол]</b> символична претстава на небескиот престол коишто е приготвен за Исус Христос при неговото Второ доаѓање	<b>Шерефе</b> Ограден простор на минарето (балкон) од каде музеинот ги повикува муслиманите на молитва
<b>Менолог (Календар)</b> целина составена од поединечни светители и сцени во кои се илустрира смртта на одреден светител според датумите на црковната година	<b>Парабола</b> поучна приказна со преносно значење, искажана преку споредувања		<b>Христови дела, чуда и параболи</b> сцени кои ја илустрираат Христовата земна дејност, чуда, учења и поуки	
<b>Митрополит</b> највисок свештенички чин по патријархот или архиепископот	<b>Параклис</b> мала црква со посебна дедикација, дрогадена на главната црква или вклопена во неа, со гробна намена или за крштевање	црковен службеник коишто посредува помеѓу црковната и световната власт	<b>Христови страдања</b> слушања од последните денови на Христовиот ововремен живот: Тајна вечера, Миење на нозете, Молитва во Гетсиманската гора, Предавството на Јуда, Судењето пред Ана и Кајафа, Трикратното одрекување на Петар, Судењето кај Понтиј Пилат, Исмејување Христово, Патот на Голгота, Качување/ Симнување од крст и Оплакување.	
<b>Митрополија</b> област под управа на митрополитот	<b>Парапет</b> камена или дрвена преграда		<b>Царски двери</b> двоокрилна врата, централен премин на иконостасот од наосот во олтарот	<b>Минбер</b> Скалеста проповедалница во цамијата близку до михработ, од камен или дрво, од која во петок и првиот ден од двата бајрама имамот држи посебна проповед (хутба)
<b>Монограм</b> кратка форма на испишување на име и презиме со почетните букви испреплетени во единствен знак	<b>Патријарх</b> врховен поглавар во православната црква		<b>Штуко</b> гипсена смеска која лесно се обликува и може да биде обоена. Се применува за изработка на релејни орнаменти	<b>Михраб</b> Полукружна или полигонална ниша, сместена спроти главниот влез во цамијата во правец на кибла, од каде што имамот ја предводи заедничката молитва
<b>Нартекс</b> в. припрата	<b>Патријаршија</b> највисока црковна област составена од неколку епископии и управувана од патријархот		<b>ОСМАНЛИСКИ СПОМЕНИЦИ</b>	<b>Паша</b> Титула на највисоки османлиски воени и управни функционери кои во 15 и 16 век ја имале само активните везири и беглербегови
<b>Наос</b> централен дел на храмот наменет за верниците	<b>Пиластер</b> полустолб потпрен на сидот		<b>Вакаф</b> Задужбина, завештание; имот, користоносни објекти и други	<b>Семахане</b> Просторија во текија каде што се врши дервишкиот обред „зикир“
<b>Небески двор (Небески Ерусалим)</b> јадрото на сцената е царскиот Деисис надополнет со светите воини во средновековна благородничка облека	<b>Полиелеј [хорос]</b> куружен предмет од метал или дрво што виси во поткуполнот простор и служи за	работилница во која се пишуваат и препишуваат текстови		

## ЛЕГЕНДИ НА ФОТОГРАФИИ

### АРХЕОЛОШКИ СПОМЕНИЦИ

#### ОХРИДСКИ РЕГИОН

1. Охридскиот рид и околните планински предели, поглед од југ
2. Охридскиот рид со езерото, поглед од југ
3. Охридското Езеро со црквата Св. Јован Богослов Канео во приквечерина

#### ПАЛАФИТНИ НАСЕЛБИ НА ОХРИДСКОТО ЕЗЕРО

1. Остатоци од дрвни колци на дното од езерото
2. Дискоидни керамички плочки за рибарски мрежи
3. Амулет, коска
4. Камени и коскени орудија
5. Кремени орудија-нохиња
6. Висулци и проектил од камен

#### ПЕНЕЛОПА

1. Глава од фигурина, керамика
2. Фигурина, керамика
3. Култен сад, керамика
4. Сад-грне, керамика
5. Сад, керамика
6. Камена секира и кремени нохиња
7. Амулети и игли од животински коски
8. Орнаментиран фрагмент од жртвеник, керамика
9. Фрагмент од орнаментиран сад, керамика
10. Претстава на фалус, керамика

#### ЗАЛИВ НА КОСКИТЕ

1. Наколна населба Плоча Миќов Град во Заливотна Коските, реконструкција
2. Остатоци од дрвни колци на дното од езерото
3. Фрагмент од керамички сад на дното од езерото, ин ситу
4. Подводни археолошки истражувања,

5. нуркач на дното
6. Внатрешност на праисториска кука од населбата во Заливот на Коските, реконструкција
7. Фрагмент од керамички сад на дното од езерото
8. Фрагмент од керамички сад на дното од езерото
9. Мост и праисториски куки од населбата, реконструкција

#### НЕКРОПОЛА ТРЕБЕНИШТА

1. Надградник, крај на VI - почеток на V век пред н.е., злато
2. Ритуална посмртна маска, злато, крај на VI - почеток на V век пред н.е., Археолошки музеј во Софија, Р. Бугарија
3. Ритуална посмртна маска (фрагмент), злато, крај на VI - почеток на V век пред н.е., Археолошки музеј во Софија, Р. Бугарија
4. Ритуална посмртна маска, злато, крај на VI - почеток на V век пред н.е., Народен музеј во Белград, Р. Србија
5. Ритуална посмртна маска, злато, крај на VI - почеток на V век пред н.е., Народен музеј во Белград, Р. Србија
6. Кратер со волутни држалки, бронза, крај на VI - почеток на V век пред н.е., Народен музеј во Белград, Р. Србија
7. Ојнохое, бронза, крај на VI - почеток на V век пред н.е., Археолошки музеј во Софија, Р. Бугарија
8. Шлем со златна апликација на коњаник и македонски штит, бронза, крај на VI - почеток на V век пред н.е., Народен музеј во Белград, Р. Србија

#### ЛИХНИДОС

1. Статуeta на богиња Изида, пантелиејски мермер, II век пред н.е., НУ Завод и Музеј - Охрид
2. Негроидни обетки, злато и стакlena паста, III-II век пред н.е., Гора Порта-Охрид
3. Обетки-голабици, злато и рубин, III-II век пред н.е., Гора Порта-Охрид

4. Требенишко Кале, Охридско
5. Обетки со лавји глави, злато, III-II век пред н.е., Гора Порта-Охрид
6. Фрагмент од керамички сад на дното од езерото
7. Фрагмент од керамички сад на дното од езерото
8. Фрагмент од керамички сад на дното од езерото
9. Накит, злато и малахит, III век, Видобиши-Охрид

#### ЕНГЕЛАНА

1. „Киклопски сид” северозападен дел од тврдината
2. Остатоци од кула 3, северозападен дел од тврдината
3. Бедем-„киклопски сид”, североисточен изглед
4. Остатоци од кула 4, северозападен дел од тврдината

#### ВИА ИГНАТИА

1. Остатоци од античката магистрала Виа Игнатиа кај с. Радожда, Струшко

#### АНТИЧКИ ТЕАТАР

1. Театронот и дел од дијазомата, поглед од исток
2. Театронот со периметралниот сид, дијазомата и арената, поглед од запад
3. Театронот - седишта од камен и бигор

#### ОХРИДСКА КРЕПОСТ

1. Охридска крепост-Самуилова тврдина (цитадела), ноќе, поглед од југоисток
2. Охридска крепост-Самуилова тврдина, поглед од исток
3. Самуилова тврдина-цитадела, ноќе, поглед од исток
4. Самуилова тврдина-цитадела, североисточен дел, внатрешна страна
5. Посмртна ритуална маска и рака, почеток на V век пред н.е., злато, Охридска крепост-Горна Порта
6. Шлем со онововски глави на парагнатидите, бронза, почеток на В век пред н.е., Охридска крепост -Горна Порта
7. Кратер, керамика, IV век пред н.е., Самуилова тврдина-цитадела

8. Портрет на маж од скулптура на коњаник, бронза, I век пред н.е., Самуилова тврдина-цитадела

#### ПЛАОШНИК

1. Плаошник, снимка од воздух
2. Плаошник, снимка од воздух
3. Црквата Свв. Климент и Пантелејмон на Плаошник
4. Култен сад со поклопец, „македонски бронзи”, VII век пред н.е.
5. „Македонски бронзи”, VII век пред н.е.

6. Култен сад со поклопец, \*македонски бронзи\*, VII век пред н.е.
7. Коњаник, бронза, архајски период
8. Дедал, бронза, III-II век пред н.е.
9. Портрет на маж, апликација на тоалетна ктија, бронза, римски период

10. Портрет на маж со венец и капа на главата, мермер, I век пред н.е.
11. Дионис, бронза, III-II век пред н.е.
12. Мозаичен под, римски период, И век пред н.е.
13. Депо од византиски монети-трахеи, XIII век
14. Крст-енколпион, реверс со претстава на Богородица Оранта, бронза, XIII век

#### ВРЕМЕТО НА БАЗИЛИКИТЕ

1. Делфин со полип, мозаичен под, V-VI век, базилика на Дебој, Охрид
2. Поликонхална црква, V-VI век, Плаошник
3. Птици, мозаик, поликонхална црква, V-VI век, Плаошник

4. Лав со змии и јагула, мозаик, крстилиница, тробродна базилика, V-VI век, Плаошник
5. Крстови, мозаик, крстилиница, североисточен дел, внатрешна страна

6. Нартекс со мозаичен под, V-VI век, базилика кај Студенчишта-Билјанини извори кај Охрид
7. Претстава на птици во медалјони, мозаик, V-VI век, базилика кај Студенчишта-Билјанини извори кај Охрид

8. Тробродна базилика, V-VI век, Св. Еразмо кај Охрид
9. Птици и дрво во медалјон, мозаик,

10. В-ВИ век, тробродна базилика, Св. Еразмо кај Охрид
11. Приврзок, бронза, VII-VIII век, раносредновековна некропола во базиликата, Св. Еразмо кај Охрид
12. Лачна фибула, бронза, VII-VIII век, раносредновековна некропола во базиликата, Св. Еразмо кај Охрид
13. Тробродна базилика, V-VI век, с. Радолишта, Струшко
14. Претстава на животно, мозаик, V-VI век, тробродна базилика, с. Радолишта, Струшко
15. Претстава на шкорпија, мозаик, В-ВИ век, тробродна базилика, с. Радолишта, Струшко
16. Обетка со ажурирани јаготки, бронза, XI-XII век, раносредновековна некропола во базиликата, с. Радолишта, Струшко
17. Гердан со мониста од стаклена паста и бронзени обетки со спираловидни висулци, IX-X век, раносредновековна некропола во базиликата, с. Радолишта, Струшко
18. Мозаичен под, тробродна базилика, V-VI век, с. Радолишта, Струшко
19. Лачна фибула, желеzo, VII-VIII век, некропола во базиликата, с. Радолишта, Струшко

20. Плаошник, снимка од воздух
21. Црквата Свв. Климент и Пантелејмон на Плаошник
22. Култен сад со поклопец, „македонски бронзи”, VII век пред н.е.
23. Коњаник, бронза, архајски период
24. Дедал, бронза, III-II век пред н.е.
25. Портрет на маж, апликација на тоалетна ктија, бронза, римски период
26. Депо од византиски монети-трахеи, XIII век
27. Крст-енколпион, реверс со претстава на Богородица Оранта, бронза, XIII век
28. Тробродна базилика, V-VI век, с. Радолишта, Струшко
29. Поликонхална црква, V-VI век, Плаошник
30. Птици, мозаик, поликонхална црква, V-VI век, Плаошник
31. Лав со змии и јагула, мозаик, крстилиница, тробродна базилика, V-VI век, Плаошник
32. Крстови, мозаик, крстилиница, североисточен дел, внатрешна страна
33. Нартекс со мозаичен под, V-VI век, базилика кај Студенчишта-Билјанини извори кај Охрид
34. Претстава на птици во медалјони, мозаик, V-VI век, базилика кај Студенчишта-Билјанини извори кај Охрид
35. Тробродна базилика, V-VI век, Св. Еразмо кај Охрид
36. Птици и дрво во медалјон, мозаик,

37. Тробродна базилика, V-VI век, с. Радолишта, Струшко
38. Претстава на животно, мозаик, V-VI век, тробродна базилика, с. Радолишта, Струшко
39. Обетка со ажурирани јаготки, бронза, XI-XII век, раносредновековна некропола во базиликата, с. Радолишта, Струшко
40. Гердан со мониста од стаклена паста и бронзени обетки со спираловидни висулци, IX-X век, раносредновековна некропола во базиликата, с. Радолишта, Струшко
41. Мозаичен под, тробродна базилика, V-VI век, с. Радолишта, Струшко
42. Лачна фибула, желеzo, VII-VIII век, некропола во базиликата, с. Радолишта, Струшко
43. Делфин со полип, мозаичен под, V-VI век, базилика на Дебој, Охрид
44. Поликонхална црква, V-VI век, Плаошник
45. Птици, мозаик, поликонхална црква, V-VI век, Плаошник
46. Лав со змии и јагула, мозаик, крстилиница, тробродна базилика, V-VI век, Плаошник
47. Крстови, мозаик, крстилиница, североисточен дел, внатрешна страна
48. Нартекс со мозаичен под, V-VI век, базилика кај Студенчишта-Билјанини извори кај Охрид
49. Претстава на птици во медалјони, мозаик, V-VI век, базилика кај Студенчишта-Билјанини извори кај Охрид
50. Тробродна базилика, V-VI век, Св. Еразмо кај Охрид
51. Птици и дрво во медалјон, мозаик,

52. Тробродна базилика, V-VI век, с. Радолишта, Струшко
53. Претстава на животно, мозаик, V-VI век, тробродна базилика, с. Радолишта, Струшко
54. Обетка со ажурирани јаготки, бронза, XI-XII век, раносредновековна некропола во базиликата, с. Радолишта, Струшко
55. Гердан со мониста од стаклена паста и бронзени обетки со спираловидни висулци, IX-X век, раносредновековна некропола во базиликата, с. Радолишта, Струшко
56. Мозаичен под, тробродна базилика, V-VI век, с. Радолишта, Струшко
57. Лачна фибула, желеzo, VII-VIII век, некропола во базиликата, с. Радолишта, Струшко
58. Делфин со полип, мозаичен под, V-VI век, базилика на Дебој, Охрид
59. Поликонхална црква, V-VI век, Плаошник
60. Птици, мозаик, поликонхална црква, V-VI век, Плаошник
61. Лав со змии и јагула, мозаик, крстилиница, тробродна базилика, V-VI век, Плаошник
62. Крстови, мозаик, крстилиница, североисточен дел, внатрешна страна
63. Нартекс со мозаичен под, V-VI век, базилика кај Студенчишта-Билјанини извори кај Охрид
64. Претстава на птици во медалјони, мозаик, V-VI век, базилика кај Студенчишта-Билјанини извори кај Охрид
65. Тробродна базилика, V-VI век, Св. Еразмо кај Охрид
66. Птици и дрво во медалјон, мозаик,

67. Тробродна базилика, V-VI век, с. Радолишта, Струшко
68. Претстава на животно, мозаик, V-VI век, тробродна базилика, с. Радолишта, Струшко
69. Обетка со ажурирани јаготки, бронза, XI-XII век, раносредновековна некропола во базиликата, с. Радолишта, Струшко
70. Гердан со мониста од стаклена паста и бронзени обетки со спираловидни висулци, IX-X век, раносредновековна некропола во базиликата, с. Радолишта, Струшко
71. Мозаичен под, тробродна базилика, V-VI век, с. Радолишта, Струшко
72. Лачна фибула, желеzo, VII-VIII век, некропола во базиликата, с. Радолишта, Струшко
73. Делфин со полип, мозаичен под, V-VI век, базилика на Дебој, Охрид
74. Поликонхална црква, V-VI век, Плаошник
75. Птици, мозаик, поликонхална црква, V-VI век, Плаошник
76. Лав со змии и јагула, мозаик, крстилиница, тробродна базилика, V-VI век, Плаошник
77. Крстови, мозаик, крстилиница, североисточен дел, внатрешна страна
78. Нартекс со мозаичен под, V-VI век, базилика кај Студенчишта-Билјанини извори кај Охрид
79. Претстава на птици во медалјони, мозаик, V-VI век, базилика кај Студенчишта-Билјанини извори кај Охрид
80. Тробродна базилика, V-VI век, Св. Еразмо кај Охрид
81. Птици и дрво во медалјон, мозаик,

82. Тробродна базилика, V-VI век, с. Радолишта, Струшко
83. Претстава на животно, мозаик, V-VI век, тробродна базилика, с. Радолишта, Струшко
84. Обетка со ажурирани јаготки, бронза, XI-XII век, раносредновековна некропола во базиликата, с. Радолишта, Струшко
85. Гердан со мониста од стаклена паста и бронзени обетки со спираловидни висулци, IX-X век, раносредновековна некропола во базиликата, с. Радолишта, Струшко
86. Мозаичен под, тробродна базилика, V-VI век, с. Радолишта, Струшко
87. Лачна фибула, желеzo, VII-VIII век, некропола во базиликата, с. Радолишта, Струшко
88. Делфин со полип, мозаичен под, V-VI век, базилика на Дебој, Охрид
89. Поликонхална црква, V-VI век, Плаошник
90. Птици, мозаик, поликонхална црква, V-VI век, Плаошник
91. Лав со змии и јагула, мозаик, крстилиница, тробродна базилика, V-VI век, Плаошник
92. Крстови, мозаик, крстилиница, североисточен дел, внатрешна страна
93. Нартекс со мозаичен под, V-VI век, базилика кај Студенчишта-Билјанини извори кај Охрид
94. Претстава на птици во медалјони, мозаик, V-VI век, базилика кај Студенчишта-Билјанини извори кај Охрид
95. Тробродна базилика, V-VI век, Св. Еразмо кај Охрид
96. Птици и дрво во медалјон, мозаик,

97. [фрагмент], протезис, околу 1045 год.
98. Свети Кирил Филозоф, ѓаконикон, околу 1045 год.
99. Богородица со Христос, јужен столбец, околу 1045 год.
100. Втор екуменски собор, кат на нартексот, околу 1345 год.
101. Поглед кон северниот ѕид на катот
102. Продавање на Јосиф на исмаилските трговци, Григориева галерија, околу 1355 год.
103. Свети монаси (великосхимници), кат на нартексот, околу 1345 год.

#### СВЕТА БОГОРОДИЦА ПЕРИВЛЕПТА

1. Вознесение [фрагмент], 1295 год.
2. Св. Климент Охридски и св. Константин Кавасила, храм, 1295 год.
3. Воведение на Богородица во храм, храм, 1295 год.
4. Страшен суд, западна фасада, затворен трем, 1595 год.
5. Успение на Богородица, храм, 1295 год.
6. Распетие (детаљ), храм, 1295 год.
7. Молитва во Маслиновата Гора (детаљ) храм, 1295 год.
8. Сонот на Јаков и Борбата на Јаков со ангелот, нартек, 1295 год.
9. Сонот на царот Навукодоносор и Пророкот Данило го толкува сонот на царот Навукодон

- Свети Теодор Стратилат, св. Теодор Тирон и св. Прокопиј, наос
- Христостовиот лик на риза, олтар

#### СВЕТИ КОНСТАНТИН И ЕЛЕНА

- Архангел Гаврил од Благовештението, детаљ, олтар, IX век
- Ктиторска композиција, детаљ, наос, јужен сид
- Сретение, детаљ, наос, јужен сид
- Преображение, детаљ, наос, западен сид
- Служба на архиереите, детаљ, олтар
- Света Троица и Небесна литургија, попречен свод

#### МАЛИ СВЕТИ ВРАЧИ

- Ѓакон св. Евплос, ѓаконикон
- Успение на Богородица, наос, околу 1340 год.
- Св. Јован Златоуст и св. Атанасиј Александриски, олтар
- Св. Константин и Елена, наос
- Иконостасен крст (фрагмент), почеток на XVII век

#### МАЛ СВЕТИ КЛИМЕНТ

- Св. Климент Охридски, св. Никола и св. Наум Охридски, наос, 1378 год.
- Св. Роман Мелод, ѓаконикон
- Св. Петка, наос
- Христос Света Риза, олтар
- Св. Богородица и светите архангели Гаврил и Михаил, апсидална конха
- Св. Јован Златоуст, (фрагмент од Литургијата на Агнецот), олтар

#### СВЕТА БОГОРОДИЦА БОЛНИЧКА

- Христос Старец на деновите, свод, околу 1400 год.
- Поглед кон апсидата, околу 1370 год.
- Страшан суд (фрагмент), јужна фасада
- Мироносци на гробот, наос, околу 1400 год.
- Вознесение (фрагмент), олтар, околу 1400 год.

#### СВЕТИ НИКОЛА БОЛНИЧКИ

- Поглед кон западната и јужната фасада (затворен трем)
- Причестување на апостолите, јужен параклис, околу 1467 год.
- Кралот Стефан Душан и кралицата Елена, јужна фасада на црквата (јужен трем), околу 1345 год.
- Деисис, наос, 1330-40 год.

#### СВЕТИ НИКОЛА ГЕРАКОМИЈА

- Сликаниот иконостас, детаљ
- Богородичината химна „Достојно ест“, склена купола, централен кораб
- Пророк Давид, северозападен пандантиф на склена купола со илустрација на Богородичината химна
- Иисус Христос Добар пастир, ѓаконикон, детаљ
- Св. Јован Владимир, нартекс

#### СВЕТА БОГОРОДИЦА КАМЕНСКО

- Поглед кон иконостасот
- Сцени од Големите празници и Страдањата Христови: Воскресение, Излегување од гроб, Христос пред Пилат и Патот кон Голгота, свод на јужниот кораб
- Архистратиг Михаил, јужен сид
- Свети Кирил и Методиј, олтар
- Христос Света Риза, централен поткуполен простор

#### СВЕТИ ЈОВАН БОГОСЛОВ КАНЕО

- Причестување на апостолите (фрагмент), олтар, околу 1290 год.
- Свети архијереи, олтар
- Св. Климент Охридски, олтар
- Свети архијереи, олтар
- Литургија на архијереите (фрагмент), олтар

#### СВЕТИ НАУМ ОХРИДСКИ

- Св. Наум Охридски, детаљ, гробен параклис, 1800 год.
- Изглед на трибенот и дел

- од нартексот, 1806 год.
- Иконостас, 1711 год.
- Ктиторска композиција, гробен параклис, 1800 год.
- Успението на Богородица, наос, 1806 год.
- Успението на св. Наум, гробен параклис, 1800 год.
- Чудото на св. Наум со мечката, гробен параклис, детаљ
- Св. Илија ги коле пророците на Ваал, поткуполен простор на нартекс, 1806 год.
- Св. Седмочисленици, северен сид на нартекс
- Св. Јован Владимир, нартекс

#### СВЕТИ НИКОЛА, С. ЉУБАНИШТА

- Деисис, Симнување во пеколот, фрагменти, јужен сид

#### МАНАСТИР ЗАУМ

- Св. Ана ја дои Марија (Богородица), наос, 1361 год.
- Христос Страшан судија и св. Никола, св. Климент Охридски и св. Наум Охридски, наос
- Свет монах (великосхимник), наос
- Поглед кон северниот сид на наосот
- Поглед кон апсидата на олтарот
- Богородица со Христос на престол, наос

#### СВЕТА БОГОРОДИЦА ПЕШТАНСКА

- Фриз со светителски фигури
- Св. Никола и св. Пантелејмон
- Вознесение Христово, детаљ

#### УСПЕНИЕ НА БОГОРОДИЦА, С. ВЕЛЕСТОВО

- Св. Теодор Стратилат, детаљ
- Св. Климент Охридски, детаљ
- Св. Меркуриј, детаљ

#### СВЕТИ СПАС, С. ЛЕСКОЕЦ

- Св. Антониј Велики и св. Атанасиј Александриски

- Теодор и Булка, ктиторска композиција, детаљ
- Св. Климент Охридски и св. Никола
- Св. Константин и Елена, детаљ
- Тајна вечера

#### СИ (СИТЕ) СВЕТИ, С. ЛЕШАНИ

- Раѓање Христово, детаљ
- Вознесение Христово, детаљ

#### СВЕТА БОГОРОДИЦА - КЕЛИЈА, С. ВЕЛМЕЈ

- Воведение на Богородица во храм, наос
- Архангел Гаврил (од Благовештението)
- Мртвиот Христос (Пиета), протезис
- Св. Јован Златоуст (детаљ од Литургијата на Агнецот), олтар
- Света Богородица Знамење, олтарна апсида

#### СВЕТИ ЃОРѓИ, С. ГОДИВЈЕ

- Успение на Богородица, детаљ, наос

#### РАЃАЊЕ НА БОГОРОДИЦА, МАНАСТИР КАЛИШТА

- Визијата на св. Петар Александриски, олтар, детаљ, крај на XVI век
- Св. Ермолај и св. Пантелејмон, наос, детаљ
- Св. Кирил и св. Климент Охридски, наос

#### СВЕТИ АТАНАСИЈ, МАНАСТИР КАЛИШТА

- Распетие Христово, северно од иконостасот
- Сретение, свод, северно од иконостасот

#### АРХАНГЕЛ МИХАИЛ, С. РАДОЖДА

- Чудото во Хона, нартекс, детаљ, крај на XIII век - почеток на XIV век

- Воведение на Богородица во храм, наос, XV век
- Св. Јован Каливит, наос, крај на XIII век-почеток на XIV век
- Вознесение Христово, наос, XV век
- Чудото во Хона, детаљ

#### ТУРБЕ НА СИНАН ЧЕЛЕБИ, ОХРИД

- Општ изглед на турбето, поглед од север
- Надгробен саркофаг во внатрешноста на турбето
- Внатрешност на турбето

#### ХАЛВЕТИ ТЕЌЕ, СТРУГА

- Харим – молитвен простор на текијата
- Кафе-оџак, просторија за одмор и разговори
- Просторија за одмор и разговори

#### ОХРИДСКА СТАРОГРАДСКА АРХИТЕКТУРА

- Палатата на Уранија, XIX век, ул. Самуилова
- Палатите на Робевци и Уранија, XIX век, ул. Самуилова
- Палатата на Робевци (факсимилина реконструкција), XIX век, ул. Самуилова
- Ентериер-ширван во палатата Робевци, ул. Самуилова
- Куќа на ул. Илинденска, бр.45
- Куќата на Бранко Милошевски, неостароградски стил, ул. Кузман Капидан (крак за Плаошник)
- Куќата на Даравелски, неостароградски стил, ул. Самуилова
- Куќата на писателот Радослав Петковски (наследници), неостароградски стил, ул. Илинденска
- Куќата на Паунчевци, меѓу две светски војни, класицистички стил, ул. 7-ми ноември
- Палатата „Замок“ (Радничка), класицистички стил, ул. Боро Шайн
- Комплекс „Сараишче“, ул. Коста Абраш, со палатата „Замок“ (Радничка) во позадина

*Издавач*

Министерство за култура на Република Македонија  
Управа за заштита на културното наследство

*За издавачот*

Паско Кузман

*Уредувачки одбор*

Паско Кузман, Д-р. Јулија Тричковска и м-р Зоран Павлов,

*Автори*

Паско Кузман 9, 12, 16, 22, 26, 30, 34, 38, 42, 44, 48, 54, 62, 178

Проф.Д-р. Анета Серафимова 72, 80, 90, 98, 102, 106, 110, 122, 134

Д-р Викторија Поповска-Коробар 94, 126, 154

Д-р Јулија Тричковска 114, 118, 158, 162

Милчо Георгиевски 86

Гоце Ангеличин-Жура 132, 138, 140, 142, 146, 148, 152, 156

М-р Зоран Павлов, 166, 170, 174, 176

*Лектор*

Александар Јордановски

*Фотографии*

Мише Тутковски, Паско Кузман, Зоран Павлов

*Терминолошки речник*

Паско Кузман, Јехона Спахиу, Зоран Павлов

*Компјутерска обработка и графичко обликување*

Артбайтер

*Печат*

Про Поинт

*Тираж*

800

CIP – Каталогизација во публикација  
Национална и универзитетска библиотека „Св.  
Климент Охридски“ – Скопје

903/904 (497.7)

АРХЕОЛОШКИ локалитети / (уредник Паско  
Кузман ; фотографии Мише Тутковски, Влатко Ко-  
робар). - Скопје : Управа за заштита на културното  
наследство, 2008. - 93 стр.: илустр. : 22x22 см. -  
(Едиција Македонско културно наследство)

Библиографија кон главите

ISBN 978-608-4549-00-0

а) Археолошки локалитети – Македонија

COBISS.MK-ID 75674890



*© Copyright*

Министерство за култура на Република Македонија,  
Управа за заштита на културното наследство, Скопје 2009